

Lokka muutosten näyttämönä

Toimittaneet

Leena Pyhäjärvi, Maria Hakkarainen, Timo Helle,
Seija Tuulentie, Mervi Autti ja Pertti Sarala

Lokka muutosten näyttämönä

Toimittaneet

Leena Pyhäjärvi, Maria Hakkarainen, Timo Helle, Seija Tuulentie,
Mervi Autti ja Pertti Sarala

Lapin tutkimusseura
Acta Lapponica Fenniae
Rovaniemi 2011

Acta Lapponica Fenniae

Nro 23, 2011

Julkaisija Lapin tutkimusseura r.y.

Lapin maakuntakirjasto

Jorma Eton tie 6

96100 Rovaniemi

Julkaisuvastaava Pertti Sarala

Toimituskunta Pasi Lehmuspelto ja Leena Suopajarvi

Taitto ja ulkoasu Pertti Sarala

Rovaniemi 2011

ISSN 0457-1754

ISBN 978-951-9327-60-0 (nid.)

ISBN 978-951-9327-61-7 (PDF)

Lapin yliopistopaino, Rovaniemi

Kansi: Piirros Lokan kyläraitista vuodelta 1960, piirros Jorma Mattson. Julkaistu tekijän luvalla.
Takakannen kuva: Rieston kylää ennen altaan rakentamista. Valokuva pienoismallista. Kuva Jukka Suvilehto, Lapin maakuntamuseo.

Sisällys

Seija Tuulentie: Esipuhe.....	1
Leena Pyhäjärvi: Lokka muutosten näyttämönä – allasalueen elinkeinojen muutos...3	
Maria Hakkarainen: Nykypäivän Lokka ja syrjäkylän mahdollisuudet.....	67
Timo Helle: Porolaidunten yhteiskäytön ongelmia – kokemuksia Sompiosta.....	82

Esipuhe

Lokan tekoaltaan rakentaminen väritti Lappia aiempaakin synkemmillä väreillä kansallisessa julkisuudessa jo 1950- ja 1960-lukujen vaiheessa. Esimerkiksi Viikkosanomat-lehdessä kirjoitettiin mustanpuhuvassa artikkelissa vuonna 1959 otsikolla “Lopun alkua Lapin Sompiossa”. Ihminen on kuitenkin sopeutuva ja “loppu” on suhteellinen käsite. Lokan kylä on mielenkiintoinen esimerkki siitä, miten syrjäiselläkin maaseudulla eletään ja tullaan toimeen. Se on myös hyvä tapautus tutkimuksen kohde, kun halutaan katsoa vesistö rakentamisen seurauksia pitkästä aikaperspektiivistä.

Lokan tekoallas on Euroopan suurin. Altaiden rakentaminen ei kuitenkaan ole koskettanut vain Suomea. Esimerkiksi Portugalin ainoassa kansallispuistossa, Peneda-Geresissä, on valjastettuja jokia ja tekoaltaita. Homem-joen varrella Portugalissa oli myös Vilarinho da Furna-niminen kylä, joka jäi tekoaltaan alle vuonna 1972. Nyt kylän aiempaan yhteisölliseen elämäntapaan voi tutustua vuonna 1981 rakennetussa etnografiassa museossa. Leena Pyhäjärven Lokan allasevakoista keräämää aineistoa lukiessa tuntuu, että tekoaltaita edeltävää vanhan Sompion elämääkin voisi tuoda esiin monin tavoin, esimerkiksi näyttelyin. Tämä kirja on yksi näistä tavoista.

Lokka muutosten näyttämönä -kirja

sai alkunsa lokkalaisen Leena Pyhäjärven hankkeesta kerätä muistitietoa Lokan alle jääneiden kylien vaiheista. Hän tavoittikin sekä kyselyin että haastatteluin monia altaan alta muuttamaan joutuneita ja kirjan rungon muodostaa kuvaus yli 40 vuoden takaisen tilanteen aiheuttamasta muutoksesta. Leena Pyhäjärven tekstistä kuultaa paitsi tutkimuksessa saatu tieto myös oma vahva paikallistuntemus ja paikkaan kiinnittyminen.

Lokan kylällä eletään kuitenkin yhä. Kalastus ja matkailu ovat tulleet uudella tavalla asukkaiden elinkeinoiksi. Kalastuksen merkitys elinkeinona on altaan myötä lisääntynyt ja matkailu taas on kaikkialla niin Lapin kuin muunkin Euroopan syrjäisillä seuduilla elinkeino, joka antaa mahdollisuuksia saada elantoa alkutuotannon elinkeinojen vähetessä. Tutkija Maria Hakkarainen tarkastelee tutkimuksessaan Lokkaa esimerkkinä kylästä, joka ei ole helposti saavutettavissa eikä suurten matkailijavirtojen varrella, mutta jossa kuitenkin on pyrkimystä mennä mukaan matkailuelinkeinon ja yhdistää sitä perinteisempiin elinkeinoihin.

Poronhoito on ollut Lokassa tärkeä elinkeino aiemmin ja on sitä nykyäänkin. Metsäntutkimuslaitoksen erikoistutkija Timo Helle on perehtynyt alueen poronhoitoon sekä teoreettisemmin

tutkimuksin että käytännön työn kautta ollessaan “pororenkinä” Lokassa yhden talven ajan. Timo Helle kirjoittaa kokemuksistaan ja näkemyksistään teoksen kolmannessa artikkelissa.

Kirjan artikkelien syntyyn ovat vaikuttaneet varsinaisten kirjoittajien lisäksi monet muutkin henkilöt. Leena Pyhäjärven hankkeeseen saatiin rahoitus maa- ja metsätalousministeriöltä ja hankkeen ohjausryhmään kuuluivat ylitarkastaja

Jouni Kitti (MMM), porotalousasiantuntija Keijo Alanko (Lapin TE-keskus) sekä erikoistutkija Mikko Hyppönen (Metsäntutkimuslaitos). Erityiset kiitokset kuuluu Metsäntutkimuslaitoksen erikoistutkija Ville Hallikaiselle, joka on ollut menetelmäasiantuntijana sekä Leena Pyhäjärven että Maria Hakkaraisen tutkimuksissa.

Rovaniemellä joulukuussa 2011

Seija Tuulentie

Lokan kylä ennen altaan rakentamista. Lähde Matti Kuivila.

Lokka muutosten näyttämönä – allasalueen elinkeinojen muutos

Leena Pyhäjärvi

Johdanto

Kun Lokan tekojärveä suunniteltiin, ei hankkeen sosiaalsiin vaikutuksiin kiinnitetty juurikaan huomiota, vaikka kyse oli Euroopan suurimmasta allassuunnitelmasta. Altaan rakentamisella sekä siihen liittyneellä pakkomuutolla oli suuria, kauaskantoisia vaikutuksia alueen ihmisten elämään ja elinkeinoihin. Erityisen alttiita massiivisille ympäristönmuutoksille ovat luontaiselinkeinot. Allasalueen elinkeinotutkimus on kuitenkin ollut riittämätöntä tai yhteen ammattiryhmään painottunutta. Tämän ”Lokka muutosten näyttämönä”- hankkeen tavoitteena on selvittää Lokan altaan rakentamisen vaikutuksia luontaiselinkeinoihin sekä kerätä perinnetietoa allasalueelta. Pyrkimyksenä on kokonaisvaltainen selvitys alueen elinkeinoelämästä altaan rakentamista edeltävältä ajalta sekä altaan mukanaan tuomista vaikutuksista ihmisten toimeentuloon. Hanke käynnistyi joulukuussa 2008 ja saatiin päätökseen seuraavan vuoden joulukuussa. Kyseessä on kokonaistutkimus eli vastaus pyrittiin saamaan kaikilta noin sadalta jäljellä olevalta allasevakolta. Lokan altaan tieltä joutui aikanaan muuttamaan noin 400 henkilöä. Useille heistä muutto merkitsi entisistä elinkeinoista luopumista.

Tutkimushanke ”Lokka muutosten

näyttämönä” kuuluu Metsäntutkimuslaitoksen ”Matkailun ja virkistyskäytön merkitys pohjoisen maaseudun maisemassa ja elinkeinoelämässä” -hankkeen osahanke 3:n; ”Matkailun ja perinteisten maaseutuelinkeinojen yhteensovittaminen” alaisuuteen. Hanke on puolivuotinen, ja siihen on saatu avustusta maa- ja metsätalousministeriön maatilatalouden kehittämisrahastosta, luontaiselinkeinojen ja porotalouden kehittämistoimintaa koskeviin tutkimuksiin varatusta määrärahasta. Hankkeen vastuullinen johtaja on vanhempi tutkija Seija Tuulentie Metsäntutkimuslaitoksen Rovaniemen yksiköstä. Lisäksi ohjausryhmään kuuluvat ylitarkastaja Jouni Kitti (MMM), porotalousasiantuntija Keijo Alanko (Lapin TE-keskus) sekä erikoistutkija Mikko Hyppönen (Metsäntutkimuslaitos). Tutkimuksen tekijä Leena Pyhäjärvi työskenteli hankkeessa 2008–2009.

Aiheesta on tehty aiemmin joitakin tutkimuksia, mutta tuoreinkin niistä on kolmenkymmenen vuoden takaa. Vuonna 1970 Pekka Aikio ja Toivo Jaakkola tekivät allasalueella ja altaan alapuolisella Lurojokivarrella haastattelututkimuksen ”Säännöstelyn vaikutukset Lokan ja Porttipahdan allasalueella”. Vuonna 1973 ilmestyi kaksi altaiden vaikutuksia selvittänyttä tutkimusta: Timo Järvikosken laaja selvitys Lokan ja Porttipahdan sosiaalisista vaikutuksista ”Tekojärvet

yhteiskunnallisena ilmiönä” ja hollantilaisen tutkijan Menno Lenstran Lapin paliskunnan poromiehiin kohdistunut tutkimus: ”En onderzock naar de levensomstandigheden van de rendierhouders in Sodankylän Lapin paliskunta...” Vuonna 1979 Järvikoski teki edellä mainitun tutkimuksen aineiston pohjalta täydennettynä uusilla haastatteluilla alueelta toisen tutkimuksen nimeltä ”Vesien säännöstely ja paikallisyhteisö”. Lisäksi samana vuonna ilmestyi Luostarisen ja Mäkisen selvitys ”Lokan ja Porttipahdan tekojärvien rakentamisen vaikutukset muuttajiin ja kuntaan”.

Vaikka Lokan altaan rakentamisesta on kulunut yli 40 vuotta, ovat muistot altaan rakentamisen ajoista vielä kirkkaina allasevakoiden mielissä. Käsitykset altaasta ja sen rakentamisen vaikutuksesta elinkeinoihin on hyvin mielenkiintoinen tutkimuskohde ottaen huomioon ajanjakson altaan rakentamisen ja tämän tutkimuksen teon välillä. Tämä elinkeinotutkimus on laatuaan ainutkertainen, mutta myös muita allasevakoihin kohdistuvia tutkimuksia on tekeillä. Uudet tekojärvihankkeet ja niiden vaikutukset alueiden kehitykseen samoin kuin muuttamaan joutuvien ihmisten vaikutusmahdollisuudet ovat kysymyksiä, joiden kanssa painiskellaan tänäkin päivänä.

Lokan tekojärvi valmistui vuonna 1967 (kuva 1). Altaan rakentamisen suunnitteli Pohjolan Voima Oy ja toteutti Kemijoki Oy. Tekojärvi on laajuudeltaan 417 km², ja sen valuma-alue peräti 2 380 km² (Lahdenperä 1984, 379) kattaen yli puolet LUIROJOEN valuma-alueesta. Veden ollessa ylärajalla altaan pinnan korkeus merenpinnasta on 245 metriä. Vedenpinnan vaihteluväli on viisi metriä, mutta

käytännössä tekojärveä on säännöstelty keskimäärin kolme metriä (Kemijoki Oy 1998). Alun perin Porttipahdan vedet oli tarkoitus juoksuttaa Vuotson kanavan kautta Lokkaan ja rakentaa voimalaitokset LUIROJOEEN, mutta myöhemmin päädyttiin nykyiseen vaihtoehtoon, jossa Lokan altaan vedet juoksutetaan Porttipahdan kautta Kitisen voimalaitoksiin (Mustonen & Lahdenperä 1984, 380). LOKKALAISILLE tästä oli sekä hyötyä että haittaa. Vuotson kanavan laskiessa Tankajokeen on edessä kallio, jota jokiyhtiö ei räjäyttänyt. Tämä ”emäkallio” estää Lokan altaan veden laskun alarajalle, mikä tietysti pienentää Lokan altaan säännöstelystä koituvia haittoja. Toisaalta, koska juoksutukset tehdään Kitisen kautta, kärsii Lokan voimalaitoksen alapuolinen LUIROJOEEN veden vähyydestä. Ongelma paheni LUIROJOEN uiton loppuessa, koska vettä ei enää juoksutettu uittoa varten runsaammin.

Lokan allasalueelta evakuoitiin 70 perhettä. Kokonaan veden alle jäivät Korvasen, Rieston ja Kurujärven kylät. Mutenian kyläkummun taloista suurin osa jäi kuiville, mutta asukkaita jäi vain yhteen taloon. Lokan silloisista 14 talosta kuusi jäi kylän halkaisseen padon alapuolelle. Lokan ja Porttipahdan allaskylien 107 perhettä muodostaneesta 640 asukkaasta 560 joutui muuttamaan uusille asuinsijoille (Järvikoski 1973, 43, 52).

Lokan allasalueen perheet elivät ennen altaan tuloa lähinnä omavaraistaloudessa. Neljäviidesosaa talouksista omisti lehmiä (Järvikoski 1973). Vuodesta 1951 altaan tuloon saakka alueen kylistä toimitettiin maitoa Sodankylän meijeriin. Myös savottoihin meni suuri

Kuva 1. Vastavalmistunut Lokan tekoaltaan pato vuonna 1967. Lähde: Kemijoki Oy:n arkisto.

osa sompiolaisten maitotuotteista. Lehmiä eväs koottiin jokivarsiniityiltä, jotka olivat raivattuja, isojaossa kullekin talolle lohkoittuja palstoja. Luirojokivarren niittypalstat oli tasoitettu hevosvetoisia niitto- ja haravakoneita varten. Savotoille kasvatettiin timoteitä, jota isännät paalasivat kuljetusta varten käsikäyttöisillä paalauslaitteilla. Vastoin kirjallisuudessa esitettyjä väitteitä (esim. Kirveennummi–Räsänen 2000, 161-162) ohraa kasvatettiin ainakin Riestossa, Muteniassa ja Korvasessa vielä sodan jälkeen. (H 11.)

Porokarja varmisti tavallisesti perheiden lihan saannin. Lokka oli allaskylistä vahvimmin porokylä, ja poromies löytyi lähes jokaisesta lokkalaisesta talosta. Myös Kurujärven porosaamelaisperheissä poronhoidolla oli luonnollisesti suuri merkitys. Riestolaiset, joista useimmilla ei

ollut poroja, pyysivät hirviä ja lintuja tai teurastivat nautakarjaansa. Metsästäystä harjoitettiin lähes joka taloudessa. Mutenian kylässä asuivat vielä altaan tultuakin Suomen viimeiseksi mainittu ammattimetsästäjäveljekset. Kaikissa perheissä harjoitettiin kalastusta omiksi tarpeiksi. Tärkein kalavesi oli Sompiojärvi, josta pyydettiin talvikala. Joka syksyiset ”Kiiskismarkkinat” olivat sompiolaisten todennäköisesti vuosisatoja vanha merkkitapahtuma, joka perustui kalojen viettiin hakeutua ruskan aikaan Sompiojärveen idästä päin laskeviin ojiin, erityisesti Kuusiojaan. Silloin kaloja lapettiin sieltä venelasteittain. (H 3; H 11.)

Lokan altaan rakentaminen aiheutti suuren muutoksen perinteisessä elinkeinoelämässä allasalueella ja allasevakoiden keskuudessa. Lokan ja Porttipahdan

tekojärvet peittivät alleen 262 ha peltoa ja 1 320 ha niittyä (Mustonen & Lahdenperä 1984, 381). Allaskyläien perheet hajaantuivat ympäri Lappia ja muualle maahan; jotkut lähtivät Ruotsiin, kuten tuohon aikaan muualtakin Lapista. Suurin osa allasevakoista jäi kuitenkin Sodankylän kunnan alueelle. Vuotson kylä vastaanotti 150 Lokan ja Porttipahdan allasevakoita, Sodankylän kirkonkylälle heitä muutti 93 henkilöä. (Järvikoski 1973, 43.) Paluu entisiin elinkeinoihin oli uudella asuinpaikalla usein mahdollista. Oli vaikeaa löytää entisenveroisia viljelysmaita. Esimerkiksi Lokan kylä on aikoinaan syntynyt kivisen vaaran laitaan. Vuotsossa ei ollut kunnollisia heinä- ja laidunmaita (mt.). Lisäksi Vuotsoon suunnanneilla allasevakoilla oli suuria vaikeuksia löytää edes perheelleen asuin-sija karjasta puhumattakaan.

Kemijoen säännöstelylaki tuli voimaan 1960. Siinä vastuu allasevakoiden asuttamisesta asetettiin vesivoimatoimikunnalle. Kyseinen taho ei kuitenkaan ryhtynyt mihinkään toimenpiteisiin vedoten siihen, ettei niin sanotun Kemijokilain toimeenpanoasetusta koskaan annettu. Valtion budjettiin ei osoitettu varoja maan hankkimiseksi, vaikka edellä mainitussa laissa annettiin ohjeet tilojen muodostamiseksi (Järvikoski 1973). Avuksi tuli maankäyttölain muutos, niin sanottu allastilalaki, joka oikeutti allas-evakot asuntoviljelystilan hankintaan. Kuitenkin asutustoimenpiteet viivästyivät joidenkin perheiden osalta jopa kymmenen vuotta. Odotteluajana allas-evakoiden taloudellinen asema vaikeutui muun muassa rajun inflaation vuoksi. Timo Järvikoski (1973) siteeraa Lauri Jaatisen kirjoitusta vuodelta 1962,

jonka mukaan ”lukuisat henkilöt ovat jättäneet nyt korvausten tultua kulutetuksi MKL:n mukaisen maansaantihakemuksen” (Jaatinen Lapin Kansa 6.1.1962, Järvikosken 1973, 46 mukaan). Allasevakoiden asuttaminen jäi heidän oman aktiivisuutensa varaan.

Lapin paliskunta menetti Lokan ja Porttipahdan altaiden alle 12% maapinta-alastaan, mutta kesälaitumistaan peräti 40% (Lenstra 1973). Niin sanottu allashakkuut aiheuttivat paliskunnalle suuria vaikeuksia jo ennen altaan rakentamista, koska porot hajaantuivat entisiltä talvikaivosalueilta kauaksi. (Lapin paliskunnan kannanotto vesivoimatoimikunnalle 1962.)

Lokan allas suunniteltiin alun perin vain vesivarastoksi. Se, että kalat alkoivat viihtyä altaassa, oli yllätys. Tekojärviin kehittyi oma luonnonkalakanta, jota järviin tehdyt siikaistutukset ovat tuntuvasti voimistaneet. (Lahdenperä 1984.) Kalaston lisääntyminen muutti lokkalaisten suhtautumista altaaseen. Aila Pyhäjärvi kertoi Ylen opetusohjelmassa 17.3.2003 seuraavasti: ”Ensinhän sitä ajateltiin, että ei siitä ole muuta kuin haittaa, mutta sitten, kun siinä alkoi olemaan sitä kallaa, kun niissä oli se kalan siemen niissä joissa ja järvissä ja vuopajissa...niin sehän on ollu kauhian hyvää se kalahomma.” (Pyhäjärvi Yle: Lappi elää 3, 17.3.2003.) Jo 1970-luvulle tultaessa Lokan altaasta saatiin kalaa enemmän kuin sen alle jääneistä vesialueista yhteensä (Järvikoski 1973). Lokan kylään onkin syntynyt kokonaan uusi allaskalastajien ammatikunta. Kala jalostetaan Lokassa ja välitetään kalastajien oman osuuskunnan kautta.

Aineisto ja menetelmät

Aineiston kuvaus

Elinkeinoihin liittyvää perustietoa kerättiin kyselylomakkeella. Lisäksi tehtiin teemahaastatteluja joko yleisen, kaikkia elinkeinoja koskevan, tai pelkästään Sompiojärven kalastukseen liittyvän teemarungon mukaan. Kyselylomake lähetettiin kaikille allasalueelta muuttaneille vuonna 1944 tai aikaisemmin syntyneille henkilöille. Tämän ikäisillä henkilöillä arvioitiin olevan tietoa ennen altaan rakentamista harjoitetuista elinkeinoista kodeissaan, koska allasalueelta muuttaessaan heistä nuorimmat olivat yli 10-vuotiaita. Kokonaistutkimukseen päädyttiin, sillä tutkimuksen kohderyhmä ei kata enää suurta joukkoa. Kokonaisotantaan pyrkiminen vaati koko kylän osallistamista, kun pyrittiin selvittämään kaikki allasalueella asuneet perheet ja asukkaiden muuttoajankohdat. Koska Lokan allasevakot ovat levittäytyneet hyvin laajalle alueelle (taulukko 1), kysely tehtiin postikyselyinä. Sen etuina on nopeus ja vaivaton aineiston saanti, mutta sen suurimpana ongelmana on kato. Jos kysely osoitetaan jollekin erityisryhmälle ja aihetta pidetään tärkeänä, voi vastausprosentti kahden karhuamisen jälkeen nousta 70-80 prosenttiin. (Hirsjärvi & Sajavaara 2000.) Tämän tutkimuksen kyselyssä tuo vastanneiden osuus melkein saavutettiin yhden karhuamisen jälkeen.

Kyselyitä lähetettiin 104 kappaletta maaliskuussa 2009. Potentiaalisia vastaajia terveydellisistä tai muista syistä johtuen oli kuitenkin vain 94 henkilöä. Huhtikuun alussa vastauksia oli saapu-

nut 60 kappaletta. Kuusi vastauksista oli vajaita, ja ne täydennettiin puhelinsitoilla. Kato-otantaa varten arvottiin kymmenen henkilöä ei-vastanneista, joista kahdeksalle tehtiin kyselyhaastattelu puhelimitse. Kahta kato-otantaan osunutta henkilöä ei voitu haastatella. Toiselle henkilöistä on tehty avoin haastattelu lähinnä allasalueen asukkaiden henkilöllisyyden ja entisen ja nykyisen asumapaikan selvittämiseksi. Varsinaisia vastauksia sekä katoaineistoon kuuluvia vastauksia saatiin siis yhteensä 68 kappaletta, kun potentiaalisia vastaajia oli 94 henkilöä. Lisäksi yhdelle ei-vastanneista tehtiin kahden ja puolen tunnin pituinen teemahaastattelu.

Taulukko 1. Kyselyyn vastanneiden jakautuminen asuinpaikan mukaan.

Asuinpaikka	Ikä	%
Lokka	7	10,3
Vuotso	11	16,2
Muu Sodankylä	19	27,9
Muu Lappi	19	27,9
Muu suomi	10	14,7
Ulkomaat	2	2,9
Yhteensä	68	100,0

Elinkeinoihin liittyviä teemahaastatteluja tehtiin yksitoista¹ ja niihin osallistui yhteensä 15 henkilöä. Haastatteluilla haettiin kunkin perheen elinkeinoihin liittyvää erikoistietoa. Tätä varten kullekin haastattellulle suunnattuja kysymyksiä eriytettiin ja tarkennettiin yleisestä teemarungosta. Kahdelle henkilölle tehtiin pelkästään Sompiojärven kalastukseen liittyvä haastattelu joista toinen tehtiin puhelimitse. Yleisen teemarungon mukaisesti haastatteluihin sisältyi niin paljon tietoa kyseisestä kalastusmuodosta, ettei enempien haastattelujen tekemistä tästä

¹ Haastatteluihin viitataan jatkossa merkinnällä H 1 - H 11.

aiheesta katsottu tarpeelliseksi. Aineisto todettiin tältä osin kylläntyneeksi (ks. Hirsjärvi & Sajavaara 2002, 169.) Lisäksi tietoa on saatu puhelinhaastatteluilla, joihin viitataan haastateltavan nimellä. Haastattelut on litteroitu, ja teksteihin on tehty kappalejaot. Joidenkin haastattelujen kappaleet on otsikoitu. Haastattelut sisältävät runsaasti aiemmin julkaisemattomia tietoa muun muassa sompiolaisten intresseistä nykyisen itärajan taakse niin kutsuttuun Kolttaan vuosina 1920-1944, jolloin alue oli osa Suomea. Samoin kuultiin tärkeistä toimeentulo- ja kulttuurimuodosta, Sompijärven kalastuksesta.

Aineiston analyysi

Tutkimus sisältää sekä kvantitatiivisen osion että selkeästi laadullista tutkimusta edustavia osia. Kvantitatiivista aineistonkeruuta edustaa survey-tyyppinen standardoitu kysely, jota on käsitelty SPSS tilasto-ohjelman avulla. Standardoitu tarkoittaa tässä yhteydessä, että samaa asiaa kysytään kaikilta vastaajilta täsmälleen samalla tavalla (Hirsjärvi & Sajavaara 2002). Laadullista tutkimusta taas edustavat teemahaastattelut, puhelinkeskustelut sekä erilaiset havainnoinnin muodot. Tutkimuksen sisältäessä useita aineistonhankinta- ja tutkimusmenetelmiä puhutaan menetelmätriangulaatiosta (Eskola & Suoranta 2008). Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen menetelmän käyttöä samassa tutkimuksessa on kritisoitu muun muassa niiden tieteenfilosofioiden eroavaisuuden vuoksi. Menetelmien yhteiskäyttö vaatii hyvät perustelut. Eskolan ja Suorannan (2008) mukaan yleensä toimitaan niin,

että kvantitatiivisilla menetelmillä (esim. kyselylomakkeella) kerätään eräänlainen tutkimuksen runko, yleinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Sen jälkeen kvalitatiivisilla menetelmillä syvennetään saatua kuvaa. (Eskola & Suoranta 2008, 73.) Tässä tutkimuksessa toimittiin juuri em. tavalla, joten tutkimuksesta saadaan tulokseksi kahdentyyppistä tietoa; taulukoin esitettävää numerotietoa sekä haastattelutekstiä.

Tutkimuksen tekijänä sain haastattelujen avulla runsaasti kyselytutkimusaineistoa täydentävää ja havainnollistavaa tietoa. Elinkeinotutkimusta varten haastattelut on teemoitettu laadullisen sisällönanalyysin keinoin, tärkeimpänä teemana asuinpaikan vaihdoksen vaikutukset elinkeinoihin. Teemoittelua käytetään apuna pyrittäessä selvittämään jokin tutkimuskohteena oleva rajattu ilmiö mahdollisimman tarkkaan (Tuomi & Sarajärvi 2002). Teemoittelu vaatii onnistuakseen teorian ja empirian vuorovaikutusta, joka näkyy tutkimustekstissä niiden lomittumisena toisiinsa. Kvalitatiivisen aineiston analysointi on kuitenkin enemmän kuin pelkkä järjestyksessä oleva sitaattikokoelma. Savolainen (1991) kuvaa neljä tapaa käyttää sitaatteja: 1) tekstikatkelmalla voidaan perustella tutkijan esittämää tulkintaa, 2) sitaatti voi toimia aineistoa kuvaavana esimerkkinä, 3) lainaus voi elävöittää tekstiä ja 4) aineistosta voidaan pelkistää tiivistettyjä kertomuksia. (Savolainen 1991, 454 Eskolan & Suorannan 2008, 175 mukaan.) Laadullisen analyysin sudenkuoppa on loputtomien näytteiden tulvan aikaansaama vaikutelmanvaraisuus (mt. 2008). Runsaat sitaattit voivat myös tehdä tutkimusraportista

raskaslukuisen.

Tutkimus on luonteeltaan etnografinen eli siinä havainnoidaan ihmisten toimintaa luonnollisissa olosuhteissa. Etnografiselle tutkimukselle on luonteenomaista, että tutkija viettää tutkittavassa kulttuurissa pitkäähkön ajanjakson. Yhtenä aineistonkeruumenetelmänä on tavallisesti osallistuva havainnointi, jolloin tutkija tavalla tai toisella osallistuu tutkimansa yhteisön toimintaan. (Eskola & Suoranta 2008.) Olen asunut Lokan altaan etelärannalla, Lokan kylässä 22 vuotta, ja olen jonkin verran osallistunut tärkeimpiin kylässä harjoitettaviin peruselinkeinoihin kuuluviin töihin (poronhoito, kalastus, metsätyöt).

Tutkijan aktiivisuutta pidetään etnografisen tutkimuksen lähtökohtana. Erityisen tärkeää on myös kohderyhmän positiivinen suhtautuminen tutkimukseen. (Eskola & Suoranta 1998.) Tämä tutkimus otettiin allasevakoiden keskuudessa yleensä innostuneesti vastaan. Haastattelijan ja haastateltavan identifiointuminen samaan ryhmään voi mahdollistaa hyvän yhteisymmärryksen ja molemminpuolisen luottamuksen (Rastas 2005). Useimmilla tähän tutkimukseen osallistuneilla olivat 40 vuoden takaiset tapahtumat vielä hyvin muistissa, eikä haastattelijalla ollut vaikeuksia saada heitä kertomaan noista tapahtumista¹. Tähän saattoi olla vaikutusta sillä, että haastattelijana olen allasalueella hyvin tunnetun perheen miniä (ks. Eskola & Suoranta 2008, 106).

Lokan allasalueen elinkeinot Vanhassa Sompiossa

Elinkeinojen kirjo

Vanhan Sompion kylien elinkeinoelämä näyttäytyy tutkimuksessa hyvin rikkaana (ks. taulukko 2). Ennen altaan tuloa kotitalouksissa harjoitettiin keskimäärin viittä eri elinkeinoa. Lokkalainen Aila Pyhäjärvi kertoo, että toimeentulo on aina otettu useammasta lähteestä. Töiden moninaisuudesta kertoo myös alueen elinkeinohistoria. Matti Enbuske (2008) luettelee Kemin Lapin elinkeinoiksi 1700- ja 1800-luvuilla karjanhoidon, metsästyksen ja peuranpyynnin sekä kalastuksen. Pienimuotoisina elannon lähteinä olivat lisäksi viljan viljely ja poronhoito, joiden harjoittaminen voimistui 1800-luvun loppupuolella. (Enbuske 2008.)

Kyselyyn vastanneet 68 henkilöä edustivat 43 eri perhettä. Perheiden koko ennen allasta oli yleensä suuri. Vastanneista 57,4 prosenttia kuului viidestä kymmeneen henkilöä käsittäneeseen perheeseen. Joukossa oli myös kolme yli kymmenen henkilön perhettä. Suurperheissä, joihin kuului jo aikuisiässä olevia lapsia, harjoitettiin luonnollisesti useampia elinkeinoja kuin nykyisissä ydinperheissä, koska ”tienamiehiäkin” oli useampia. Elämisen painottuminen tilanhoitoon johti myös työvoiman tarpeeseen. (Enbuske 2008). Erityisen suuria Lokan allasalueella olivat juuri maanviljelijäperheet. Lähes jokaisen perheen elannon muodostuksessa luontaiselinkeinot olivat keskeisessä asemassa. Seuraavassa elinkeinojen harjoittamista kuvataan ilmoitettujen

¹ Yksi haastateltavista ei halunnut palauttaa mieleen altaan tuloon liittyneitä tapahtumia. Hänen mukaansa niihin liittyi pelkästään ikäviä muistoja.

Taulukko 2. Perheiden pääelinkeino(t) ennen allasta ja altaan rakentamisen jälkeen.

Pääelinkeino(t)	Ennen allasta	Altaan rakentamisen jälkeen
	perheitä (osuus vastaajista N=63)	perheitä (osuus vastaajista N=68)
Poronhoito + maatalous	4 (11,1%)	3 (4,4%)
Poronhoito + metsätalous	3 (4,8%)	1 (1,5%)
Metsätalous + maatalous	3 (7,9%)	1 (1,5%)
Luontaistalous + muu elinkeino	8 (14,3%)	2 (2,9%)
Maatalous	8 (19,0%)	2 (2,9 %)
Kalastus	-	-
Metsätalous	5 (14,3%)	5 (8,8 %)
Poronhoito	5 (14,3%)	4 (5,9 %)
Hallinto-, toimisto- ja kaupallinen ala (sis. kaupan ja postin hoitajat)	2 (4,8%)	3 (4,4%)
Maatalous + hallinto-, toimisto- ja kaupallinen ala/palvelutyö	2 (3,2%)	-
Palvelutyö (sis. rakennustyö)	1 (1,6%)	12 (19,1 %)
Kuljetus, liikenne ja yrittäjyys	1 (1,6%)	6 (8,8%)
Tieteellinen työ	1 (1,6%)	4 (5,9%)
Teollisuustyö	-	5 (7,4%)
Terveystoiminta ja sosiaaliala	-	2 (2,9%)
Ei tietoa	1 (1,6%)	14 (23,5%)
Yhteensä	43 (100,1%)	64 (99,9 %)

elinkeinojen harjoittajien lukumäärän mukaan, suuruusjärjestyksessä.

Luontaiselinkeinoja: marjastusta,
kalastusta ja metsästystä

Marjastuksen ilmoitti 53 vastaajaa 68:sta harjoittamiensa elinkeinojen joukkoon. Erityisesti hillastuksella on ollut alueella taloudellista merkitystä. Tekojärvi peitti alleen Euroopan suurimman aapasuon, Posoaavan (kuva 2). Useassa haastattelussa tuli ilmi hillamaiden läheisyys ja hillan asema talouksien ykkösmarjana (H 5; H 10; H 11). Lauri Hihnavaaran romaanissa ”Vesittäjät” esitetään kuvaus riestolaisen isännän saapumisesta al-

taan rakentamisen vastarintakokoukseen Korvaseen: ”Juhan-Erkki souteli kylän pintaan syyskesästä. Vene oli piripintaan hillajänkien antimilla lastattu... Kuten jo monena syksynä, hillasaavit tyhjennettiin kauppiaan varastoon.” (Hihnavaara 2006, 32.) Hillastus riestolaisten toimeentulon lähteenä mainitaan myös kirjassa *Suomalainen kylä*: ”Syksyisin poimitiin marjoja ja erityisesti hillasta saatiin myytäessä hyvä tuotto” (Kirveenummi & Räsänen 2000, 162). Marjaomavaraisuus oli perheissä yleensä suuri. Marjojen, erityisesti mustikan käyttöä rajoitti tuohon aikaan kuitenkin säilömisen ongelmallisuus: mustikka ei säilynyt omassa mehussaan kuten muut marjat eikä sokeria yleensä käytetty säilöntään.

Kuva 2. Lokan tekoallas peitti alleen myös Euroopan suurimman aapasuon, Posoaavan. Kuvassa suo on jäänyt. Lähde: Kemijoki Oy:n arkisto.

Jänkien ympäröimissä kyläkummuissa oli vain vähän puolukkaa ja mustikkaa. Marjamaille saattoikin olla matkaa. (Pyhäjärvi 2.10.2009.)

Kalastus oli elinkeinona 49 vastaajalla 68:sta. Alueen tärkein kalavesi oli Sompiojärvi (kuva 3), jossa on merkkejä asutuksesta jopa tuhansien vuosien ajalta. Alueen puolinomadisilla metsälappalaisilla se on ollut vuotuiskierron etapipaikkana yhtäjaksoisesti 1200-luvulta 1600-luvun loppuun saakka. (Onnela 1995, 29, 70.) Noilta ajoilta Sompiojärvi on ollut tasaisesti eri verosukujen nautinnassa. Koko kylä kokoontui järvelle kevät- ja syyspyyntiin. (Enbuske 2008.) Haastateltavat kertovat seuraavaa:

Mutenialaisten maat ulottuivat ennen allasta Sompiojärveen saakka. Muilla sompiolaisilla oli järvelle perinteinen nautinta-

oikeus. (Alakorva 25.3.2009.)

Puoli järviä kuulu Rieston–Korvasen jakokuntaan ja mutenialaisilla oli oma puoli järviä (H 3).

Jokijäiden lähdettyä sompiolaisilla alkoi kutuhauen pyynti (H 1; H 11). Sompiojärvelle soudettiin toisinaan jo jäiden sekaan. Järvellä oli kalakämppejä, joissa oli kellarit kalan säilytystä varten. Kalastamaan lähdettiin useimmiten kahden hengen joukolla: samaan veneeseen voitiin esimerkiksi Lokan kylässä ottaa toisesta talosta nuorempi poika airoihin (airollinen) ja toisesta vanhempi mies (verkollinen) verkkoja käsittelemään (Kirveennummi & Räsänen 2000, 162). Edellinen nimitys ei tiettävästi ole sompiolaista perua.

Sompiojärvellä oli aivan omanlaisensa verkonheittotapa:

Eihän siinä ollu vettä, kun vajava metri. Ei sielä pantu verkkoa koskaan kiini, kun jata suoraan vejettiin ja soitteet pyöräytettiin. (H 3.)

Soiteverkot laskettiin kierukan mallille verkkojatan kahta puolta. Niiden tarkoitus oli eksyttää kalat verkkoihin, jotka olivat karkeita pumpuliverkkoja. Sompiojärven verkonheittomalli on kuvattu Sompio-kirjassa (Paulaharju 1980, 143). Syksyllä kalat menivät ”ruskaa piiloon,” järveen idästä päin laskeviin ojiin¹. Alkoi kalastus ojanuomissa, suuria saaliita kerralla tuottanut Kiiskismarkkinoiden aika (mt.). Lähes joka perheestä joku ehti Sompiojärvelle talvikalan pyyntiin:

Se ruukattiin tukkoon panna Lappitie, kun otettiin niitä kaloja (H 3)². Sieltä niitä sitten rysillä pyyvettiin ja lipolla lipottiin... Sieltähän voi semmosta puolisyänävää, säynävän palikkaa lokata ja isompaa ahventa ja tietenki kiiskii berkuksi. (H 11.)

Järvi on ollut koko Sompion kylän yhteisenä kalavetenä. Vanhoista ajoista saakka sitä on pidetty kaloista tyhjentymättömänä. (Fellman Anderssonin 1914, 38 mukaan.) Syksyisin sompiolaisten jääkellarit täyttyivät, aiemmin kuusikimmistä³, myöhemmin vanerista tehtyihin poskiin eli saaveihin suolatuista kaloista (H 11; H 3; Mettiäinen 17.3.2009). Jotkut perheet ostivat kalaa vakituisilta kalastajilta (H 2).

Karppisen vuonna 1958 tekemässä elinkeinokyselyssä kalastus ei ollut näin

tärkeässä asemassa Lokan allasalueen elinkeinoelämässä. Vain seitsemän henkilöä 107:stä oli ilmoittanut sen elinkeinokseen. Tämän tutkimuksen aineiston valossa tuo määrä tuntuu aivan liian pieneltä, koska tuon suuruinen joukko kalasti pelkästään Sompiojärvellä vakituisesti sulan veden ajan (H 3). Kalastus on todennäköisesti ollut niin luonnollinen osa sompiolaisten jokapäiväistä elämää, että sitä ei ehkä mielletty varsinaisesti elinkeinoksi; se oli samanlaista pyytöhommaa kuin ”mettänviljan” pyyntikin. Kuvaavaa on, etteivät sompiolaiset käytä kalastaa-verbiä, vaan he ovat ”kalanpyyvössä.” Entiseen aikaan ei Sompiossa tunnettu roskakaloja, vaan kaikki kalat, seipiä lukuun ottamatta, kelpasivat syötäväksi:

Sehän siihen aikaan särkikalaki kelpas syötäväksi ja talven kalaksi (H 11). Säynäjähän se kyllä oli keväällä lihava. Sehän oli isossa säynäjässä punanen lihaki; sehän on kun lobi. Niin ja kahvinselvikeenä pijettiin niitä suomuja. (H 2.)

Sompiojärven Kiiskismarkkinoiden pääkalat, kiisket olivat hoikkia, eikä niitä korjattu eli perattu ollenkaan:

”Sehän suolattiin ne kaikki, ei niitä puhistettu. Ja sitten talvella keitettiin.” (H 2.)

Metsästyksen ilmoitti harjoittamiensa elinkeinojen joukkoon 48 henkilöä 68:sta. Tärkeä riistaeläin oli hirvi, jonka salapyynnistä kertoo lokkalainen kansanlaulukin (Hihnavaara 2002, 126-128): ”Kaikkihan sielä, sama liha se oli joka talossa. Eihän sitä syöny yksinään niitä; sanot-

¹ Ilmiölle on yritetty löytää tieteellisempää selitystä, mutta toistaiseksi tämä perinteinen selitys on voimassa.

² Ojaa nimitetään tässä Lappitieksi.

³ Kimpilauta sahataan puun pinnasta; sen ulkopuoli on pinnan myötäinen. Kimpilautoja käytettiin myös ahkioiden tekoon.

Kuva 3. Sompiojärvi, etualalla järven luusua eli Juitsa. Lähde: Kemijoki Oy:n arkisto.

tiin toiselle, että käy sieltä hakemassa!” (H 9.) Miehet pyysivät myös maalintuja ja vesilintuja. Eräs haastateltava kertoo myös harrastaneensa jäniksen ansapyyntiä (H 2). Maalintuja pyydettiin paitsi pyssyillä myös ansoilla. Nykyään altaan saareksi jäänyt Jäkälämaa oli ”niitä ansakotuksia täynnä” (H 11). Maalintujen ansapyyntillä on alueella hyvin pitkät perinteet. Kansantieteilijä G.A. Anderssonin vieraillessa alueella vuonna 1886 kerrottiin Muteniassa tarinaa kylän kaakkoispuolella sijainneesta Vaimon Kiimamaasta: ”...eräs lappalaisvaimo, jonka vihavenäläiset olivat jättäneet elämään, tapettuaan muut tämän seudun lappalaiset, oli asettunut tälle kankaalle ja punottuaan ansan sukarihmastaan oli ensi hätään, henkensä pitimeksi pyydystänyt sillä metson” (Andersson 1914,

39). Metson suonista eli jäniteistä oli pakolainen sitten punonut ansoja, joilla hän sai pyydetyksi yhä useampia metsoja. Viimein hän sai metson suonista laittaa niin lujan ansan, että siihen tarttui porokin. Kiimamaahan oli vaimo asettunut keväällä, soitimen aikana, josta paikan nimi. (Mt.) Sotien jälkeen oli Vaimonkiimamaa Mutenian kylän yhteisenä lammaslaitumena:

”Sielä oli lammastolla, sinne oli kuus kilometriä suunnilleen Muteniasta” (H 5).

Omalatuinen pyyntitapa, jota sompiolaiset ovat perinteisesti harrastaneet, on riekkojen ”naukuttaminen”. Eräs haastateltava kertoo:

Minä olen vasotusmaassa ollu kolmentoista vanhana... Ja riekkoja söimmä sen kevväimen. Me olimme Korvasjoen Hangasvuot-

son laijassa. Niin illalla menimmä sinne... Se oli Mikeko [Ponku] hyvä naukuttamaan niitä. Ja ne hän tuli, kaukaa ympäriltä tuli riekkoja. Ja se aina sen naaraan ampu, niin eihän se koiras lähteny mihinkään; sen sai ampua sitten seuraavaksi.” (H 2.)

Metson kevätpyynti kohdistui pelkästään mustiin mettoihin: ”Sitä naurettiin, jos joku koppelon ampu, että ompa sillä nälkä” (Raasakka 17.10.2009). Tuohon aikaan oli voimassa kirjoittamaton laki, ettei kutupaikoista pyydetty kaalaa eikä myöskään naaraspuolisia lintuja pyydetty (Huru Hannulan 2006, 43 mukaan; H 3). Sotien aikaan vielä luonnontilainen ympäristö tarjosi runsaasti mettäviljaa. Talvisodan alettua evakuoitiin Sompion kylistä autokuormittain riistaa, etupäässä riekkoja (Tikkanen & Tikkanen 1972). Mutenian kylässä asuivat vielä altaan tulon jälkeenkäin tietävästi Suomen viimeiset ammattimetsästäjät, Tapion veljekset. Heidän kotitalonsa on yksi kylän neljästä kuiville jääneestä talosta. Talo on 200 vuotta vanha, se säästyi saksalaisten tuholta. Veljekset asuivat kotitalossaan elämänsä loppuun saakka, minkä jälkeen pihapiiri on museoitu.

Maanviljelyä, poronhoitoa ja metsätaloutta

Maanviljelyä harjoitti ennen allasta 48 henkilöä 68:sta eli 70 prosenttia vastanneista. Timo Järvikosken (1973, 52) mukaan se oli vuonna 1958 lähes joka talouden elinkeino. Allasalueen maanviljelys oli ennen muuta luonnonniittyjen hyödyntämiseen perustuvaa karjataloutta. Sompion kyläen maidon ja voin tuotanto ylitti alueen oman tarpeen.

”Joka talossahan siinä [Korvasessa] oli lemmiä. Isommuksissa taloissa toistakymmentä lehmää ja kaksi hevosta.” (H 4.) Yhdellä Korvasen tilalla oli myös huomattava määrä mullikoita. Savotat nielivät suuren osan sompiolaisten maitotuotteista:

Joka pyhän aika isännät lastas heinäpaalukuorman ja siihen perunaa ja leipää matkaan, limppuja leivottiin ja juustoa. Ja voita ja nuuta nisukukekoja, pitkoja. (H 4.)

Lehmien ja hevosen lisäksi useissa allasalueen perheissä kasvatettiin lampaista ennen kaikkea villan takia. Kyseeseen osallistuneista 43 perheestä 30:llä oli jonkin verran villoja omasta takaa. Yli puolella perheistä omavaraisuusaste villan suhteen ylitti 75 prosenttia. Karja laidunsi kesäajat jokivarsissa, ”metsälaitumilla”. Sompion lammastalous kokikin merkittävän taantumän yhden ”häirikkökarhun” riehuminen vuoksi. Korvasen isäntä kertoo: ”Seittemän lammasta ja niillä rahoilla sain yhen lampaan, mitä sain korvausta. Sitten se karhu meni Peuran lampaasiin ja Peuran Kalle ensi kertaa mettän viljaa ampu; ja se oli karhu!” Peuran lampaista vain yksi karitsa säästyi. (H 9; Lauren 16.4.2009.) Todennäköisesti sama karhu oli jo aiemmin käynyt Riestossa, Juhan-Erkin lammastokassa ja tappanut siellä 11 lammasta.

Talven heinät karjalle koottiin 1900-luvun ajan jokivarsien luonnonniittyiltä. Aikaisemmin sompiolaiset niitivät heinänsä aavoilta. (Linkolaym. 1967, 213.) Jokivarsiniittyjen käyttökelpoisuus perustui siihen, että tulva lannoitti ne joka kevät. Sanottiin, että ”Luoja ravit-

ti” sompiolaisten pelot: ”Aapaniittyhän ehtyy, kun se niitetään” (H 1). Jokivarsiniittyjä oli tilalla yleensä noin kymmenkertainen määrä peltohehtaareihin verrattuna. Eräs haastateltava kertoo heillä olleen jokivarsiniittyjä 40 hehtaaria (H 5). Lokan ja Porttipahdan altainen alle jäi niittyjä yhteensä 1320 hehtaaria ja peltoa 262 hehtaaria (Mustonen & Lahdenperä 1984, 381). Sompiolaisten syyskesä kuuluu heinää tehdessä (kuva 4). Työhön osallistuivat kaikki, jotka joutuivat sinne kotoa lähtemään (H 11). Niittukeinon lähdettiin tavallisesti hyvin nuorena. Moni haastateltava kertoi lähteneensä 8-vuotiaana ensimmäisen kerran (H 5; H 11), yksi jopa 4-vuotiaana: ”Isä teki semmosen pikkusen vikatevarren ja ne ei pärjänneet kaikki mulle niittäissä” (H 2). Niittämistä varten oli erityinen viikate, jota sanottiin *siipivikatteeksi*. Siipivikatteessa oli terän yläpuolella koivusta taivutettu kehikko eli siipi, jossa oli pajunvitsasta väännetty verkko. Siipi ja terä

kiinnitettiin varteen halaistulla rottingilla (Linkola ym. 1967).

Sehän läjäs karbelle sen heinän siinä niittäissä, ei tarvinnu niin paljon haravoija. Ja ojanvarsia kun niitti, niin sehän tuli ne heinät sen siiven matkassa pois. (H 2.)

Kun lapsi opetteli niittämään, saattoi jälki olla sellaista että eräskin isä oli laskenut leikkiä: ”Šuonja lea dobbe navvan suunnid” eli ”hanhi on tuolla nykkinyt heiniä.” (H 10.) Heinät kuivatettiin maassa tai haasioissa. Maassa kuivatetut heinät haravoitiin yöksi pikku läjiin, nokkosiin eli *könnöstettiin* (H 10.) Heinät varastoitettiin latoihin tai suoviin. Suova on hyvin vanha, ympäri Lappia tunnettu heinän varastointitapa:

Siinä oli ensin pystöksissä, kuinka ison suovan nyt itte kukanenki teki, vajavan metrin välein puita. Ne oli kuuttaki metriä pitkiä. Ja sitten siihen pantiin pohjapuut, semmosten haarukkapuitten päälle. Se oli kolme metriä leviä se pohja. Siinä oli puut

Kuva 4. Veikko ja Kari Kavakka suovan teossa. Lähde: Irene Kujalan kotiarkisto.

pystöpuijen kautta alla ja siihen päälle laitettiin poikkeipuita, että se oli ilmassa. Siitä lähetettiin sitten tekemään sitä. (H 11.)

Luirojoen ja sen latvahaarojen niemistö on ollut hyvin rikasta. Niittypalsta on saanut nimensä joko joen osan tai usein palstan raivaajan mukaan: ”Meillä oli Jannen raivio ja Järvisen raivio ja Reetin raivio ja Postilan raivio” (H2). Kaukaisimmille niityille saattoi olla matkaa jopa 30 kilometriä. ”Niittykeinossa” viivytettiin yleensä useampia päiviä ja yövyttiin tavallisesti ladossa, rankisen suoissa. Korvaslaisilla sekä riestolaisilla ja lokkalaisilla oli niittypalstoillaan erityisiä niittypirttejä. Lokkalaisten niityt ja niittypirtit ovat sijainneet kylän yläpuolisella Luirojoella. Rieston kylän Ylirieston tilan niittypirtti oli seuraava jokea ylöspäin mentäessä. Korvasen isäntien niittypirtit sijaitsivat, Kopsusjoella olutta Sammelin niittypirttiä lukuun ottamatta, Luirojoen törmällä, Rieston ja Korvasen kylien välillä. Eräs Korvasen isäntä kertoo muuranneensa niittypirtilleen leivinuuninkin ja ottaneensa kaksi lehmäänsä mukaan mennessään koko perheen kanssa niitylle heinäntekoon (H9). 1930-luvulta lähtien isännät hankkivat hevosvetoisia niitto- ja haravakoneita. Korvasen isäntien raivaamat Luirojoen varren törmäniityt olivat hyvin tasoitettuja, mikä teki mahdolliseksi tällaisen vanhan luonnontalouden perinteen ja koneistumisen yhdistelmän. (Linkola 1967.)

1960-luvulle tultaessa peltoviljely oli

syrräyttänyt luonnonniittyjen käytön lähes kaikkialla. Sompiossa niiteltiin kuitenkin vielä jokivarsiniittyjä: ”Vielä 1950- ja 1960- lukujen vaihteessa Luiro-, Kopsus-, Riesto- ja Muteniajoen luonnonniityt olivat tehokkaassa käytössä Tapijon veljeksillä, Konsta Mutenian taloudessa, Kurujärven saamelaisilla; Maggoilla ja Hetoilla sekä joillakin korvaslaisilla” (Linkola 1967, 216). Karjaloudessa tapahtunutta kehitystä kuvaili kunnallisneuvos Akseli Paarman seuraavasti: ”Ennen sotia meillä Södankylässä oli 12 000 ha luonnonniittyä ja 840 ha peltoa. Nyt meillä on 5000 ha peltoa. Luonnonniityiltä ei enää satoa korjata. Näihinkin raivauksiin käytettiin altaan tuomia rahoja ja luotiin pohjaa karjaloududen vahvalle nousulle.” (Sepälä 1976, 242.) Haastateltujen tilallisten peltujen määrä vaihteli yhdestä yhteentoista hehtaariin (H 2; H 7; H 9). Tavallinen sarkamaiden määrä oli kuuden ja seitsemän hehtaarin välillä. Näillä vainoilla kasvatettiin aikaisemmin yleensä ohraa ja perunaa sekä muita juureksia sekä timoteita myytäväksi savotoihin:

Se oli silloin ennen sotia aivan obrassa ne pellot... Silloin kun Luton savotan piti tulla, niin pantiin vasta heinään ne. Silloin ennen sotia. (H 2.)¹

Sompio oli omavarainen leipäviljan suhteen: ”Riesto oli kuulu ohrankasvattaja. Sieltä jopa myytiin hyvälaatuisia ohraa joka syksy, ennen talvisotaa.” (Tikkanen & Tikkanen 1972.) Ylirieston isäntä hankki jo 1930-luvulla Sompioon petroolilla käyvän kuulamoottorin ja

¹ Luton savotta oli Metsähallituksen Rovaniemen arvioimistoimiston johtajan, metsänhoitaja A.E. Järvisen kunnianhimoinen suunnitelma Luttojokivarren puiden kuljettamisesta kuorma-autoilla yli Saariselän, Luirojoen latvoille. Sieltä ne olisi uitettu Kemijokeen ja taas eteenpäin. Talvisodan syttyminen 1939 sotki metsäyhtiöiden suunnitelmat. Luton savottahankkeesta muistuttaa 60 kilometrin pituinen ”aavetie” Saariselän tuntureilla. (Pyykkö, Lapin Kansan 19.6.2009.) Paikallisten keskuudessa tie tunnetaan kuokkatienä.

moottorimyllyn: ”Ja sehän jauhatti sillä myllyllä kyläläisille ja Lokan kyläläisiä myöten sekä Korvasen kyläläisille ja vielä mutenialaisillekin, jyviä jauhoiksi” (H 11). Ohra kuivatettiin seipäillä, ja loppukuivatus tapahtui riihessä. Samainen isäntä hankki myös oikean puimakoneen eli *ryskän* jo paljon ennen sotia. Sitä pyöritettiin samalla kuulamoottorilla. Puimakoneella puitiin ohra myös lokkalaisille, konetta säilytettiin vuorovuosin Lokassa ja Riestossa. Ylirieston isäntä oli tuon ajan monialayrittäjä. Hän hankki tiettömän taipaleen taakse Riestoon 1950-luvulla traktorin ja sirkkelin: ”Venehommilla vietin Korvasesta Riestoon. Kaksi venettä rinnakkain ja niiden päällä lavitsa, minkä päälle se ajettiin.” (H 11) Korvasen kylässä oli jopa hevosvetoinen ohrankylvökonekin. Kylän isännät perustivat koneyhtymän ja hankkivat yhteisesti kaikki koneet. Ennen sotaa kylään ostettiin Olympia-merkkinen maamoottori, joka pyöritti ryskää ja pientä kotitarvemyllyä. 1920-luvulla Korvasen kylälle rakennettiin eteläpohjalaisen mestarin johdolla tuulimylly, joka oli käytössä talvisotaan asti. (H 4.)

Sodan jälkeen Yliriestot Riestossa, Keskitalot Muteniassa ja ainakin Uuno Martinin perhe Korvasessa kasvattivat ohraa (H 11; puhelinkeskustelut 3.4.2009 ja 17.4.2009). Ensimmäinen maamiesseura, ”Sompion maanviljelysseura” perustettiin vuonna 1926, ja se käsitti koko Sompion alueen. Seuran puheenjohtajaksi valittiin Ale Lokka. Kun seuran johto siirtyi Korvaseen ja puheenjohtajaksi tuli Juho Korva, muutettiin seuran nimi ”Korvasen maamiesseuraksi”. Altaan rakentamisen jälkeen seura muutet-

tiin kotiseutuyhdistykseksi ja se toimii vielä tänä päivänäkin nimellä Sompio-seura. (Tikkanen & Tikkanen 1972.) Lokkalaiset perustivat maamiesseuran vuonna 1949 (Nieminen 2005, 120). Seuran ensimmäinen puheenjohtaja oli kansantaiteilijana tunnetuksi tullut Andreas Alariesto.

Poronhoidon ilmoitti elinkeinokseen 36 henkilöä 68 vastanneesta. Lokan allasalueella porokylä olivat erityisesti Lokka ja Kurujärvi. Lokkalaisia saattoi olla poronhaussa kymmenenkin yhtä aikaa, ja Kurujärvessä oli poromiehiä joka talossa. Korvasessa asui neljä Kemin-Sompion paliskuntaan kuulunutta poromiestä. Yksi Korvasen isännistä teki paljon porotöitä yhdessä lokkalaisten kanssa (H 7; H 9). Lisäksi Korvasen kylän alueella asui kaksi poromiesperhettä, jotka kuuluivat Lapin paliskuntaan.

Tuon ajan poronhoito erosi paljon nykyisestä. Itä-Lapissa se perustui 1960-luvulle saakka paimentamiseen ja ajokashärkien käyttöön. Vaatimet vasotettiin hihnassa, joten vasanmerkityksiä ei tarvinnut pitää. Poronhaku alkoi syksyllä *härkäettolla*:

Ensin kun lähettiin poronhakuun, niin eihän sitä otettu kuin reppu ja leuku... Yks hibna. Se oli silloin heinänteon jälkeen, elo-syyskuussa se lähettiin sitä takkahärkää [hakemaan]. (H 2.)

Härät eli kuohitut urosporot olivat Vuoltistunturissa. Kun härkä saatiin kiinni, mentiin kotiin. Takkahärälle laitettiin alle loue ja viltti tueksi ja pehmikkeeksi (*touvuksel*). Siihen laitettiin kannatuspuut (*pakat* tai *pakatukset*) ja niihin kahden puolen painot eli takat. ”Sitten lähettiin vasta härjän hakuun

oikialla lailla” (H 2). Härkäerotukset olivat Seitavaarassa, Seitakurun aidalla tai Vintilässä: ”Sieltä saatiin ajokkaat ja itte kukin otti tappoporot ja muut” (H 2). Kun härkätokkaan tultiin, piti ensimmäisenä heitellä isoimmat kellokkaat kiinni: ”Valtakelhoinhan ne härjät, ei ne nalikoista välittäneet” (Akseli Niemelä Merivirran 2009 mukaan). Tässä työssä oli niin sanottu *käsihärkä* eli kesy härkä välttämätön. Hihnassa olevan härän suojusta pääsi heittoetäisyydelle kellokkaita. Kun valtakellot oli saatu kiinni, muu tokka lähti seuraamaan niitä. Vähän lumen aikana härkiä *ettottiin*, eli haettiin poroja erotukseen, jonkin aikaa myös härillä ajamalla:

Parbailla ummenajokkailla sai olla koipileikkoon asti lunta; tolvahärkä kyllä meni, mutta jos se härkä alkoi nullekaamaan, sillä ei tehnyt mitään (Matti Merivirta 12.10.2009).¹

Varsinainen poronhaku alkoi vasta paksumman lumen tultua, joulukuulla: ”Sitten vasta lähetettiin, kun lumi tuli, ahkiojen kans” (H 2). Viimeiset erotukset saattoivat venyä jopa huhtikuulle saakka. Porojen kokoamista varten muodostettiin *etto-* eli hakuporukat tai -roikat. Metsässä asuttiin neljän–viiden henkilön *asunnoissa* eli leireissä laavumaajoituksessa. Kemin-Sompion paliskunnassa asentolaavu oli nimeltään *loito*. (Hannula 2000.) Erotukset kuulutettiin jopa kuukautta aiemmin. Ilmoitus erotuksesta laitettiin sanomalehteen. Porot haettiin hiihtämällä, tavallisesti pareittain. Kun poroja kuljetettiin tokkana, edessä hiihti *vetomies* hihnassa olevan *vetoporon* kanssa. Vetoporo saattoi olla vaadinkin, tärkeintä oli, että poro oli

laitis eli se kulki hihnassa. Hakuroikassa oli *raitomies*, joka huolehti hakumiesten härät ja ahkiot aina uuteen paikkaan. Hakumiestä kohti oli pitemmillä reissuilla kaksi härkää; loijakan vetäjä ja ajohärkä (Markku Merivirta 10.3.2009). Ahkioita oli niin ikään kaksi hakumiestä kohti: ajoahkio ja *loijakka* eli tavara-ahkio. Pienemmillä hakureissuilla loijakassa olivat kahden miehen kampeet.

Erotuksista porot vietiin tokkakunnittain (kuva 5). Kukin tokkakunta vei omat poronsa aina samaan paikkaan. *Tokkakunta* muodostui porojaan yhdessä paimentavista saman kylän tai suvun miehistä (Hannula 2000). Poroja paimennettiin kevään edetessä yhä intensiivisemmin. Tokat pysyivät hyvin paikallaan, koska ruokaa oli riittävästi. (Mt.) Tärkeä osa paimenen tehtävästä oli porojen suojeleminen petoja vastaan. Isommassa tokissa paimentamisesta oli etua; petojen hyökätessä porot turvautuivat tantereisiin. Isommilla *kiekeröillä* eli porojen kaivuupaikoilla oli paremmat mahdollisuudet päästä petoja karkuun. (Matti Merivirta 12.10.2009.) Tämä ilmiö on havaittavissa Kemin-Sompion talvilaitumilla tänä päivänäkin. Laajoilla kiekeröillä pedot eivät pääse kovin helposti tappamaan poroja. Porojen kerääntyminen tällaisiin ”turvakiekeröihin” helmi–maaliskuulla lienee vaistonvaraista suojautumista petoja vastaan. (Kauko Paadar Pyhäjärven 13.10.2009 mukaan.)

Tavallisesti huhtikuulla vaatimet otettiin kiinni vasotusta varten erityisissä kiinnipanoaidoissa ja kuljetettiin vasotusmaahan raidossa: ”Ne peräkkäin raipattiin, hihnat köytettiin sinne kurkun alle” (H 2). Vasotusmaassa vaatimet sidottiin

¹ Koipileikkoon asti tarkoittaa, että lunta oli vatsaan asti. Hyvällä härällä niin sanotusti viti halkesi.

Kuva 5. Erotus Pikku-Marjavaarassa 28.1.1955. Lähde: Kemijoki Oy:n arkisto.

puiseen vasotuskankeen, jota sitten siirreltiin useampia kertoja päivässä. Kun vasat syntyivät, ne merkittiin. Sen jälkeen emät löysättiin vasojensa kanssa irti. Kemin Lapissa on vasotettu hihnassa niin kauan kuin perimätieto muistaa (Hannula 2000). Lapin paliskunnassa erillään vasottivat Mutenian ja Kitisen varren asukkaat, jotka edustavat alueen vanhoja metsälappalaisia sukuja. Sompioon 1800-luvun lopulla muuttaneiden porosaamelaisten kulttuuriin hihnavasotus ei sen sijaan kuulunut. (Magga 26.10.2009; Äärelä 26.10.2009.)

Korvasen poromiehet yhtä lukuun ottamatta tekivät 1950-luvulla päätöksen muuttaa poronsa Kemin-Sompiosta Lapin paliskuntaan. Korvasen kylä sijaitti Lapin paliskunnan alueella:

Se oli kyläläisten päätös, että kaikki muuttaa... Isä-vaina kerkes muuttaa, mutta

Hirvas-Antti hoksas ja ne määräskei Jussille ja Olaville, joilla oli enempi poroja, niin ison liittymismaksun, että ne ei muuttanu... Niin ne olis päässy Keminkylän raja-ajan tälle puolen vasotusmaahan. Sillon oli se vasotus vielä tärkeä. Se olis tullu heille... se entinen Moskun puoli. (H 1.)

Moskun vasotusmaana oli Korvasen Kotirova Lapin paliskunnan puolella (H 7). Sisäänpääsymaksuksi Lapin paliskuntaan määrättiin 250 000 markkaa (Lapin paliskunnan kokous 29.5.1959 Maggan 2003 mukaan).

Kemin-Sompion paliskunnan alueella hihnavasotus loppui vuonna 1964 ja paliskunnassa siirryttiin kesämerkityksiin. Hihnavasotuksesta jouduttiin luopumaan, koska lisääntyneet poromäärät eivät enää olleet hallittavissa kaventu-

neilla laitumilla. Laitumia vähensivät laajamittaiset metsänhakkuut sekä ve-sistörakentaminen. (Hannula 2000.) Savotat hakkasivat pehmeälumiset joki-vuomamaat, jotka olivat parhaita poro-
jen kaivupaikkoja. Massiivisesta hakkuu-toiminnasta johtuen metsät alkoivat olla niin täynnä jälkiä, että tokkia ei saanut enää pidettyä erillään. (Matti Merivirta 12.10.2009.)

Metsätalouden on ilmoittanut harjoittamiensa elinkeinojen joukkoon 42 henkilöä 68:sta. Kyselystä ei käy ilmi, tekikö henkilö metsätöitä omassa met-sässään vai vieraan palveluksessa. Mon-illa haastatelluilla oli kuitenkin huomattavan suuria, jopa useampien satojen hehtaarien kokoisia metsäpalstoja. Met-sätöitä oli tilallisille tarjolla omassa met-sässäkin. Usein isännät ottivat tuohon aikaan urakoita tietyn alueen hakkuista. Tällaista urakkaa, jonka isännät hoitivat itse hankkimansa työvoiman ja oman kalustonsa avulla sovittuun hintaan, sanottiin ”leveranssauhukseksi” eli lappu-urakoinniksi. Allaspäättöksen jälkeen tu-levan tekojärven pohjalla oli yhtä aikaa käynnissä ainakin kahdeksan miehen massiiviset leveranssiurakat (Hihnavaara 2006): Riestolainen lappu-urakoitsija Olavi Mykkänen sanoo, että hän hakkasi ja raivasi Luiron rantoja noin 50 kilo-metriä. Hänellä oli työssä jopa 75-100 miestä, kymmenkunta omaa hevosta, toinen saman verta vuokrahevosia sekä muutamia traktoreita. (Seppälä 1976, 161.)

Metsähallitus oli aloittanut hakkuut alueella jo vuonna 1954, neljä vuotta en-nen ensimmäisiä tilakauppoja (Linkola 1967, 193). Näitä hakkuuta on pidetty altaan tulemistä enteilevinä ”aavis-

tushakkuina”. Allasalueella toimivat loppuaikoina myös Kemi-yhtiön ja Veitsiluodon savotat. 1950-luvulla käyn-nistyivät Vuolttisen suuret savotat, jotka työllistivät paljon paikallista väkeä. Met-sätyö oli tuohon aikaan hyvin miestyötä vaativaa; moottorisahat tekivät vasta tu-loaan Sompioon. (Tuomaala 1998.)

Varsinaisiin allashakkuihin osallistumista kysyttiin teemahaastattelun yhteydessä 15 henkilöltä, jotka edustivat yhtätoista eri perhettä. Tästä joukosta vain yhden perheen edustaja oli tehnyt vähän ”leveranssihommia” allasalueella (H 11). Kaksi perhettä kertoo myyneensä allasavotoihin kaiken liikenevän maitonsa (H 5; H 10). Lisäksi toisen edellä mainitun perheen isäntä kuljetti yhtiön miehiä veneellä ja traktorilla. Yhden haastateltavan puoliso toimi metsäteknikkona Metsähallituksessa (H 6). Katoaineiston kahdeksan vastaajan joukos-sa on sen sijaan kolme sellaista, jotka joko itse tai jonka puoliso on osallistunut allashakkuihin. Yhden perheen päämies oli tehnyt massiivisia leveranssihommia allasalueella samaan aikaan, kun hänen vaimonsa työskenteli uitossa keittäjänä.

Sompiolaisten venemoottorit olivat tarpeen Luiron uitossa:

...ne vejätti niitä pitkiä veneraitoja, ne oli töissä niiden moottorien kans, Korvasen isännät. Siihen se perustu Erkekilän Erkiläki, että se osti isomman moottorin... Sai usiamman veneen panna perään. (H 4.)

Kun uitto lähti latvoilta, kesti toista kuukautta ennen kuin se lopulta siirtyi kokonaan pois alueelta. Luiron uitossa saattoi olla jopa 300 miestä. Uitot tarjosivat paikallisille monia ansaitsemisen mahdollisuuksia:

Uittoa varten kasvatettiin sitä nautakarjaa ja tapettiin niitä sonnina ja mullikoita. Kuivatettiin se liha. Nehän osti uittomiehet taloista evästä. Sillä lailla se raha otettiin niistä maataloustuotteista. (H 4.)

Altaan alta hakattiin enimmäkseen mäntytukkeja: ”Koivu oli arvoton puu ja kuusi.” (H 4.) Vuonna 1965 perustettu selluloosatehdas Kemijärvellä alkoi kyllä käyttää koivua tuotannossaan, mutta Lokan altaan pohjalla kasvaneet koivikoita ei ehditty toimittaa sellukatilaan (Pohtila 1984). Kemijoki Oy:n mukaan Lokan perusteellisempi raivaus estyi sen vuoksi, että osa hakkuista oli taloudellisesti kannattamattomia eikä valtio myöntänyt Metsähallitukselle sen anomaa hakkuutukea. Arviot Lokkaan jääneen puuston määrästä liikkuvat 150 000–200 000 kuutiometrin välillä. Puustoiset alueet raivattiin silloisen vesirakennuskäytännön mukaisesti vain osittain. Raivaukset keskitettiin patojen edustoille sekä uiton tarvitsemille väylille. Muualta poistettiin arvopuusto. (Kemijoki Oy 1998.) Arviot altaan alle jääneen puuston määrästä ovat ristiriitaisia. Kemijoki Oy:n kustantamassa Seppälän teoksessa ”Nykyinen Kemijoki” on puuston määrästä erilainen tieto. Sen mukaan altaan pohjalle jäi tuon verran pelkästään koivua (Seppälä 1976, 163), jonka lisäksi kuuset sekä ainespuu eli pinotavara jäi kaikkialle muualle kuin raivatuille 2 000 hehtaarille. Altaan alle jääneet puumäärät olisivat siten Kemijoki Oy:n altaiden esitelehtisen tietoihin nähden moninkertaiset.

Kemijoen uittoyhdistyksen ansiota oli, että altaan pohjalla tehtiin ylipäättään kunnollisia raivauksia. Yhdistys haki

Pohjois-Suomen vesioikeudelta lupaa uittoväylän raivaamiseen ja tarvittavien rakenteiden tekoon Luiron ja Kopsusjoen latvavesille Lokan altaalla tehtävää nippu-uittoa varten. (Hihnavaara 2006.) Raivauksia tehtiin konevoimin, ja raivaustraktori puski tien myös Rieston kylään, ensimmäisen ja viimeisen kerran (Mättö 1959). Uittorännin raivaaminen aloitettiin Lurojoen latvavesistä. Raivaus kuitenkin lopetettiin, kun arvioitiin veden korkeuden hoitavan puut pois näkyvistä. (Hihnavaara 2006.) Uittoyhdistyksen kunnianhimoinen suunnitelma nippu-uitosta Lokan altaalla ei koskaan toteutunut, eikä altaasta uitettu padon alapuoliseen jokeen yhtään puuta. Sen sijaan altaan alta hakattujen puiden uitto sen sijaan oli aikoinaan laatuaan Suomen suurin. Alueen asukkaista oli 1950- ja 1960-luvun vaihteessa kuitenkin jo suuri osa muuttanut pois. (Mättö 1959.)

Lokan ja Porttipahdan raivaustyöt työllistivät muutamien vuosien ajan kymmeniä lähiseudun ihmisiä mukaan lukien monia allasalueilta muuttaneita. Porttipahdan alueella, joka raivattiin valtion tuella paremmin, työskenteli vuonna 1970 40-60 miestä. (Järvikoski 1973, 75.) Kunnallisneuvos Paarmannin mukaan raivaustöissä riitti töitä monelle sadalle miehelle. ”Ja tämä tietysti merkitsi kunnalle lisääntyviä verotuloja. Sodankylän kuntaa nämä allastyöt auttoivat juuri pahimpaan työttömyysaikaan. Siksi kunta oli hanketta puoltamassa.” (Paarmannin Seppälän 1973, 242 mukaan.) Satoja henkilöitä allashakkuissa työllistänyt riestolainen lappu-urakoitsija Olavi Mykkänen kertoo työväestä seuraavaa: ”Työhön joutui ottamaan väkeä, josta ei lainkaan tietänyt, mistä se oli tullut ja

mihin se oli menossa. Vasta kun poliisit alkoivat käydä keräilemässä täältä etsintäkuulutettuja ja karkureita, alkoi selvitä mitä väkeä tänne oli ajautunut. Monet eivät ilmoittaneet oikeaa nimeään. Verokirjoja ei ollut.” (Mykkänen Sepälän 1976, 161 mukaan.) Korvasessa asuneen perheen emäntä puolestaan kertoo: ”Jätkätokka reuvas ympäri kylää... kaiken maailman hampuisia, jotka juopotteli ja elivät vähän semmosta hällä väliä -tyyliä.” (H 4.)

Kaupankäyntiä ja matkailua

Kyselyyn vastanneista 68 henkilöstä 14 ilmoitti elinkeinokseen kaupankäynnin. He edustivat yhteensä yhtätoista perhettä. Tutkimusryhmä oli sisäistänyt kaupankäynnin tavallista laajempaan käsitteeseen, sillä varsinaisia kauppiaita oli näistä perheistä vain neljässä. Toiset kävivät kauppaa oman tilansa tuotteil-

la. He myivät heinää, perunaa, voita, maitoa, juustoa tai lihaa ennen muuta savotoille. Entisaikoihin oli tavallista, että jos kylässä ei ollut kauppaa, joku isännistä piti kaupantavaroita myynnissä pirtissään. Tällaisia kauppiaita ovat Lokassa ennen sotia olleet *Lokan Alen* (Justus Aleksius Lokka) kauppa sekä Matti Säärelän *Sääri-Matin* kauppa (Kavakka 15.11.2009). Porokeisari Mosku piti *kaupantavaroita* lukitussa aitassaan, josta myi tarvitseville. Kauppiaan tointa mies oli harjoitellut jo nuorena miehenä toimiessaan hartsuherrana Nuortin savotassa. Sodan jälkeen Taka-Lapin Osuusliike perusti kauppaliikkeen Korvaseen ja Vuotsoon (Köngäs 17.4.2009) (kuva 6). Taka-Lapin Korvasen kiinteistössä ovat kauppaa pitäneet kauppias Leinonen, Moskun sisaren mies Arvi Pöyliö sekä Onni Pulju. Taka-Lapin osuusliikkeen myymälänhoitajana toimi kahden vuoden ajan myös kyläläinen Väinö Köngäs. Taka-Lapin sivuliike oli myös Lokan

Kuva 6. Korvasen kylää 1960-luvun alussa, takana kyläkauppa. Lähde: Kemijoki Oy:n arkisto.

kylällä, Aleksius Lokan pikkupuolella. (Kavakka 15.11.2009.)

Monialayrittäjä Toivo Keinäsellä oli ensiksi Korvasessa yksityinen kauppa. Hän myi liikkeen Auno Raasakalle. Raasakalta kaupan osti Hihnavaaran kirjoissa esiintyvä kauppias Nurkkala, joka perusti myös sivuliikkeen Lokan kylälle, Alekski Kavakan pikkupirttiin (Välitalo 3.4.2009). Nurkkalan kauppiasura oli tuon ajan menestystarinoita. Mies aloitti kaupankäynnin kulkukauppiasana ”*sorttiloovaa*” kantaen; hänellä ei ollut edes polkupyörää. Kuollessaan Nurkkala oli varakas liikemies. (Köngäs 17.4.2009.) Nurkkalan Lokan kaupan hoitajana toimi aluksi Selma Martin. Myöhemmin työhön ryhtyi lokkalainen Alekski Kavakka, joka sittemmin osti kaupan omakseen. Kauppa muistetaan vieläkin ”ASO- pusseistaan”, sillä se kuului kansainväliseen A&O international -ketjuun (Kavakka 15.11.2009). Kauppa on periytynyt perheessä jo kolmanteen polveen: nykyinen Lokan kauppias on Alekski Kavakan pojan tytär. Kauppa on vieläkin nimeltään Sekatavarakauppa Kavakka. Juho Nurkkala myi molemmat liikkeensä marraskuussa 1957. Korvasen liikkeen osti aviopari Hilja ja Silviö Martin, jotka hoitivat liikettä yhdessä; jotkut puhuvat vieläkin ”Hiljan kaupasta” (H 1; H 7). Lokassa kauppaa pitivät vuosina 1960-1985 myös Kaarlo ja Anelma Jaakola. Kaupan toimialaan kuului muun muassa Kairiojen savotoiden muonittaminen. Muteniassa kauppaa piti Juho Keskitalo, joka tunnetaan paremmin nimellä ”Keski-Jussi”. Hän aloitti kaupan pidon jo ennen sotia. Mutenian kauppa lopetettiin vuonna 1958. (Köngäs 17.4.2009.) Rieston kylässä kauppaa piti jonkin ai-

kaa Ylrieston perheeseen kuulunut Tatu Kivinen (Pyhäjärvi 14.10.2009).

Matkailun oli ilmoittanut harjoittamiensa elinkeinojen joukkoon kuusi vastaajaa 68:sta. Sompiossa matkailuelinkeino oli ennen muuta retkeilijöiden kuljetusta LUIROJOELLA: ”Hanneshan on aikoinaan kuljettanu, niin kauan kun on ollu nämä Nopsa-perämoottorit” (H 1). Ensimmäisen perämoottorin Sompioon hankki 1920-luvulla riestolainen Erkki Erkkilä. Moottori oli Komet-merkinen. ”Erkkiläinen” hankki pian toisen, tehokkaamman Nopsa-moottorin. (H 4.) Juho Korva eli ”Korvan Jussi” kuljetti turisteja Voitto Alakorvan kanssa yhdessäkin. ”Voitto ajo paljon ja Isä-vaina [Sulo Alakorva] ajo sitten, kun Voitto oli jo kuorma-automiehenä.” (H 1). Siihen aikaan näillä seuduin kulki vain niin sanottuja *repputuristeja*. Venekuljetus suuntautui yleensä LUIROJOEN latvoille, Karapuljuun. Veneet olivat useimmiten omatekoisia, *viislaitaisia* puuveneitä¹. ”Se oli hyvä vene se Voiton yheksänmetrinen, kun otti teljut pois ja lastasi sen reppuja ja turistia täyteen ja ajo” (H 1). Vakituksia kulkijoita alueella olivat Imatran Lapinkävijät sekä Lastenlinnan lääkäri Ilkka Väänänen. Myös nimismies Aaro Raappana järjesti kyytejä Korvasen isännille. ”Kun tieto levisi ympäri maata, otettiin puhelimitse yhteyttä.” Kyydityksistä tuli myös kirjallisia varauksia. ”Kerrankin kymmenen kyytiä kerralla varattiin” (Alakorva 25.3.2009).

Sompion kylien palveluihin kuului myös kestikievari. Kievarilaitos eli kyytilaitos oli kunnallistettu ja kestikievaritalot määräytyivät tarjouskilpailun perusteella (Onnela 2006, 276). ”Se annettiin se kievari sille, joka vähiten tarjos siitä.

¹ Viislaitainen tarkoittaa sitä, että kummallakin laidalla on viisi venelautaa.

Sitten oli kilometrimaksut erittäin, se perittiin siltä matkustajalta.” (H 2.) Korvasen kylän kievarin pitäjälle kuuluivat matkat Lokkaan, Riestoon ja Mutenian. ”Ne oli vain ne kylän välit. Siitä oli taas seuraava, Keski-Jussilla oli taas sielä.” Lokassa kievari oli Erkkilän talossa, josta kyytejä ajoi aluksi Olli Lokka ja sittemmin Aatu Lokka. Kestikievarin palveluun kuului myös majoituksen tarjoaminen tarvitseville. ”Yöpaikka piti olla ja vähän evästä tietenki. Se oli säännöt, paljonko saapi periä.” (H 2.)

Muita elinkeinoja Sompiossa edustivat metsänvartija Otto Tuovisen kirvesmiespojat, jotka olivat talonrakennuksen ammattilaisia. Riestolainen monialayrittäjä Juhan-Erkki Yliriesto hankki kyläänsä tietömän taipaleen taakse myös sirkkelin, jota käytti traktorillaan. (Yliriesto 9.12.2008.) Sirkkeli oli myös Peuran isännällä, hänen Piettämän varressa sijainneella tilallaan.

Korvasessa oli posti, jossa työskenteli postivirkailija. Mutenian posti oli kaupan yhteydessä Keskitalossa (H 10). Lokan posti oli Tuovisen talossa, jonka emäntä toimi postivirkailijana. Riestossa ja Kurujärvestä postia ei varsinaisesti ollut.

Pääelinkeinot

Perheiden pääelinkeino ennen allasta

Lokan allasalueella asui 1950-luvulla vielä useita suurperheitä. Jotkut asuivat vielä avioiduttuaankin tuon ajan tapaan kotitaloissaan, ja monet kyselyyn osallistuneet olivat jo perustaneet oman perheen muuttaessaan allasalueelta. Tutkimusjoukkoon kuuluu neljä yli

kymmenen henkilöä käsittänyttä perhettä. Kysyttäessä perheen pääelinkeinoa ennen altaan rakentamista (taulukko 2), vastaus voikin koskea joko vanhempien perhettä tai omaa niin sanottua ydinperhettä. Silloin kun alueelta muutto ajoitui kohtalaisen lähelle perheen lopullista muuttoa eikä vastaaja ollut vielä ehtinyt hankkia omaa elinkeinoa, pyydettiin antamaan tieto vanhempien elinkeinosta. Tämä oli usein ainoa tapa saada tietoa perheen aikaisemmista tulon lähteistä. Lisäksi tällainen tiedonkeruu palveli parhaiten tutkimuksen tarkoitusta, mikä on selvittää Lokan altaan rakentamisen aiheuttamia muutoksia allasevakoiden elinkeinoihin ja elämään. Kuitenkin tällainen ”välikäden kautta” kysely aiheutti tutkimusjoukossa jonkin verran hämmennystä. Tarkemmalla kysymyksen muotoilulla olisi voinut mahdollisesti välttää epätietoisuutta siitä, mitä kysymyksellä varsinaisesti haetaan.

Elinkeinojen moninaisuus ilmenee tässä tutkimuksessa monina erilaisina ammattikombinaatioina. Neljän perheen pääelinkeinoksi ilmoitettiin poronhoito ja maanviljely. Näiden perheiden osuus tutkimusjoukosta on suunnilleen sama kuin Havukkalan vuonna 1950 Lokan allasalueella tekemässä elinkeinoselvityksessä (Havukkala 1964, 19 Järvikosken 1973, 51 mukaan). Kahdeksan perheen pääelinkeinona oli luontaistalous yhdessä jonkin toisen elinkeinon kanssa. Allasalueen tärkein elinkeino oli maanviljely, joka ilmoitettiin 13 perheen pääelinkeinoksi, yksin tai yhdessä jonkin toisen elinkeinon kanssa. Seuraavaksi suurimpana ryhmänä olivat porotaloutta pääelinkeinona (yksin tai yhdistettynä toiseen elinkeinon) harjoittavat yhdek-

sän perhettä. Maanviljelys-porontoito-yhdistelmät eivät sisälly näihin lukuihin. Jos näitä tietoja verrataan Havukkalan hahmottelemaan elinkeinonjakaumaan – maanviljelys pääelinkeinona 29,7 prosentissa ja poronhoito 26,8 prosentissa perheistä – voidaan päätellä tämän tutkimuksen antaneen lähempänä totuutta olevaa tietoa perheiden pääelinkeinoista.

Metsätyön aseman korostumista tässä tutkimuksessa selittää metsätalouden kehitys allaskylien lähialueella 1950-luvun aikana, joka oli lähellä olevan Vuoltin alueen suurten savotoiden aikaa. Metsäyhtiöt käyttivät vielä runsaasti kausityövoimaa, ja moni maanviljelijä työllistyi hevosensa kanssa talvikauden savotassa (H 4). Poromies saattoi joutoaikana tehdä metsäyhtiölle *leveranssihommia* (H 11). Metsäyhtiö antoi urakoita myös tienreikien raivaamisesta *siimakone- (vintturi)* ja traktorisavotta varten (H 7). Savotat tarvitsivat hevosille paljon heiniä. Isännät paalasivat heiniä usein omatekoisilla paalaus koneillaan ja myivät savotoille. Savotoille myytiin myös perunoita ja maitotuotteita. Vuoltin savotoiden aikaan lokkalaisten ei tarvinnut toimittaa maitoa meijeriin, vaan maitotuotteet menivät savotoille (Tikkanen & Tikkanen 1972).

Luontaistalous oli merkittävässä osassa Lokan allasalueen talouksien elannossa, ja se ilmoitettiin pääelinkeinojen joukkoon 18,6 %:ssa perheistä. Luontaistalouteen lasketaan tässä kuuluvaksi ennen muuta kalastus, metsästys ja marjastus. Aapa-Lapin sydämessä, Sompiossa, hillastus oli hyvin monille perheille merkittävä tulonlähde. Pelkästään kalastuksella eläneitä perheitä ei aineis-

tossa esiinny, mutta omatarvekalastuksella oli alueen talouksille suuri merkitys. Eränkävynä elinkeinona väistyi keskiajan jälkeisinä vuosisatoina sieltä, missä maataloutta voitiin harjoittaa. ”Kauimmin se säilytti merkityksensä eräkalastuksen muodossa ja jossain Sompion perillä se säilyi elinkeinona aina maailmansotiin saakka.” (Oinonen 1983, 95.)

Perheiden pääelinkeino altaan rakentamisen jälkeen

Ylivoimaisesti suurinta joukkoa altaan rakentamisen jälkeen edustavat palveluelinkeinosta elantonsa saavat perheet. Niiden vastaajien joukko, joka ilmoitti perheensä pääelinkeinoksi kahden ammatin yhdistelmän, putosi lähes puoleen (23:sta 12:teen). Seuraavaksi eniten on poronhoitajaperheitä. Suurin romahdus altaan rakentamisen aikoihin on tapahtunut maanviljelijäperheiden määrässä, joka on pienentynyt kolmannekseen.

Metsätaloutta altaan rakentamisen jälkeen harjoittaneita on neljä vastaajaa, ja he asuvat muualla kuin Sodankylän kunnan alueella. Metsätalouden työllistävää vaikutusta ovat Itä-Lapissa, kuten muualakin, heikentäneet erityisesti metsäyhtiöiden sesonkityövoiman käytön loppuminen, metsätyön koneellistuminen sekä uiton loppuminen 1990-luvulle tultaessa.

Kyselyyn osallistuneiden allasevakoitten toimeentulossa on teollisuustyöllä ollut lähes yhtä tärkeä merkitys kuin maanviljelyksellä. Tehdastyötä tekevät asuvat kaikki Lapin läänin ulkopuolella. Sen sijaan palvelualan työpaikat jakautuvat tasaisesti. Niistä toimeentulonsa saavia perheitä on allasalueen molemmissa

kyllissä, Lokassa ja Vuotsossa. Heitä on myös muualla Sodankylässä, muualla Lapissa ja Etelä-Suomessa.

Tieteellinen työ, joka pitää sisällään opettajan työt sekä työskentelyn Geologian tutkimuskeskuksessa (GTK), on perheen pääelinkeinona samansuuruisella joukolla kuin hallinto-, toimisto-, matkailu- tai kaupallinen työ. Kolme kyselyyn osallistunutta sai 1970-luvun alussa töitä GTK:n palveluksesta. Yhteensä kymmenkunta poromiestä siirtyi tuolloin GTK:n palvelukseen Vuotsossa (Magga 26.10.2009).

Järvikoski on vuonna 1970 kokoomansa haastatteluaineiston perusteella selvittänyt Lokan ja Porttipahdan alueen elinkeinoja. Verratessaan tietojaan Karpisen vuonna 1958 tekemiin elinkeinokartoituksiin Järvikoski havaitsi kuinka vuonna 1958 maanviljelys (ja siihen liittyvä karjanhoito) oli lähes joka perheen (87 %) elinkeino ja vuonna 1970 enää runsas kolmannes (36 %) harjoitti maanviljelystä. (Järvikoski 1973, 52.) Järvikoski on luokitellut Lokan ja Porttipahdan alueen taloudet myös pääelinkeinon mukaan: 1970-luvun alussa pääelinkeinona maatalous oli 18 prosentilla Lokan ja Porttipahdan allasalueella asuneista perheistä. Poronhoitoa pääelinkeinona harjoittaneiden perheiden osuus Järvikosken mukaan oli 21 prosenttia (Järvikoski 1973, 52–53). Tämän selvityksen ajoista on porojen omistus alueella keskittynyt yhä harvemmillä henkilöille. Moni Lapin paliskunnan osakkaista, joiden joukossa myös allasevakkoja, on siirtynyt GTK:n palvelukseen, kuten edellä tuli jo ilmi.

Sompion karjatalouteen perustuvan maatalouden romahtaminen oli osa laajempaa koko maan kattavaa elinkeino-

rakenteen murrosta. 1950-luvulla maatalouden ylijäämäongelmat pahenivat, ja 1960-luvulla alkoi muuttoliike pohjoisesta etelään ja Ruotsiin. (Nieminen 2005, 102.) Maataloudesta sekä muista alkutuotannon töistä siirryttiin varsinkin palveluelinkeinoihin. Valtakunnallisesti ja alueittain tarkasteltuna elinkeinorakenteen raju muutos on ollut Lapissa jyrkempi kuin Suomessa keskimäärin (Hakkarainen 2009, 134). 1960-luvun alun 30 000 alkutuotannossa työskentelevien määrä Lapissa on laskenut vähän yli 4000 työntekijään. Vastaavasti palveluammateissa työskentelevien määrä on lisääntynyt 27 000:sta vajaan 50 000:en. (Lapin liitto 2002.)

Siitä, millainen osuus Lokan altaan rakentamisella oli Sompion alueen maatalouden alasajossa, esitetään tutkimusaineiston pohjalta joitakin huomioita Vaikutukset elinkeinoihin -osiossa.

Pääelinkeinolle aiheutuneet haitat ja korvaukset

Kysymykseen pääelinkeinoille aiheutuneista haitoista ja saaduista korvauksista saatiin 65 vastausta. Näistä 50 henkilöä (73,5 %) ilmoitti haittoja koituneen ja 15 henkilöä (22,1 %) vastasi, ettei haittoja ollut. Kysymystä tarkastellaan suhteessa perheen pääelinkeinoon ja ristiintaulukointiin saatiin 60 vastausta (taulukko 3).

Perheiden pääelinkeinoista poronhoito ja maanviljely ovat kärsineet eniten haittoja. Maanviljelijäperheiden edustajista suurin osa katsoi, että perheen pääelinkeinolle aiheutui haittoja. Vain neljän mielestä niitä ei koitunut.

Taulukko 3. Lokan altaan rakentamisen aiheuttamat haitat perheen pääelinkeinolle.

Pääelinkeino	Aiheuttiko altaan rakentaminen haittoja perheenne pääelinkeinolle		Yhteensä
	kyllä	ei	
Tieteellinen, humanistinen työ	0	1	1
Hallinto, toimisto, matkailu, kaupallinen ala	3	0	3
Maanviljely	22	4	26
Metsätalous	13	4	17
Poronhoito	19	1	20
Luontaistalous	6	2	8
Kuljetus ja liikenne	0	1	1
Palvelutyö	2	2	4
Yhteensä	47	13	60

Poromiesperheistä lähes kaikki näkivät altaan aiheuttaneen haittoja perheen pääelinkeinolle. Hieman yllättävästi altaan rakentaminen koettiin melko haitallisena myös metsätyömiessperheissä: myös näiden perheiden edustajista valtaosa katsoi Lokan altaan rakentamisen aiheuttaneen haittoja perheensä pääelinkeinolle (taulukko 4). Luontaistaloudessa eläneiden perheiden edustajista kuuden mielestä allas aiheutti haittoja perheen pääelinkeinolle ja kahden mielestä haittoja ei koitunut. He, jotka onnistuivat jatkamaan luontaistaloutta,

jäivät asumaan altaan tuntumaan.

Tyytyväisyydestä haittojen korvaamiseen suhteessa perheen pääelinkeinoihin saatiin tieto 56 tapauksesta. Niiden mukaan kahden ammattinyhdistelmien määrä perheen pääelinkeinona putosi altaan rakentamisen jälkeen puoleen. Myös Järvikosken (1973) mukaan erityisesti luonnonvaraiset elinkeinot ovat alttiita altaan rakentamisesta koituville haitoille. Eri-tyisesti allasalueen perheiden toimeentuloa heikensi perinteisten ammattiyhdistelmien järkkäminen. Yhdistelmän muodostivat tavallisesti poronhoito ja

Taulukko 4. Tyytyväisyys elinkeinolle aiheutuneiden haittojen korvaukseen.

Pääelinkeino	Saitteko korvausta haitoista			Yhteensä
	Ei ollenkaan	Jonkin verran	Hyvän korvauksen	
Tieteellinen, humanistinen työ	1	0	0	1
Hallinto, toimisto, matkailu, kaupallinen ala	3	0	0	3
Maanviljely	13	10	1	24
Metsätalous	11	5	0	16
Poronhoito	9	9	0	18
Luontaistalous	4	4	0	8
Kuljetus ja liikenne	1	0	0	1
Palvelutyö	2	2	0	4
Yhteensä	34	21	1	56

maanviljelys sekä mahdollisesti metsätyö ja lisäksi vielä kalastus, metsästys ja marjastus. Myös poronhoidolle koitui vaikeuksia altaiden vuoksi, sillä uudella asuinpaikalla ei useinkaan ollut entisen veroisia viljelymahdollisuuksia. Tämän takia maanviljelys ei enää kuulu monien muuttaneiden ammattiyhdistelmään. Lisäksi tilapäisen metsätyövoiman tarve on – altaista riippumattomista syistä – huomattavasti pienentynyt, ja näin metsätyö oli enää harvoin mukana ammattiyhdistelmässä. Entisen ammattiyhdistelmänsä säilyttämään pyrkineet allasevakot olivat Järvikosken mukaan yleensä muuttoon tyytymättömiä. (Järvikoski 1973.)

Veden nousu Lokan altaaseen katkaisi lokkalaisten tieyhteyden maailmalle Lokan ja Vuotson väliltä. Altaan rakennuttaja velvoitettiinkin vesioikeuden päätöksellä osallistumaan Lokka–Tanhua -tieyhteyden rakennuskustannuksiin niin, että yhteys nelostielle säilyisi. Rakennuttajan piti maksaa rahakorvauksia altaiden aiheuttamista vahingoista myös muun muassa Metsähallitukselle, Asutushallitukselle, paliskunnille ja lukuisille yksityishenkilöille. Kemijoen vesistön säännöstelylain (62/60) 12§ mukaan *korvauksena suoritetaan vahingon, haitan ja muun edunmenetyksen täysi arvo puolitoistakertaisena, kalastuksen osalta ei kuitenkaan enempää kuin täysi arvo*. Kaiken kaikkiaan korvauksia oli maksettava yli 3 000 000 markkaa. (Järvikoski 1973, 87).

Kun teemahaastatteluissa kysyttiin, mitä niin sanotun Kemijokilain velvoittama puolitoistakertainen korvaus tilasta käytännössä merkitsi, vastaus saattoi kuulua: ”Se nyt oli aivan höpö!” (H 1). Kysyttäessä mihin korvaus perustui,

saatiin seuraavanlaisia vastauksia:

No, päivän hintaan; Se oli muka hyvitystä siitä, että ne saatas pois sieltä lähtemään (H 11).

Korvaus laskettiin pinta-alasta vain... ei korvattu mitään niistä mettistä, mitä oli (H 7).

Sitähän ei kukaan älynny, että eihän ne sitä maksua ole maksaneet, kun niistä veen alle menevistä maista. Jokka on kuivalle maalle jääneet, ne on ottanu ne ilman kaikilta. (H 5.)

No, jos joku tarjoais vaikka satasen, sitten siihen tulis se viiskymppinen päälle. Mutta, kun se oli valtion rahaa... (H 4).

Nehän pani niin halvalla menemään, eivät älynneet pyytää parempia hintoja. Vesioikeuksista tuskin sai yksikään [kyläläinen] korvausta. (H 10.)

Justiin tein talokaupat ja sain ne hullut miljoonat. Minä panin osan niistä tähän tilaan. Moninkertaisesti olen saanu taloni. (H 9.)

Tilojen korvauserusteista ei haastatteluilla tänä päivänäkään ole täyttä selvyyttä. Huijatuksi tulemisen tunne on jäänyt monille päällimmäiseksi. Tilakauppoja tehtiin aikoinaan suuren hiljaisuuden vallitessa. ”Muistan, se Karppinenhan se oli, joka teki niitä kauppoja. Sehän sano, että älkää vain sanoko kellekkään!” (H 10) Joki-yhtiön etu oli, etteivät allasalueen isännät pitäneet yhtä tuossa tilanteessa. Aikaisempi asioiden jakamisen ilmapiiri oli allasalueella muuttunut keskinäiseksi salailuksi, ja isännät tekivät päätöksensä tilansa myynnistä usein yksinään. Kemijoki

Oy:n vieläkin mainostama tilakauppojen vapaaehtoisuus oli vain nimellistä. Eräs kyselyyn vastannut totesi: ”Kauppa oli painostettu lopputulos”. Pakkolunastusuhka oli koko ajan läsnä:

...aina kun se oli menossa ovesta ulos, niin se sano, että semmonen juttu vielä, ... että jos ei joku myy vapaaehtosella hinnalla, niin tulee sitten kuitenkin myöhemmin pakkolunastus. Ja silloin maksetaan huomompi hinta. Tämän se todisti aina. (H4.)

Kemijoki Oy on luovuttanut allasalueella vesiosuuksia omistaneille ilmaisia verkkomerkkejä kunkin tilan vesialueen mukaan. Tämä on ollut korvausta vesioi-keuksista, jotka automaattisesti menivät kantatilan myynnin mukana (vaikkakaan siitä ei tilan myyjällä usein ollut tietoa) (H 4; H 10). Viime vuosina Metsähallituksessa on kuitenkin koetettu päästä eroon tästä velvoitteesta. Menno Lenstra (1973) havaitsi Lapin paliskunnan poromiehin kohdistuneessa tutkimuksessaan allasevakoiden kärsineen erityisesti taloutensa omavaraisuuden häviämisestä. Suurimpana varjopuolelta hänen haastattelemansa allasevakot pitivät siirtymistä luontaistaloudesta rahatalouteen.

Altaan rakentamisen vaikutukset luontaiselinkeinoihin

Luontaiselinkeinoilla tarkoitetaan luontaiselinkeinolain määritelmän mukaan poronhoitoa, kalastusta, metsästystä, marjastusta sekä luontaiselinkeinon ohella harjoitettua matkailua ja pienimuotoista maatilataloutta.

Poronhoito

Sompion kylistä porokyläiä olivat erityisesti Lokka ja Kurujärvi. Pääelinkeinoksi se ilmoitettiin yksinään alueen viidessä porosaamelaisperheessä, yhdessä porotalous oli yhdistettynä luontaistalouteen. Sompion metsälappalaisista polveutuvalla vanhemmalla väestöllä poronhoito oli pääelinkeinona yhdessä jonkin toisen elinkeinon kanssa. Alueella vuosisatoja vallinneessa vähäporoisessa pyyntikulttuurissa porot olivat toimineet lähinnä ajo- ja kantoporoina sekä houkutuseläiminä peuranpyynnissä. Matti Enbusken (2008) mukaan Kemin Lapin asukkaiden elinvoimaisina elinkeinoina säilyivät 1800-luvulla karjanhoito, metsästys ja peuranpyynti sekä kalastus. ”Viljanviljely ja poronhoito antoivat 1860-luvulle saakka taloudenpitoon pienen lisäarvon, kunnes vuosisadan lopulla poronhoidosta kasvoi keskeinen sivuelinkeino Lapin talollisille.” (Enbuske 2008, 508.) Kitisen latvoilla perinteinen, vähäporoinen lapinkulttuuri säilyi aidoimpana aina altaan tuloon saakka (Äärelä 23.11.2009). Suurporonhoito alkoi Sompion alueella vasta porosaamelaisten muuton seurauksena 1800-luvun lopulla.

Poronhoito oli 68 vastaajasta 36:n elinkeinona ennen altaan rakentamista. Seitsemässä tapauksessa poronhoito ilmoitettiin perheen pääelinkeinoksi yhdessä maanviljelyn kanssa. Kahdessa perheessä pääelinkeinona oli porotalouden ohella metsätalous. Niiden vastaajien, joiden mielestä poronhoidon edellytyksissä ei tapahtunut muutosta (taulukko 5), porot palkivat poikkeuksetta Kemin-Sompion paliskunnassa.

Tämä selittynee sillä, että Kemin-Sompion paliskunnan aluemenetykset Lokan altaan alle olivat vähäisemmät, 1 200 hehtaaria maata, kuin Lapin paliskunnan, joka menetti pelkästään Lokan altaan alle 36 400 hehtaaria, pää-asiansa kesälaitumia. Paliskunnan pinta-ala oli ennen altaiden rakentamista 449 000 hehtaaria. Kokonaispinta-alastaan Lapin paliskunta menetti Lokan ja Porttipahdan altaiden alle 11,5 prosenttia. (Järvikoski 1973, 61.) Neljä viidennestä altaiden alle jääneestä alueesta kuului Lapin paliskunnalle. Vuotsossa asuvat Lapin paliskunnan poronhoidon harjoittajat arvioivatkin poikkeuksetta ammattinsa harjoittamisen edellytysten heikentyneen tai vielä useammin heikentyneen merkittävästi. Vuotsolaisten näkemyksiä altaan vaikutuksista poroelinkeinoon eivät kuluineet vuosikymmenet ole muuttaneet miksiäkään (Vrt. Järvikoski 1973, 65).

Kun Imatran Voima Oy:n miehet ensi kerran hahmottelivat Lokan altaan ääriviivoja helikopterista käsin vuonna 1963, Rovaniemi-lehti kertoi altaita suunniteltavan ”suurille joutilaille suoalueille” (Linkola 1976, 151). Lokan allasalueesta 90 % oli jonkinlaista suota (Mustonen & Lahdenperä 1984). Suot olivat kuitenkin sompiolaisille kaikkea muuta kuin joutilaita. Oli tavallista, että sompiolaisten lehmät laidunsivat kesät jängillä (H 8). Ne ovat myös tärkeimpiä poron kesälaitumia. Altaan rakentamisen jälkeisinä vuosikymmeninä erilaisten suolaitumien merkitys on yhä lisääntynyt, koska nykyisenä vasateurastusten aikana porotalouden tuotto saadaan kesälaitumilta (Pyhäjärvi 26.10.2009). ”Vasahan itse asiassa elää sillä, vaajinhan riippi lehtiä sinne 21. heinäkuuta.”

Taulukko 5. Poronhoidon edellytysten muutos.

Elinkeinojen edellytykset	lkm	%
Heikkenivät merkittävästi	19	55,9
Heikkenivät	9	26,5
Pysyivät ennallaan	5	14,7
Paranivat huomattavasti	1	2,9
Yhteensä	34	100

”Talviporonhan pystyy mies kuin mies ruokkimaan, siihen ei tarvitse kovin ruutinkeksijää. Mutta kesäporoa ei kukaan! Ja sehän se pullonkaula jatkossa on se kesä.” (H 1.)

Keväällä, kun lumi sulaa porot etsivät vihreitä kasveja pälvistä, joita Aapa-Lapissa alkaa muodostua ensimmäiseksi jängillä oleviin *kaartoihin*. Niistä poro saa syödäkseen erityisesti tupasvillaa, saraheinien juurakkoja sekä varpuja, puiden ja pensaiden lehtisilmuja ja jäkälää, jota poro syö jonkin verran myös kesällä. (Danell & Nieminen 1997; Helle 1982.) Danell ja Nieminen (1997, 33) listaavat teoksessaan 60 porolle tärkeää laidunkasvia, joista lähes kolmannes (18 lajia) on soilla kasvavia lajeja. Poron kannalta alkukevät on kriittistä aikaa, sillä se on usein talven jälkeen nääntynyt. Poron täytyy kuitenkin nopeasti voimistua vasomista varten. (Mt, 21.) Soiden kasvillisuudella on Saariselän tunturien eteläpuolisella metsäalueella tällöin erityisen tärkeä merkitys. Kesäaikana poron suosituimpia ravintokasveja ovat varsinaiset suokasvit ja puronvarsien heinä- ja ruohokasvit (Nieminen 1999). Suokasvillisuuden laiduntaminen jatkuu myös soiden jäädyttyä (Danell & Niemi-

nen 1997). Poro käyttää soiden kasvilisuutta ravintonaan vähintään puolet vuodesta.

Ahti pyrki luokittelemaan Lokan allasalueen porolaitumia Kemijoki Oy:n toimeksiannosta tekemässä tutkimuksessaan vuonna 1960. Tässä käyttöarvon mukaisessa luokituksessa varsinaisia talvilaitumia löydettiin Lokan alueelta vain 900 hehtaaria (kolme prosenttia pinta-alasta), ja kolmannes alueesta (10 000 hehtaaria) luokiteltiin varsinaisiksi kesälaitumiksi. Samoin kolmannes (9 900 hehtaaria) arvioitiin heikonpuoleisiksi kesälaitumiksi. Lähes kolmannes alueesta (9 400 hehtaaria) tuomittiin laitumiksi sopimattomiksi alueiksi. (Järvikoski 1973, 62.)

Perehtyminen poron ravinnonhankintaan eri vuodenaikoina saa ihmetelemään Ahdin luokittelua suuresti. Hänen tekemänsä jako talvi- ja kesälaitumiin on liian karkea eikä se anna oikeaa kuvaa alueen käyttöarvosta. Sekä tutkimustieto (Danell & Nieminen 1997; Helle 1982; Nieminen 1999) että haastattelut osoittavat, että suot ovat tärkeitä poronhoidossa vaikka tätä pyrittiin altaiden rakentamiseen liittyvissä tutkimuksissa vähättelemään (Järvikoski 1973, 62). Poro laiduntaa jänkiä kevätpälvien lisäksi vielä syystalvella niiden jäädyttyä. Suoalueiden hyödyntäminen ei siis rajoitu sulan maan aikaan. Ahti päätyi pitämään Lokan allasaluetta jokseenkin vähäpätöisenä porolaitumena. Tähän saattoi vaikuttaa myös tutkimuksen ajankohta, jolloin Lapin paliskunnan porot palkivat muualla, lännessä ja itärajalla (Magga 19.11.2009; H 7). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei paliskunnalla olisi ollut alueelle myöhemmin lai-

dunkäyttöä.

Poro laiduntaa upottavien jänkien ja rimprien reunojen kortteikoita niiden jäädyttyä. *Vuopajien* jäädyttyä sompiolainen niitteli niistä vielä lehmilleenkin heiniä (kuva 7), ja tehtiin niin sanottua *jääheinää* (Pyhäjärvi 26.10.2009). Altaiden arvioitiin aiheuttavan 1500–1600 poron vähennyksen, ”ellei paliskunnalla ole laidunreservejä muualla” (Lokan ja Porttipahdan säännöstelysuunnitelmat 1966, 34–35). Kesälaitumien tärkeyttä ei kuitenkaan ymmärretty: ”Maatahan on aikaa sitten heitetty rakentamasta maailmaan, uutta maata. Resurssit on siinä, kesälaitumissa. Se bisnes [porotalous] ei voi kasvaa.” (H 1.)

Lapin paliskunnan poromäärä putosi tuhannella 10 000:sta heti 1970-luvulle tultaessa. Kymmenen vuoden kuluttua suurin sallittu poromäärä oli enää 7 500. (Aikio 1991, 105.) Tänä päivänä, kun altaan rakentamisesta on kulunut jo neljäkymmentä vuotta, Lapin paliskunnan poromäärät ovat yhä tuota luokkaa: suurin sallittu eloporomäärä on 2000-luvulla 8 000. Paliskunnan poromäärät jäivät pysyvästi sille tasolle, jolle ne altaan rakentamisen jälkeen jouduttiin pudottamaan. Tämä osoittaa altaan rakentamisen haittavaikutusten jatkuvan tältä osin muuttumattomana.

Kemijoki Oy antaa porojen vähentämisestä toisenlaista tietoa kuin Lapin paliskunta: ”Lokan alueen paliskunnat joutuivat vähentämään noin 800 poroa laidunten peittymisen vuoksi. Porttipahdan osalta vastaava määrä oli runsaat 700.” (Kemijoki Oy 1998, 5.) Jokiyhtiön esittämät luvut ovat niin alhaisia, että pelkästään Lapin paliskunnan porojen vähennykset olivat tuhat poroa

Kuva 7. Aarre, Veijo ja Pirkko Pyhäjärvi kortteen teossa. Lähde: Pyhäjärven kotiarkisto.

suuremmat. (Sompio 4.9.2000). Lisäksi jokiyhtiössä lasketaan kaikkien neljän altaita sivuavien paliskuntien (Lappi, Oraniemi, Sattasniemi ja Kemin-Sompio) poromäärät yhteen ja tehdään niistä yhteenvetoja. Kemijoki Oy päätyykin laskennassaan siihen, että omistajakohdattaiset vähennykset olivat verraten pieniä. (mt., 4.) Kemin-Sompion paliskunnan maa-alasta vain 0,2 prosenttia jäi altaan alle (Järvikoski 1973, 65). Altaan rakentamisella ei ollutkaan mitään vaikutusta kyseisen paliskunnan poromääriin. Poromäärien vähennysten laskeminen yhteen on ongelmallista, koska Lapin paliskunta menetti altaiden alle 40 prosenttia kesälaitumistaan. Lokan ja Porttipahdan altaiden rakentamisen jälkeen Lapin paliskunnan porotalouden tuotantoa onkin rajoittanut sulan ajan laitumien vähäisyys (H 1). Laidunalueiden menetysten lisäksi altaat pirstoivat neljänneksen paliskunnan alueesta vaikeakulkuisiksi, ja porojen luontainen

vuotuiskierto häiriintyi pahasti. Haittavaikutusten kasaantuminen ajoi Lapin paliskunnan luopumaan perinteisestä erillistokkien paimentamiseen perustuvasta poronhoidosta. Altaan rakentamisen jälkeisellä vuosikymmenellä paliskunta joutui vähentämään poromääräänsä neljänneksellä (Sompio 4.9.2000).

Paliskunnille on maksettu kertakaikkinen korvaus poronhoitomahdollisuuksien supistumisesta ja poronhoitotyön vaikeutumisesta. Oikeuskäsittelyssä käytiin läpi kaikki valitusasteet; valittajina olivat molemmat osapuolet. Korkeimman oikeuden päätöksellä 22.6.1972 Vesivoimatoimikunta veloitettiin maksamaan korvauksia paliskunnille noin 900 000 markkaa, josta suurimman osan Lapin paliskunnalle. (Järvikoski 1973, 63.) Lapin paliskunta sai korvausta yhteensä noin miljoona markkaa. Paliskunnan laskelmien mukaan tuotonmenetys vuositason 1980-luvulla arvioitiin edellä mainitun suuruisiksi. (Aikio 1991, 111.)

Kertakorvaukset perustunevat siihen ajatukseen, että myös vesistö-rakentamiset haitat rajoittuisivat tietyille aikavälille. Neljäkymmenen vuoden kulluttua poronhoitoon kohdistuvat haitat ovat yhä olemassa ja aiheuttavat jatkuvaa tuotonmenetystä Lapin paliskunnan poromiehille. Ennalta arvaamatomat haitat korvattiin myös etukäteen samalla kertakorvausperiaatteella. Tämä on estänyt paliskuntaa myöhemmin saamasta korvausta muun muassa Vuotson kanavaan hukkuneista poroista. (Äärelä 23.11.2009.)

Ennen altaiden rakentamista Lapin paliskunta oli lähes luonnontilassa eikä kilpailevia maankäyttäjiä juurikaan ollut (Magga 2003). Paliskunnan poronhoito perustui erillistokkien paimentamiseen. ”Keväisten talvitokkien paimennus tehtiin kyläjärjestelmän mukaisesti suvuittain tokkakuntien omilla talvilaidunalueilla, joita paliskunnassa oli kymmenen.” (Aikio 1991; Lenstra 1973; Järvikoski 1973; liite 1.) Oula Aikio kertoo: ”Kun Lokan (ja Porttipahdan) alueella aloitettiin laajamittaiset hakkuut, porot kävivät levottomiksi. Niiden parhaat talvilaitumet olivat juuri hakkuuseuduilla, Kitisen, Tankajoen ja Luiron varrella.” (Aikio, Seppälän 1976, 192 mukaan.) Hakkuiden seurauksena porot pakenivat kauaksi entisiltä talvikaivosalueiltaan. Vuonna 1961 paliskunnan kokous totesi porojen siirtyneen suurimmalta osin itärajalle, ”koska muualla olevat laitumet on hakkuilla pilattu” (Lapin paliskunnan kokous 8.5.1961 Maggan 2003, 41 mukaan).

Porojen väistyminen allasalueilta itärajalle teki uuden erotusaidan rakentamisen Luttojoelle, Raja-Jooseppiin

välttämättömäksi vuonna 1962. Aita rakennettiin ja se oli ”ensimmäinen mitattava toimenpide niistä lukuisista uudelleenjärjestelyistä, joilla paliskunta on pyrkinyt sopeuttamaan poronhoitoaan kulloinkin vallinneita olosuhteita vastaavaksi” (Magga 2003). Äärimmäisen vaikeat jäätalvet 1960-luvulla yhdessä allashakkuiden laitumia kaventavien vaikutusten kanssa aiheuttivat mittavia porokuolemia (hoitovuonna 1964-1965 arviolta 2 500 poroa) sekä porojen massavaelluksia. (Magga 2003.) Lokan altaan vedellä täyttymisen jälkeisenä talvena tuhansia paliskunnan poroja pakeni jälleen vieropalkisiin. Tämä massiivinen porojen joukkopako ilmenee Lapin paliskunnan kirjanpidosta: poronhoitovuonna 1968-1969 Lapin paliskunta joutui maksamaan muille paliskunnille yli 59 000 markkaa lunastusmaksuja, joita perittiin kymmenen markkaa poroa kohti (Järvikoski 1973, 66). Paliskunta kuljetti porot kotipalkiselle omin kustannuksin, mistä johtuen porotöiden kustannukset kasvoivat jyrkästi. Valtio korvasi kyllä myöhemmin Ivalon paliskuntaa vasten rakennetun esteaidan kustannukset (Magga 26.10.2009).

Lapin paliskunnan tokkakunnista Mutenia ja Hietaniemi / Yli-Kitinen vasottivat vaatimensa alueen ikivanhan perinteen mukaisesti hihnassa kylän läheisillä vasotusmaillaan. Loput porot kuljetettiin vasomaan Saariselän tunturialueelle. Kotikylästään muuttaneet mutenialaiset ja kitisläiset jättivät taakseen vasotusmaat ja niihin liittyvän kulttuurimuodon, jota Hannulan (2000) mukaan on harjoitettu niin kauan kuin perimätieto muistaa. Kitisen poromiehet tosin vasottivat hurstisäkkiaitojen avulla vielä al-

lashakkuiden alettua (Äärelä 26.10.2009). Lapin paliskunnan tokkakuntajärjestelmä hajosi 1960-luvun puolivälissä muun maankäytön vaikutuksesta. Porojen paimennuksesta luopuminen oli tapahtunut joitakin vuosia aikaisemmin paliskunnan eteläpuolisessa Kemin-Sompiossa laitumien kavennuttua lisääntyneiden metsänhakkuiden seurauksena. Lapin paliskunnassa laitumia kavensi erityisesti vesistö rakentaminen. (Hannula 2000.)

Ennen altaita Lapin paliskunnan porot siirtyivät vasoma-alueiltaan luontaisesti laiduntamaan suurten jokien varsille, Lokan ja Porttipahdan allasalueille. Kesäkuun lopulla ne hakeutuivat taas tunturiin, jolloin vasat merkittiin. Altaiden rakentamisen ja niiden laitumia pirstovan vaikutuksen vuoksi poronhoidon vuotuinen rytmi rikkoon tui. ”Tilanne muuttui monimutkaiseksi ja sekasortoiseksi.” (Aikio 1991, 105.) Paimennussysteemin särkyminen ja porojen hajaantuminen laajalle alueelle aiheutti ettomenojen voimakkaan kasvun. Paimennuksesta luopumisesta johtuen myös petovahinkojen määrä kasvoi välittömästi ja rajusti (Matti Merivirta 12.10.2009) siitä huolimatta, että moottorikelkat¹ oli juuri otettu käyttöön. Ahmakin oli vielä lainsuojaton eikä kotkakaan ollut vielä täysin rauhoitettu (Maggä 2003, liite 3).

Maanviljelys

Noin 70 prosenttia vastanneista harjoitti ennen altaan rakentamista maanviljelyä (n = 68). Voimakkainta maanviljelyä oli Korvasen ja Rieston kylissä, jotka jäivät kokonaan veden alle. Vuon-

na 1954 maatalousmiljardiksi kutsuttua peltotukea sai Korvasessa 21 tilaa ja Riestossa 12 (Vattulainen 2010; liite 4). Lokan allasalueella oli tavallista, että maanviljelystä ja poronhoitoa harjoitettiin yhdessä jonkin toisen elinkeinon kanssa. Maataloutta ilmoitti harjoittaneensa yhteensä 48 henkilöä.

Allasalueelta poismuuttaneista useampi näki maanviljelyksen edellytysten parantuneen kuin heistä, jotka jäivät asumaan allaskyliin Lokka ja Vuotso. Allaskyliä maanviljelyksen harjoittajat arvioivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta elinkeinonsa toimintaedellytysten heikentyneen tai heikentyneen merkittävästi (taulukko 6). Yksi perhe, jonka edustaja arvioi ammatinharjoittamisen edellytysten säilyneen ennallaan, ei menettänyt pelloja veden alle eikä ollut pakotettu muuttamaan kotoaan altaan vuoksi.

Allasalueen kylistä kuiville jääneet kylät Lokka ja Vuotso olivat maanviljelysaloiltaan heikompia kuin Korvanen ja Riesto. Niemisen kartoituksen mukaan vuonna 1950 Vuotsossa oli vain 1,8 ha peltoa ja kaksi lehmää. Vastaavasti yksin Korvasen kylässä oli 20 ha peltoa. (Nieminen 1958, 30-37.) Parhaissa taloissa Korvasessa oli toistakymmentä lehmää ja lisäksi mullikarja navetassa (H

Elinkeinoon edellytykset	lkm	%
Heikkenivät merkittävästi	24	54,5
Heikkenivät	11	25
Pysyivät ennallaan	4	9,1
Paranivat	5	11,4
Yhteensä	44	100

¹ Ensimmäiset moottorikelkat hankittiin Lapin paliskuntaan vuonna 1965.

4). Altaan rakentamisen jälkeen likimain parikymmentä Vuotsoon muuttanutta taloutta olisi mielellään jatkanut karjanhoitoa, jos siihen oli ollut edellytyksiä (Järvikoski 1973, 58). Vuotson maat ovat kivisiä ja karuja, ja ne sopivat huonosti viljeltäviksi. Eräät joutuivat lopettamaan karjansa tilaa odotellessaan, toiset lopettivat karjanhoidon katsoen sen Vuotsossa kannattamattomaksi. ”Eihän täällä ollu vihriää pilkkaa muualla kun koivun latvoissa”, ilmaisi asian eräs allasalueelta Vuotsoon muuttanut emäntä: ”Tuollahan oli niin vihanta, [kotikylässä].” (H 10.) ”Kun allaskylistä muuttaneet, kolmea lukuun ottamatta, ovat luopuneet karjastaan, koko Vuotsossa on kuulemma enää yhdeksän lehmää” (Knuuti 1971, 66 Järvikosken 1973, 58 mukaan).

Myös Lokan kylän maaperä on melko kivistä. Siitä osoituksena on aikoinaan Säärelän ja Pemmalan peltojen välille kasattu metrin levyinen kiviaita, joka on vielä osin näkyvässä järven rantavedessä. Lokan kylässä ei ollut laajoja peltoaukeita. ”Ne oli vaaraan päin ne kaitaset peltosuikut, mitä oli joka mökin kohalla; ja vähän rantaanki päin (kuva 8). Mutta nehän oli niin pieniä.” (H 8.) Lokan kylä on hallanarkaa seutua. Koulun takainen metsäpelto, Lokan Pemman pelto, oli koko kylän yhteinen ohrankasvatuspaikka. ”Pemman on tehnyt sen hallan takia sinne, vähän korkiammalle.” (H 4.) Erään talon isäntä toi perunamaan kuorma-auton lavalla mukanaan Korvasesta, kun hän muutti Lokkaan. Siellä maataloustukea saaneiden perheiden määrä moninkertaistui 1960-luvulle tullessa (Vattulainen 19.1.2010). Allasalueelta kylään muuttaneet kaksi perhettä

eivät kuitenkaan raivanneet peltoa, vaan vanhat lokkalaiset siirtyivät tuolloin peltoviljelyyn. Heidän jokivarsiniittyensä olivat jäämässä veden alle.

Sompiolainen karjatalous perustui ennen muuta luonnonniittyjen hyödyntämiseen. ”Se oli sitä mettäniityiltä otettua rehua se heinä” (H 8). Lokan allas hukutti alleen Lokan kyläläisiltä jokivarsiniityt, jotka olivat heidän toimeentulonsa perusta. ”Se oli niin heinävä jokivarsi... Sillähän ne pysty pitämään niin isoja karjoja, kun oli niin hyvät niityt.” (H 4.) Allasalueilla oli luonnonniittyjä enemmän kuin Sodankylässä keskimäärin: yli 10 ha tilaa kohden. Altaan rakentamisen aikoihin oli kunnan eteläosissa jo luovuttu jokivarsiniittyjen hyödyntämisestä. Sompio korjasi vielä luonnonniittyjen satoa. Navetassa oli usein lapinlehmiä tai ”ropaltaan” samannäköisiä kirjavia lehmiä. ”Ei niitten tuotos varmaan kovin iso ollu, mutta ne oli soveltuneet tähän evääseen, mitä täältä saa.” (H 8.) Useimmiten karjaa pidettiin vain omiksi tarpeiksi. Niin kauan, kun ei tarvittu ulkopuolista työvoimaa, karjanpidon katsottiin kannattavan. (Havukkala 1964, 39-40; Nieminen 1958, 47-48). ”Kun ihmiset asuivat tuola jokivarsilla, ne oli sen elinkeinonsa muovanneet siihen kotipiirinsä kehykseen. Niillä oli poroja, niillä oli omavarainen lehmikarjatalous; voita, maitoa ne sai, minkä tartti...” (Oula Aikio tv-ohjelmassa Lokan altaan rakentamisesta 1971).

Lokan allasalueen kylien keskinäisessä kokouksessa 13.7.1958 vaadittiin allas-evakoille vastiketiloja. Kokous antoi seuraavan esityksen: ”Kun tilansa menettävistä suurin osa on sellaisia, jotka tahtovat jatkaa edelleen maanviljelijöinä

Kuva 8. Viljelys- ja laidunmaata Mutenian kylällä. Lähde: Kemijoki Oy:n arkisto.

entistä ammattiaan, olisi näille hankittava tarkoitukseen sopiva vastikemaa metsineen ja vaadittaessa rakennettava tarvittavat rakennukset ja saatettava viljelysmaa sellaiseen kuntoon, että voivat jatkaa elinkeinoaan samoin edellytyksin, kuin entisilläkin tiloillaan”. Kokouksen kannanotto saatettiin vesivoimatoimikunnan tietoon, mutta siellä sitä ei kirjattu mihinkään. (Järvikoski 1979, 90.)

Vuodesta 1957 tai 1958 alkaneiden tilakauppojen¹ jälkeen sompiolaiset joutuivatkin hankkimaan asuntonsa tai tilansa vapailta markkinoilta. Kysymykseen, auttoiko joku taho uuden tilan hankinnassa, saatiin seuraavanlaisia vastauksia:

Ei auttanu. Äitihän osti tuolta [henkilön nimi].”(H 10.)

Ei siinä kyllä isosti auttajaa ollu, vaan jokaisen piti itse hakea paikkansa, mihin mennee (H 2).

Ei auttanu kunta, eikä se Paarmannikaan auttanu... Äiti sano, että siitä ei ollu mitään apua, kun niitä kauppoja teki. Se oli yhtiön mies. (H 7).

Kun nämä allasrahat annettiin, niin ne miljoonat... Kaks nollaa otettiin pois siitä... Kun möin sen talon sieltä, niin minulla heti juolahti mieleen, että tämä ei ole oikia homma, että ne on hullua rahaa! Minä panin osan niistä tähän tilaan. (H 9.)

Yli 400 ihmistä ajettiin evakkoon pikkurahoilla. Ja sekin pikkuraha kahen vuoden päästä devalvoijaan. Eikä ko-

¹ Vuosiluvusta on kahdenlaista tietoa.

skaan, missään vaiheessa maanomistajien ja asukasten puolelta ollu minkäänlaista informointia... että olis päässy jäljille, että miten pitäs menetellä. (H 4.)¹

No se oli sopinu, että hän saa valtion maasta... Rabakorvauksia sai ja sillä rahalla valtion maasta tilan. Ja hän myös sai: häntä varten tehtiin se allastilalaki. (H 1.)

Lapin paliskunta asetti erityisen allas-toimikunnan hoitamaan asuttamisasiaa. Myös Sodankylän kunta ryhtyi ajamaan asiaa. Vuonna 1962 kunnan lähetystö vei asian pikaista ratkaisua vaatineen kirjelmän maatalousministeriölle: ”Pyydämme, että maatalousministeriö antaisi takeet siitä, että (...) väliaikaisratkaisun jälkeen tullaan valtion maista uudet tilat muodostamaan.” Kemijoki Oy toteaa myös tilojen tarpeen muistiossaan vuodelta 1962. Siinä todetaan tarve varata poromiehille mahdollisuus maan saantiin oman paliskunnan alueella. (Muistiot allasalueen ostotoiminnasta ja väestön uudelleen sijoittumisesta 6.3.1962 ja 10.9.1962 Järvikosken 1979, 95 mukaan.) Lopulta hallitus antoi eduskunnalle esityksen Kemijokialueen maanjärjestelylaiksi. ”Allasaluelaki” 13.12.1963 tuli voimaan eräiden Kemijoen säännöstelyn johdosta maansa luovuttaneiden asuttamisesta. (Järvikoski 1973, 46.) Tilat muodostettaisiin Maankäyttölain nojalla, mutta siten, ettei kaikkien laissa esitettyjen edellytysten tarvinnut täytyä. Tilan saamisen edellytyksenä pidettiin, että hakija harjoittaa poronhoitoa. Lain johdosta tehdyt maansaantihakemukset olivat asutushallituksen käsittelyssä vuonna 1965. Vuotson asutusalue perustettiin

¹ Suomi devalvoi markan vuonna 1963, jolloin markasta tuli penni.

viimein vuonna 1966. (Järvikoski 1973, 47.)

Samaisen maakäyttölain nojalla oli aikaisemmin muodostettu viljelysiloja. Näiden tilojen saanti edellytti kuitenkin niin voimakasta maatalouden harjoittamista, ettei Vuotson allasevakoilla ollut siihen mahdollisuutta. Karjanhoitoa harjoitettiin siellä lähes poikkeuksetta poronhoidon rinnalla. Tietävästi varsinaisia viljelysiloja, joissa peltoalan tuli olla peräti viisi hehtaaria, on Vuotossa vain yksi (Sieppi 2.11.2009). Hyväksyessään allasalueen eduskunta kehotti hallitusta tutkimaan allasalueelta muuttaneiden tilattomien poromiesten asuttamiskysymystä. Asiaa varten nimitetyn toimikunnan mietinnön pohjalta hallitus antoi eduskunnalle esityksen porotilalaiksi. Laki hyväksyttiin syyskuussa vuonna 1969. Lain johdosta Sodankylän kuntaan tehtiin 47 tilahakemusta, joista Vuotsoon tai sen lähiympäristöön peräti 19. (Järvikoski 1973, 48.)

Lokan allasalueelta muuttaneista vain yksi perhe sai vastiketilan (kuva 9):

Isän ne boukutteli sillä lailla, että heillä olis täälä vastiketila tarjolla, jossa voipi viljellä sitä maata ja elää. Niinhän ne käytti kattomassa lentokoneella, Kemijoki-yhtiö lennätti. Se kävi vielä kävelemällä kattomassa tämän mettäsaran. Sitten se kuitenkin antau siihen vaihtobommaan. (H 11.)

Tilalla oli valmiina asuinrakennus ja navetta, johon karja siirrettiin Sompiosta kuorma-auton lavalla. ”Ensimmäisessä kuormassa oli traktori ja veltat ja semmoset [maatalouskoneet]. Toisessa lähetyksessä oli lehmät, huonekalut ja koko perhe.” (H 11.) Uudessa paikassa

pellot olivat lähellä, traktorilla saavutettavissa. Jokivarsiniityille kulkemisen hankaluuksia ei enää ollut. Navetassa oli sähköt ja sinne tuli myös vesi. Maitoa alettiin toimittaa meijeriin, mihin entisessä kotikylässä ei kulkuvaikeuksien takia ollut mahdollisuutta. Tilalla oli myös kanala, jossa kanatkin olivat valmiina. Kemijoki Oy oli palkannut kanalanhoitajat siksi aikaa, kun talo oli vailla isäntäväkeä. (H 11.) Tämän perheen edustajat arvioivat luonnollisesti maanviljelyn harjoittamisen edellytysten parantuneen altaan rakentamisen jälkeen. Sompion kuuluisa ohrankasvatustajaperhe ei kuitenkaan tahtonut saada ohran viljelyä onnistumaan uudella asuinpaikallaan: ”Kun se on tämäki sen verran hallanarka” (H 11). Edellä kuvattu tilojen vaihtokauppa on esimerkki siitä, miten korvausasiat olisi pitänyt laajemminkin toimia. Valmiita tiloja ei kuitenkaan ollut riittävästi tarjolla eikä osa tarjolla olevista ollut elinkelpoisia (Jaatinen 1962).

Heikkilän (1986) mukaan valtaosa muuttamaan joutuneista olisikin jälkepäin tarkasteltuna ottanut korvausvastikkeen mieluummin maana kuin rahana, sillä maa olisi pitkällä tähtäimellä tarjonnut paremmat mahdollisuudet toimeentuloon. Kuitenkin uuden tilan saaminen oli onnen kauppaa. Nopea tilakauppa saattoi olla avain menestykseen rajun inflaation aikoina: ”Kun möin talon sieltä, niin minulla heti juolahti mieleen, että tämä ei ole oikia homma; ne on hullua rahaa! [Henkilön nimi] näki kirkolla minua ja sano, että jos aiot ostaa talon, niin tule hänen tykö.” (H 9.) Allasrahat eivät kyseisellä isännällä ehtineet ”vanheta” kahtakaan viikkoa. ”Minä panin

osan niistä tähän tilaan. Eikä tämä huono paikka ollukkaan. Moninkertaisesti olen saanu taloni.” Edellisellä isännällä olivat lehmät jääneet navettaan vaimon kuoltua. Kaikki oli valmiina uuden perheen elämää varten. ”Työpaikkahan se oli samalla. Penikat olen kouluttanu, laittanu matkaan, eikä mulla hätäpäivää ole ittellä.” (H 9.) Uudessa asuinpaikassaan Korvasesta lähtöisin oleva allasevako arvioi kuitenkin maanviljelyn edellytysten heikentyneen: ”kun täällä on pehmiämmät nuo jängät.” Viljelysala on uudella asuinpaikalla kutakuinkin samankokoinen.

Yhteistä niille perheille, jotka jatkoivat menestyksellisesti maanviljelyksen harjoittamista uudessa kotikylässään, oli valmiiden peltojen hankkiminen tilakaupassa. Allas tilojen isännille puolestaan valtio maksoi perustamispalkkion nimellä raivauspalkkiota 90 prosenttia kustannuksista (Järvikoski 1973, 49). Sodankyläläisen maatalousneuvoksen, kansanedustajanakin toimineen Akseli Paarmannin mukaan altaiden mukanaan tuoma vauraus näkyi kunnassa muun muassa maatalouden tehostumisena. Hänen mukaansa peltojen uudisraivauksiin käytettiin altaiden tuomia rahoja. (Paarmannin Seppälän 1976, 242 mukaan.) Kokoamani aineisto ei kuitenkaan tuo yhtään tällaista tapausta esiin vaan päinvastoin: kotikylästään hädetyt allasalueen perheet saattoivat jopa joutua ostamaan kaiken heinän karjalleen (H 7; myös Järvikoski 1973, 58). Allasalueen tilakaupoissa Paarmannin rooli oli toimia isäntien asiassa. Tämän aineiston perusteella hänen toimintansa näyttäytyi kuitenkin siltä kuin hän olisi ollut joki-yhtiön edunvalvoja.

Kuva 9. Ylirieston perhe uuden kodin portailla. Lähde: Pyhäjärven kotiarkisto.

Päätoimiseen maanviljelykseen pyrki-
neet ovat onnistuneet melko usein. Sen
sijaan he, jotka ovat halunneet säilyttää
entisen elinkeinojen yhdistelmän – po-
ronhoito, maanviljelys ja karjanhoito
sekä tukena vielä kalastus ja metsästys –
eivät ole saaneet sellaista tilaa, jossa tämä
olisi ollut mahdollista (Järvikoski 1973).
Allasevakoiden olikin jatkossa tultava
toimeen entistä harvempien elinkeino-
jen avulla. Aikaisemmasta elämäntavasta
jouduttiin luopumaan vasten tahtoa ja
siirtymään palkkatyöhön perustuvaan
elämäntapaan (Heikkilä 1986, 10).

Kalastus

Ennen altaan rakentamista kalastusta
ilmoitti harjoittaneensa 49 vastaajaa
68:sta. Varsinaisia ammattikalastajia

ei Sompiossa tuolloin vielä ollut eikä
kalastusta ilmoitettu yhdenkään per-
heen pääelinkeinoksi. Kyse oli lähes
poikkeuksetta omatarvekalastukses-
ta. ”Silloin ei myöty, mitä saatiin. Se
syötiin.” (H 3.) Kotitarvekalastus on
kuitenkin ollut niin tärkeä osa perhei-
den toimeentulosta, että peräti 72 pros-
enttia kyselyyn vastanneista ilmoitti sen
harjoittamiensa elinkeinojen joukkoon.

Suhtautumisessa kalastukseen oli
selvä ero allaskylien Lokan ja Vuotson
välillä. Enemmistö lokkalaisista oli sitä
mieltä, että kalastuksen edellytykset para-
nivat. Vuotsolaisista sen sijaan vain yksi
katsoi kalastusmahdollisuuksiensa pa-
rantuneen, ja viisi vastaajaa arvioi tilan-
teen huonontuneen (taulukko 7). Niistä
vastaajista, jotka arvioivat kalastuksen
edellytysten parantuneen huomattavasti,

Taulukko 7. Kalastuksen edellytysten muutos.

Elinkeinon edellytykset	lkm	%
Heikkenivät merkittävästi	15	33,3
Heikkenivät	9	20
Pysyivät ennallaan	7	15,6
Paranivat	5	11,1
Paranivat huomattavasti	9	20
Yhteensä	45	100

valtaosa on kalastanut Lokan altaalla. (H 9.)

Myös Järvikosken mukaan allaskylien asukkaiden käsitykset kalastusmahdollisuuksistaan altaan rakentamisen jälkeen erosivat toisistaan kovasti. Vuonna 1970 tehdyissä haastatteluissa lokkalaiset katsoivat kalastusmahdollisuuksiensa parantuneen, vuotsolaiset puolestaan heikentyneen. Vuotsolaiset pitivät altaan kaloja laadultaan heikompina, ja jotkut nimittivät haukea roskakalaksi. (Järvikoski 1973, 70.) Syitä asenteiden eroihin voi löytää muun muassa erilaisesta kulttuuritaustasta. Sompion alueen asujaimisto koostui vanhasta metsäsaamelaisesta ja nuoremmasta porosaamelaisesta väestöstä. Altaat rakennettiin siis kansallisen vähemmistön asuma-alueelle, joten kulttuurin muutoksia oli odotettavissa. (Aikio 1991, 99.) Porosaamelaisessa kulttuurissa ei ole arvostettu haukea ruokakalana. Alueen vanhemmassa, metsälappalaisessa kulttuurissa sitä sen sijaan on totuttu hyödyntämään. (H 1; H 11.)

T.I. Itkosen (1946) mukaan hauki oli Sodankylän lappalaisten keskuudessa arvostetuin kala (Itkonen 1946 Niemen 2004, 175 mukaan). Verotustiedoissa kuivattu hauki eli kapakala mainitaan

Kemin Lapin *veroparseelina* 1500-luvulta lähtien (Onnela 1995, 191). Myös Sompiojärvellä 1960-luvulla tehdyt kaivaukset osoittivat hauen olleen metsäsaamelaisien tärkein kalalaji. (Carpelan 1987, 68). Samoin uusi allasympäristö osoittautui suotuisaksi hauen kasvupaikaksi. Kallat ovat olleet hyväkuntoisia koko altaan olemassaolon ajan, eivätkä vanhat sompiolaiset moiti sen makuakaan (H 1). Jotkut Järvikosken haastattelemista allasevakoista (erityisesti vuotsolaiset) moittivat altaan kaloja pahanmakuisiksi. Tuolloinkaan lokkalaiset eivät yleensä moittineet kalojen makua. Lokkalainen Filippus Kavakka kertoo: ”Haukia on saatu kymmenkiloiseen saakka. Iso, lihava hauki on melkein pä punalihainen ja todella maukas... Lokan haukea on viety tuhansia kiloja säiliöautolla Ranskaan asti. Ruotsin rajan yli viedään tonneittain joka vuosi.” (Kavakka Seppälän 1976, 212 mukaan.)

Ensimmäiset tiedot kyläkuntien omista kalavesistä ovat vuodelta 1603. Sompion kylän kalavedet olivat Sompiojärvi, Kiurujärvi ja Kemijärvi. Vuoden 1695 maakirjassa Sompiojärvi oli merkitty yhdentoista sompiolaisen yksityiseksi kalajärveksi. (Onnela 1995.) Kun peurat ja muu metsänriista olivat vähissä, nousivat kylien kalajärvet erityiseen arvoonsa. 1600-luvun loppuvuosien ilmaston viilenemisestä johtuneet katovuodet kouraisivat myös Kemin-Lapin lapinkylien ”mettänviljaa” sekä alkanutta niitytaloutta. Nälkävuodet koettelivat erityisen kovasti Keminkylän, nykyisen Savukosken väestöä, jolla ei omia kalajärviä ollut: ”Vuoden 1695 maakirjaan merkityistä 14 keminkyläläisestä oli vuosisadan vaihteeseen mennessä

11 joko kuollut nälkään tai matkannut Venäjälle kerjäämään.” (Onnela 1995, 145.) Viimeisten nälkävuosien aikaan, Suomen itsenäistymisen aikoihin, järvet pelastivat yhä tämän alueen väestöä jopa nälkäkuolemalta:

Ja muistan sen nälkäajanki. Isähän siinä oli päässä kylässä, kun ne uitti nuotan kevättälvella sinne jään alle. Joka päivää vejettiin kiiskää. Se se esti tietenki se kala, ettei ne Espanjantautiin sairastuneet. (H 9.)

Sompiojärvi tunnetaan jo Sompion mahtavan lovinoidan, Akmeelin, asuinpaikkana (H 1). Akmeelin, joka oli viralliselta nimeltään Johan Musta, elinaika on ajoitettu 1600-luvulle. (Andersson 1914 Alaluusua 2002.)¹ Järven hyödyntäminen on siten jatkunut Sompion alkuperäisten sukujen keskuudessa yhtäjaksoisesti ainakin neljänsadan vuoden ajan. Rieston ja Korvasen jakokuntien kalastusoikeudet Sompiojärvelle olivat Sompion lapinkylän perinteisiä nautinto-oikeuksia [maihin ja vesiin] (Alakorva 25.3.2009; H 3; kuva 10). Lokan altaan rakentaminen katkaisi väkivaltaisesti Sompiojärven monisatavuotisen kalastusperinteen, kun järvestä tuli osa alasta. Allasvesi nousi kaksi metriä aikaisemman vedenkorkeuden yläpuolelle (Nuortio 1976 Seppälän 1976, 211 mukaan; H 3). Jokasyksyisiltä Kiiskismarkkinoilta vanha Sompio sai tärkeän syys- ja talvisärpimensä (Häyrinen 1967). Viimeiset oikeat Kiiskismarkkinat pidettiin vuonna 1968, kun tulva jäi ensi kerran Lokan altaaseen (H 3).²

Kulttuurin muutos kosketti kalastuselinkeinoja, ja erityisesti sompiolais-

sa kalastusperinteessä koettiin suuria muutoksia altaan rakentamisen myötä. Vanhat jokiveneet eivät enää kelvanneet kulkuvälineiksi, ja niiden tilalle hankittiin sekä valmistettiin uusia, lasikuituisia järviveneitä. (H 1.) Aikaisempi kalastusvälineistö sekä kalastukseen liittyvä perimätieto ja taidot kävivät tarpeettomiksi. Riestolaisten inoille (nuotille) ei ollut enää käyttöä. Sompiojärvellä käytetyn kaltaista *verkonbeittomallia* ei tietävästi tunneta missään muualla. Kiiskismarkkinoiden satoja vuosia vanhaa riittä ei enää harjoitettu. Kalastusta alettiin harjoittaa laajoilla alueilla: altaan pinta-ala on 41 700 hehtaaria. Aikaisemmin kalastettiin jokialueilla ja Sompiojärvellä, jonka aiempi vesialue oli 1 500 ha. Entiset Sompiojärven kalastajat saattoivat

Kuva 10. Arvid Pyhäjärvi Sompiojärven Kotakentässä. Lähde: Pyhäjärven kotiarkisto.

¹ Alueen suvuista enemmän liitteessä 2.

² Sompio-seura kokoontuu Sompiojärvelle syyskuun puolivälissä Kiiskismarkkinoiden nimellä tosin vieläkin teemaan lähinnä entisten markkinoiden muiston vaaliminen (Lokka 2009).

todeta tilanteen esimerkiksi seuraavasti: ”Semmonen ympäristötuho; se on kerta kaikkiaan” (H 4). Jotkut heistä eivät ole tapahtuneen jälkeen kyenneet palaamaan järvelle (H 3).

Perinteen kautta välitetään valmiuksia, käyttäytymistapoja, tietoja ja taitoja sekä arvoja yksilöltä toiselle (Kangosjärvi 2004). Tieto Lokan altaan tulosta murensi myös kalastuskulttuurin arvoperustaa. Esimerkiksi sompiolaisten kesken vallitsema kirjoittamaton sääntö, että kutusiikoja ei pyydetä, muuttui:

Ne oli ne kutusiikat, jotka kävi Hietajalle kutemassa. Ne sai rauhassa olla; siihen ei noussu mikään muu kala. Sehän on parempi ollu lypsää se lehmä, kun tappaa. (H 3.)

Näitä ”emäsiikoja” ei normaalisti pyydetty, eikä haastateltavan mainitsema Hietaoja kuulunut Kiiskismarkkinapaikkoihin. Altaan tullessa entiset normit eivät enää vallinneet:

Nehän tapettiin sitten sukupuuttoon. Kun ne monta sataa kiloaki sai niitä siikoja, joita meni kolme kiloon. Niitä vahingossa sai silloin siian pyytöaikana, jos se meni niin sanottuun paistinkalabaarukkaan, soitteen ja jatanvarren väliin. (H 3.)

Mätää saatiin kerralla saksalaisten kenttäreittien paistinkauhan [paistinpannun] verran:

Sen verranki kun saa mätää yhen yön pyytönä, niin sehän on jo aikamoinen kullunki siihen siianpoikamäärään. Niitähän heitti olemasta silloin kuuskyymmentäluvun lopussa. Kun se oli tievossa tämä perkeleen allaski! (H 3.)

Sompiolaiset olivat perinteisesti kalastaneet sen, minkä he tarvitsivat omaan

käyttöön. Kutusiikojen pyytäjät kuitenkin alkoivat myydä kalojaan. (H 3.) Lähtölaskenta perinteisestä luontais- taloudesta rahatalouteen oli alkanut.

Kun vesi nousi altaaseen, suuntasivat alkuperäiset vaellussiikat jokien suille. Alkuvuosien tärkein saaliskala oli siika (Peippo 1976). ”Kalathan nousi tuonne ylhäälle. Niillä oli ihanteelliset olosuhteet siellä. Siellä oli kaikkia evästä niin, että ei syyvä kerjenny.” (H 3.) Kalastus keskittyikin aluksi jokien suihin. Sundbäckin (1972) mukaan Lokan kokonaissaaliista 81 % pyydettiin Luuro-, Kopsus- ja Riestojoesta sekä Sompiojärvestä ja vain 19 % altaan muista osista (Sundbäck 1972 Järvikosken 1973, 72 mukaan). Sundbäck toteaa myös, että Lokan altaassa ei monin paikoin voi kalastaa ainakaan verkolla altaaseen jätettyjen puiden ja risujen vuoksi. Kalastajia oli runsaasti, mutta kalastusta ei juuri valvottu. Sompion luonnonpuiston valvoja alkoikin joidenkin allasevakoiden kanssa vaatia jokisuilla kalastukseen rajoituksia. (Järvikoski 1973.)

Lokan allasalueen alkuperäinen vaellussiikakanta väheni altaan alkuvuosina nopeasti. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen kalastustiedustelujen mukaan Lokan kokonaissaaliista vuonna 1971 (48,8 tonnia) 17 prosenttia oli vielä siikaa. Seuraavan vuoden kokonaissaaliista (62,2 tonnia) siian osuus oli enää 6,5 prosenttia. (Järvikoski 1973.) Lokalla keskityttiin nyt hauen pyyntiin, ja vaellussiikakanta jäi unohduksiin moniksi vuosiksi. Tärkeimmäksi saaliskalaksi nousi hauki, jonka osuus kokonaissaaliista oli vuonna 1972 peräti 37 prosenttia. Toiseksi eniten altaasta saatiin säynettä, jonka osuus saaliista oli 20 prosenttia, ja

seuraavaksi eniten madetta (17 prosenttia saaliista). Ahvenen osuus saaliista oli tuolloin vielä alhainen, 7,5 prosenttia. Kalastusmestari Jukka Korpivuoman mukaan särkikanta lähti kasvuun heti, kun vesi nousi altaaseen (Korpivuoma 30.11.2009). Särkeä oli vuonna 1972 jo 11 prosenttia saaliista. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen kalatalousselvityksen mukaan Lokan altaasta pyydettiin vuonna 1973 70, 5 tonnia kalaa, vaikka kalastusta harjoitettiin altaalla edellistä vuotta vähemmän. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen mukaan molemmat altaat olivat voimakkaasti alikalastettuja. Suurin osa saaliista oli haukea (43,2 %). Särjen osuus saaliista oli kasvanut 18,3 prosenttiin. Siikaa oli kokonaissaaliista enää 3,6 prosenttia. (Seppälä 1976, 213.) Kalastusbiologi Peipon mukaan särkikanta on suorastaan räjähtänyt Lokan altaassa ja levinnyt sieltä kaikkiin Lokkaan laskeviin jokiin ja myös Lokasta laskevaan veteen (Peippo Seppälän 1976, 211 mukaan). Nykyisen kaltainen tilanne – jota kuvataan osion lopussa – on Lokan altaalla siis koettu ennenkin.

Säännöstely Lokalla oli voimakkaimmillaan talvella 1974 ja 1977, jolloin altaan vesi laskettiin lähes alarajalleen. Altaassa tuolloin esiintynyt happikato aiheutti mittavia kalakuolemia sekä särkien ja haukien massiivisen paon altaan yläpuolisiin tunturijokiin. Jokien arvokalakannat tuhoutuivat lähes täydellisesti. (Kinnunen 1991, 64.) Myös Lokan padon alapuolinen Luirojoki täyttyi kalasta. Lokkalainen Antti Pyhäjärvi kertoo:

Onkijoita oli rannat täynnä, monessa kerrassa. Takemmaksi joutuneet jatkoivat vapojaan. Sallalaiset tulivat sankoin jou-

koin. Henkilöautoista oli otettu takapenkit pois ja ne lastattiin täyteen kalasäkkejä. Lokan kalastuskunta myi onkilupia jokeen tuolloin kymmenen tuhannen markan edestä. (Pyhäjärvi 27.10.2009.)

Peledsiika on muikunsukuinen Baikäljärvestä lähtöisin oleva nopeakasvuinen laji, jota on alun perin tuotu Suomeen mätinä Neuvostoliitosta. Ensimmäiset koeistutukset Lokan altaaseen tehtiin alkukesästä 1972 (Mutenia 1976) ja ne antoivat heti hyviä tuloksia. Runsaassa vuodessa poikaset olivat kasvaneet 150-200 gramman painoisiksi (Seppälä 1976, 213). Nopea kasvu aiheutti kuitenkin aluksi ongelmia peledin valmistuksessa ruoaksi, sillä kalan pehmeä, rasvainen liha hajosi kuumennettaessa helposti. Toisena vuonna istutusten jälkeen peliediä saatiin saaliiksi jo 5 000 kilogrammaa. (Mutenia 1976.) Kun peledsiioista saatiin vanhempia ikäluokkia, niitä oli jo helpompi valmistaa ruoaksi. Peledkannan lisääntyessä sen kasvuvauhti tasoitui, ja sitä mukaa kalan lihakin kiinteytyi. (Antti Pyhäjärvi 27.10.2009.)

Peledsiika näytti kuitenkin kestävänsä säännöstelyä hyvin (kuva 11) (Mutenia 1976, 100). Lokan kylässä oli 1970-luvun puolivälissä jo kaksi henkilöä, jotka saivat pääasiallisen elantonsa kalastuksesta (Pyhäjärvi Seppälän 1976, 185 mukaan).

Kalastusta ja veneellä liikkumista haittasivat altaan pohjan puuston lisäksi turvelautat, jotka nousevat pintaan veden lämmentyessä. Altaan ympäristövaikutuksia tutkinut Hydrokonsultt enusti säännöstelyn alkuvuosina hapen puutetta ja kaasun muodostusta sekä turvelauttojen nousemista veden pin-

Kuva 11. Aarre Pyhäjärvi peledin pyynnissä.
Kuva Veikko Aitamurto.

nalle. Haittavaikutusten kesto arvioitiin noin kymmeneksi vuodeksi. (Mustonen & Lahdenperä 1984.) Mainitun lähteen mukaan ennusteet ovat pitäneet hyvin paikkansa. Kuitenkin empiirinen havainnointi on kuluneen 20 vuoden aikana Lokan altaan tuntumassa osoittanut edellä esitetyn väitteen paikkansa pitämättömäksi. Turvelauttojen määrä on toki alkuaikoihin verrattuna huomattavasti vähäisempi, mutta joitakin vuosia taaksepäin koko Viuvalo-ojan lahti oli kuitenkin niin täynnä turvelauttoja, ettei kalakentän satamasta päässyt veneellä liikkeelle. Niin sanottuja aavesaaria, joissa on vielä puitakin pystyssä, nousee altaasta joka vuosi. Lautat, joita puiden ja kasvien juuret pitävät koossa, ovat jatkuvassa liikkeessä pohjan ja pinnan välillä, kunnes myrsky lopulta saa ne hajotettua.

(Pyhäjärvi 30.10.2009.)

1980-luvulle tultaessa peledsiika vakiinnutti asemansa Lokan allaskalastuksessa, ja lajin taloudellinen merkitys kasvoi huomattavaksi. Keski-Lapin ammattikalastus lähti kehittymään paljolti peledin varaan. (Metsähallitus 1998.) Elinkeinoilmoituksen tehneitä kalastajia oli Lokan ja Porttipahdan altailla vuonna 1984 yli 50. Heistä 24 sai pääasiallisen toimentulonsa kalastuksesta. (Mustonen & Lahdenperä 1984, 379.) 1980- ja 1990-luvuilla olivat julkiset ja yksityiset investoinnit ammattikalastuksen infrastruktuuriin mittavia (Salonen & Mutenia 2004). Lokalle perustettiin useita kalakenttiä, joista tärkeimpiä ovat Viuvalon, Piettämän sekä Korvasjoen kalastustukikohdat, joissa on useita kalastajien työmaa-asuntoja. Sodankylän kunta rakensi Lokan kalasataman vuonna 1982, kun tarvittiin asianmukaiset tilat kalan säilytykseen ja käsittelyyn. Kalahalli peruskorjattiin vuonna 2000, jolloin siihen rakennettiin tuulitunneli sekä pakastevarasto. Laitos on nykyään EU:n standardien mukainen, ja hallissa käsitellään vuosittain noin 100 000 kiloa kalaa. (Pyhäjärvi 2007.)

Tekojärvillä koettiin uusi yllätys, kun peledsiika alkoi lisääntyä altaissa voimakkaasti 1980-1990-lukujen taitteessa (Metsähallitus 1998, 42). Luontaisen lisääntymisen tuloksena peledkanta räjähti kasvuun 1990-luvun alussa, ja peledin nuoria ikäluokkia oli altaassa valtavat määrät. Siika alkoi menettää kokoaan, ja jotkut kertovat sen kääpiöityneen (Tuomilaakso 6.7.2002). Lokan altaalla pyynnissä olivat tuolloin isorysät eli niin sanotut *siikaloukut* (kuva 12). Niillä saatiin järvestä myös huomattavia

määriä särkikalaja. Lokan ja Porttipahdan altaista kalastettiin 1990-luvun alkuvuosina huippusaaliita, ja yhdistykseksi järjestäytyneet Keski-Lapin ammattikalastajat ry käynnisti mainoskampanjan peledin menekin edistämiseksi (Keski-Lapin ammattikalastajat ry. 1996). Isorysät olivat tuolloin lähes ainoa keino siian pyyntiin, koska verkkopyynti oli rajoitettu ”neliviitosta” harvempaan silmäkookoon. Minimisilmäkoon pienentämisen jälkeen siika alkoi uida myös verkkoon.

Vuosikymmenen puolivälin jälkeen peledsiian määrä väheni rajusti, ja siika alkoi jälleen kasvaa kokoa. Peledin luontainen lisääntyminen väheni vedenkorkeuksien suurien vaihteluiden vuoksi (Metsähallitus 2006, 41). Toisin kuin virtakutuisen vaellussiian, on peledin kutualuetta varsinainen tekojärven

alue. Altaiden säännöstely heikensi sen luontaista lisääntymistä (Niva Kelan 5.10.2008 mukaan). Kuitenkaan peledin istutuksia ei Lokan altaalla tutkijoiden neuvosta käynnistetty. Isompikokoinen siika ei enää mennyt loukkuihin, ja kalastajat siirtyivät taas verkkopyyntiin. Peledin uusia istutuksia saatiin odottaa vuosikausia. Istutuksissa koettiin myös useita epäonnistumisia: vastakuoriutuneita peledin poikasia yritettiin istuttaa soseen sekaan tai ne kuolivat jo laitoksella (Pyhäjärvi 30.10.2009). Lokan kalastajat keskittyivät taas kauan sivuosassa olleen vaellussiian pyyntiin verkoilla.

Vuonna 1996 vaellussiian saalis määrät ylittivät ensimmäisen kerran kahteenkymmeneen vuoteen peledsiian määrät. Seuraavana vuonna vaellussiasta saatiin jo huippusaaliis: yli 100 000 kg. Kokonaissiikasaaliista enää kuudennes

Kuva 12. Loukkusaalista 1990-luvulta. Lähde: Pyhäjärven kotiarkisto.

oli tuolloin peledia. (Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos 2006, liite 3.) vuonna 1999 peledsaaliit olivat alimmillaan, jolloin sitä saatiin koko altaasta enää 1 500 kilogrammaa. Peledin istutukset pääsivät kuitenkin, useiden vuosien tauon jälkeen, uudelleen käyntiin, ja 2000-luvulla sen peledkannat Lokalla ovat vähitellen vahvistuneet. (mt., liite 3.) Huolimatta kalakantojen rajuista vaihteluista ovat Lokan ja Porttipahdan altaat nousseet Lapin sisävesien tärkeimmiksi ammattikalastuskohteiksi (Kela 5.10.2008).

Suurimman osan Lokalta pyydetävistä kalasta välittää nykyään kalastajien oma osuuskunta. Lokan luonnonvaraosuuskunta perustettiin vuonna 1997 päätoimialanaan kala- ja porotuotteiden myynti sekä luontomatkailupaketit. Siihen kuuluu 25 jäsentä, joista enemmistö on lokkalaisia. Kaikki Lokan kalastajat eivät kuitenkaan kuulu osuuskuntaan, vaan osa heistä toimittaa kalansa Sodankylän kirkonkylässä toimivalle Lapin Kalajalosteelle. (Pyhäjärvi 2007.) Kala ja poronliha lähtevät Lokasta maailmalle jalostettuina. Osuuskunta onkin tarjonnut töitä myös kalastajien vaimoille ja lapsille, ja monille Lokan lapsista pannaahventen teko kalahallissa on ollut ensimmäinen kosketus työelämään.

Parin viime vuosikymmenen aikana Lokan kylässä on useampia henkilöitä siirtynyt poroelinkeinosta kalastajiksi. Aluksi 1990-luvun alussa eräs päätoiminen poromies jätti porotyöt ja ryhtyi kalastamaan altaalla vuoden ympäri. Kymmenisen vuotta myöhemmin kaksi poromiestä luopui porokarjastaan siirtyäkseen kalastuselinkeinon piiriin. Toinen heistä perusti kylään yrityksen,

jossa hän valmistaa verkkoja ja kätiskoja vaimonsa kanssa. Lokan altaan läheisyys on mahdollistanut tuotteiden tehokkaan testauksen sekä välittömän palautteen saannin. Tuotekehitys on ollut tuloksellista, ja yrityksen valmistamat kalanpyydykset leviävät nykyään, paitsi kotijärvelle, myös kalastajille ympäri maata. (Tuomilaakso 6.7.2002.) Kuluneen vuosikymmenen aikana kalastajien määrä Lokassa on vähentynyt. Kaksi ammattikalastajaa muutti kylästä pois. Yksi aiemmin päätoiminen kalastaja teki välillä muita töitä, mutta on sittemmin palannut kalastajaksi, lisäksi hän on useampana vuonna vastannut hauen viljelystä Lokan kalasatamassa. Siirtymisiä kalastuselinkeinon piiristä poromieheksi ei kuitenkaan ole tapahtunut. Tällä hetkellä Lokan kylässä on asukkaiden omien ilmoitusten mukaan kahdeksan poromiestä, seitsemän kalastajaa sekä kaksi poromies-kalastajaa. Lisäksi kolme henkilöä ilmoitti ammatikseen kalankäsittelijä. (Hakkarainen 3.11.2009.) Kalastuselinkeino on tällä hetkellä Lokan kylän suurin työllistäjä.

2000-luvulla Lokan allas järjesti kalastajilleen viimeisimmän yllätyksen: vaellussiikakannat kasvoivat ylitteiksi, ja kala alkoi voida huonosti. Särkikannat olivat samaan aikaan vahvistuneet, ja ne kilpailivat vaellussiian kanssa ravinnosta. Ravinnon puutteessa vaellussiika on puolestaan kääpiöitynyt ja kärsii loisista. Erityisesti kalan hyödyntämistä haittaa haukimato, joka kiertää pääisännästä siikoihin eläinplanktonin kautta. (Pyykkö 14.6.2009.)

Vaellussiian saantoprosentti on Lokan kalastajien mukaan laskenut aikaisemmasta 60 prosentista nykyiseen

25-35 prosenttiin. Saman filemäärän saadakseen kalastajan täytyy siis nyt tehdä kaksinkertaisesti töitä. (Kela 5.10.2008.) Peledsiika on vastustanut vaellussiikaa pitempään loisia, mahdollisesti sen vuoksi, että peledin ravinto ei koostu pelkästään eläinplanktonista, jonka kautta haukimato leviää siikoihin. Metsähallitus lisäsikin vuonna 2008 peledsiian vuoden vanhojen poikasten istutusmäärän kaksinkertaiseksi. Koska myös peledsiioissa alkoi esiintyä haukimatoa, luovuttiin sen tehoistutuksista toistaiseksi. Kalastaja Yrjö Lokka kertoo: ”Siika on sikäläkin merkittävä kala, että sitä saadaan ympäri vuoden” (Salonen 2009). Siikakantojen heikkeneminen koettelee erityisesti talvikalastuksen kannattavuutta. Kalastaja Risto Pyhäjärven mukaan talvikalastuksen tulot ovat jopa 60-70 prosenttia pienemmät kuin hyvinä vuosina (Lapin radio 11.4.2009). Sompiolaisten pelastukseksi koitui jälleen hauki, joka on altaassa hyväkuntoista, samoin kuin ahven, jota onkin pyydetty viime vuosina ennätysmääriä. Lokkalainen kalastaja Einari Hokkanen toteaa: ”Hauki on leivän tuoja. Sillä riittää kysyntää läpi vuoden.” (Lapin radio 25.5.2009.) Siikakantojen kuntoon saamiseksi Lokan altaalla käynnistettiin kesällä 2009 valtion tuella ja Metsähallituksen johdolla hoitokalastukseen tähtäävä hanke. Lokan kalastajien isorysät pääsivät taas käyttöön. Kalastajat saivat 40–60 sentin korvauksen kilolta särki- ja siikasaaliistaan, joka kuopattiin maahan. Saalismäärät jäivät kuitenkin kauas tavoitteista osaksi siksi, että särjen kutupyynniin ei vielä ehditty. Kaikki kalastajat eivät pitäneet hoitopyynnistä saatua korvausta riittävänä (Hokkanen

17.10.2009).

Vaellussiikakantojen heikkoon tilaan on esitetty useampia syitä. Tekojärville ominaisen karuuntumiskehityksen vuoksi järven perustuotanto ei enää elätä samaa määrää kaloja kuin aikaisemmin. ”Järvet vastannevat nykyisin kalantuottokyvyltään normaalia Keski-Lapin luonnontilaista järveä” (Metsähallitus 2006, 41). Tutkijat syyttävät tilanteesta mielellään Lokan kalastajia; kaikki johdetaan valikoivasta pyynnistä (Rktl:n tutkija Teuvo Niva Lapin Kansassa 5.10.2008; Kela 18.10.2009). Kalastajat joutuivat kuitenkin lopettamaan myös särkikaloihin kohdistuneen loukkupyynnin siitä syystä, että peledien kasvettua suuremmiksi ne eivät enää uineet loukkuihin. Myös särjen markkinat puuttuivat eikä kalaa alkanut kukaan ilmaiseksi pyytämään. ”Eihän ammattilainen voi talkoilla elää” (Lokka, Pyykön 14.6.2009 mukaan). Toisin kuin ennen allasta särjet eivät kelvanneet enää sompiolaisten ruokapöytiinkään (H 10). Kiiskan käytöstä oli altaan tultua myös luovuttu. Järvessä kiisket kasvoivat niin kookkaksi, että niitä ei enää voinut valmistaa entiseen tapaan ruotoineen. ”Ei ne ollu niinku tuossa järvessä, korttelin mittasia ja piikit on niinku hevosenneuvoaimät!” (H 3.)

Altaan pohjassa oleva ”rääseikkö”, joka on tarjonnut kaloille suojaa ja siten edesauttanut kalakantojen runsastumista (Pyhäjärvi Tuomilaakson 6.7.2002 mukaan), hankaloittaa käynnistynyttä hoitokalastusta, ja troolipyynni on altaalla mahdotonta. Lokan altaan valtavasta koosta on kalastukselle sekä haittaa että hyötyä. Koska allas on niin iso, ovat kalastajat voineet vaihtaa pyynnin koh-

teena olevaa lajia sen mukaan, mistä milloinkin on saatu paras saalis. Lokan altaan laajuiselta alueelta on kuitenkin hyvin hankala poistaa niin sanottua roskakalaa hoitokalastuksella.

Marjastus

Hillamaiden, muun muassa Posoaavan, ympäröimän Rieston kylän asukkaat nousevat aineistoista erityisesti esiin marjamaansa menettäneinä. Naapurikylän, pikkuisen Kurujärven kyläläisistä yksikään ei arvioinut marjastusmahdollisuuksiensa parantuneen. Kolmesta vastaajasta, jotka arvioivat marjastuksen edellytysten osaltaan parantuneen, kaksi asuu Lokan kylässä. Lapin läänin ulkopuolelle muuttaneista viisi henkilöä arvioi marjastusmahdollisuuksiensa heikentyneen merkittävästi (taulukko 8).

Kun tutkimusjoukolta kysyttiin nykyisiä siteitä allasalueelle, ilmoitti yhdeksän henkilöä heistä, jotka eivät asu allasalueella, kulkevana allasalueella marjastamassa. Kun tähän lisätään allasalueella asuvat 12 henkilöä sekä kuusi henkilöä, joilla on mökki allasalueella

Taulukko 8. Marjastuksen edellytysten muutos.

Marjastusmahdollisuudet	lkm	%
Heikkenivät merkittävästi	15	31,9
Heikkenivät	16	34
Pysyivät ennallaan	13	27,7
Paranivat	1	2,1
Paranivat huomattavasti	2	4,3
Yhteensä	47	100

ja joista useampi tietävästi myös marjastaa tällä alueella, voidaan olettaa, että lähes puolet kysymykseen vastanneista 56 allasevakosta marjastaa Lokan allasalueen tuntumassa. Marjastus ilmoitettiin huomattavasti kalastusta useammin siteenä allasalueelle. Joitakin vuosia Lokan voimalaitoksen rakentamisen jälkeen allasalueelle saatiin sähköt, ja pakkastimet ovat helpottaneet suuresti marjojen säilymistä talven varalle. Erityisesti mustikkaa oli ennen allasta lähes mahdollon saada säilymään pakkasiin saakka. Lokkalaisen Aila Pyhäjärven mukaan mustikoita kuivatettiin pellillä pirtin uunin päällä. Kuivatusta marjoista oli kuitenkin työlästä keittää soppaa. Hillat ja puolukat sen sijaan säilyivät survotuina omassa mehussaan kellarissa. (Pyhäjärvi 1.11.2009.) Kertojan mukaan jänkien ympäröimässä Riestossa ei ollut muuta marjaa kuin hillaa. Mustikassakin riestolaiset kävivät useiden kilometrien päässä Rovakummussa.

Lokassa on kuluneiden vuosikymmenien aikana todettu marjojen säilyvän pitempään altaan lähialueella paleltumatta. Tätä ennustivat jo ennen altaan rakentamista tutkijat Matti Franssila ja Pentti Järvi selvityksessään Lokan allasalueen ilmastosta vuonna 1974, joka perustui meteorologisiin havaintoihin vuodesta 1958 lähtien. Heidän mukaansa vesipintojen suuren hitauden johdosta tekojärvi alentaa keväällä ja alkukesällä keskilämpötilaa ympäristössään. Keski- ja loppukesällä sekä syksyllä järvi sen sijaan kohottaa sitä. (Franssila & Järvi 1974.) Myös altaan pohjalle jääneillä alueilla ilmasto-olot todettiin odotettua edullisimmiksi johtuen puolestaan suoalueen suuresta termisestä hitau-

desta. Lämpötiloissa ei allasalueella esiintynyt niin suuria vuorokausivaihteluita kuin sitä ympäröivillä mineraalimailla. Alueella todettiin myös korkeampi keskilämpötila kuin ympäröivillä kangasmailla. Tutkijat havaitsivat, että alueen soilla, missä pohjavesi on lähellä pintaa, esiintyy harvoin hallaa. (Mt.) Sompion aavoille kehittyvät hillasadot eivät olleet herkkiä hallavaurioille, mikä mahdollisti hillastuksen merkittävänä tulonlähteenä allasalueen asukkaille.

Metsästys

Riestolaisista viisi henkilöä arvioi metsästyksen edellytysten heikentyneen merkittävästi. Toiset arvioivat niiden pysyneen ennallaan tai heikentyneen. Korvasesta lähtöisin olevista vastaajista kahdeksan henkilöä ilmoitti metsästysmahdollisuuksiensa heikentyneen merkittävästi. Neljän mielestä ne pysyivät ennallaan ja yhden mielestä heikkenivät (taulukko 9).

Niistä vastaajista, jotka ilmoittivat metsästyksen edellytysten säilyneen ennallaan, valtaosa jatkoi metsästystä entisellä kotiseudullaan. Uusille metsästyksille suuntaaminen ei Lokan

Taulukko 9. Metsästyksen edellytysten muutos.

Metsästysmahdollisuudet	lkm	%
Heikkenivät merkittävästi	18	40
Heikkenivät	15	33,3
Pysyivät ennallaan	11	24,4
Paranivat huomattavasti	1	2,2
Yhteensä	45	100

allasevakoilta tämän aineiston valossa näytä onnistuneen. Joukossa on toki sellaisiakin henkilöitä, jotka ovat edenneet uudessa kotipaikassaan jopa metsästysseuran kunniajäseneksi (H 11). Tavallisesti metsästys jäi uudessa kotipaikassa kuitenkin vähiin. Joskus metsästyskulttuurin erilaisuus uudessa kotipaikassa oli metsälle lähdön esteenä (H 9). Useimmat haastatellut moittivat riistan vähyyttä uudella kotiseudullaan:

Kävinhän minä mettällä... mutta ei sielä saanu mitään. Hirvenlupaa kun ei ole ollu ikinä, lintuja ei sielä ollu (H 7).

Heti altaan täyttämisen jälkeen vesilintukannat alkoivat suurentua voimakkaasti. Heinikkoiset rannat tarjosivat linnuille suojaa ja ravintoa, ja järvellä nähtiin usein jopa satojen hanhien tokkia. Vesilinnun pyynnin alkamisen aikaan Lokan altaalle suuntasi suuri joukko metsästäjiä veneineen, ja järvellä kävi jatkuva pauke. Vielä 1980-luvulla sadan hanhen tokat eivät olleet harvinaisia. Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana vesilinnut ovat kuitenkin altaalta vähentyneet lähes olemattomiin. (Pyhäjärvi 30.10.2009.) Syitä vesilintujen katoamiseen voi löytää järven rannoilta, joilta irtonaiset, heinäiset turvelautat ovat loppuneet. Rannat ovat erosoituneet ennen muuta jääpeitteiden vaikutuksesta (Kinnunen 1991, 69). Rantakasvillisuus on kadonnut eroosion mukana. Järven yleinen karuuntuminen huonontaa myös vesilintujen ravintotilannetta. Jäljelle ovat jääneet kaloja syövät lajit, koskelot ja sotkat. (Pyhäjärvi 30.10.2009.)

Matkailu

Altaan rakentamista edeltävinä aikoina

matkailu oli ennen muuta turistien kuljetusta kesäisin veneellä tai talvisin moottorikelkalla. Kaksi matkailuelinkeinoa harjoittanutta henkilöä, jotka ilmoittivat elinkeinon harjoittamisen edellytysten parantuneen, ovat työllistyneet suuremmissa matkailukohteissa. Kaksi vastannutta, jotka ilmoittivat turismin harjoittamisen edellytysten heikentyneen merkittävästi (taulukko 10), harjoittivat niin sanottujen repputuristien kuljetusta LUIROJOEN YLÄJUOKSULLE. Kun ei jokea enää ollut, ei ollut enää jokikuljetuksiakaan. Kahden perheen edustajien mielestä elinkeinon harjoittamisen edellytykset säilyivät ennallaan. Näistä toinen henkilö jatkoi aikaisempaa turistien palvelua muuttuneessa ympäristössä. Entisten tunturituristikyyditysten sijaan lokkalainen poromies-kalastaja järjesti vaimonsa kanssa ruokailua ja majoitusta Lokan allasympäristössä. Matkailijat tulivat alueelle aluksi tuttujen kautta, mutta 1980-luvulla Sodankylän kunta alkoi ohjata vieraansa yrittäjän tukikohtaan, Viuvalo-ojan kalakenttään. Kävijät tutustuivat Lokan tekojärveen joko kokeamalla verkkoja tai retkeilemällä altaan saarella. Palattuaan retkeltä heitä odotti täysi yöspito kämpällä.

Altaan vastarannalla Vuotsossa matkailuelinkeinoa harjoitettiin jonkin verran jo 1970-luvulle tultaessa. Menno Lenstra kertoo: ”Uusi turistipalvelumuoto on järjestetyt veneajelut Lokalla.” Kesällä 1971 neljä Lapin paliskunnan poronhoitajaa ajelutti yhteensä 300 turistia. (Lenstra 1973, 144.) Poronhoitajien puolisoit valmistivat, neljää lukuun ottamatta, Lapin käsitoita myös myytiin matkailijoille. Vuodesta 1971 lähtien käsitoita myytiin kyläläisten oman

Taulukko 10. Matkailun edellytysten muutos.

Matkailun edellytykset	lkm	%
Heikkenivät merkittävästi	2	22,2
Pysyivät ennallaan	4	44,4
Paranivat	2	22,2
Paranivat huomattavasti	1	11,1
Yhteensä	9	100

pienyrittäjien kautta. Lisäksi muutamat poronhoitajat myivät nelostien varrella ohikulkijoille porontaljoja ja sarvia. Lenstran (1973) haastattelemista 38 henkilöä (46,9 %) katsoo turismin tarjoavan lisäansiomahdollisuuksia poronhoitajille. Lähes yhtä moni (34 henkilöä) arvioi vain muutamien hyötyvän turismista. Lisäksi he epäilivät sen aiheuttavan enemmän haittaa kuin hyötyä. Lenstran haastattelujen aikaan Saariselän matkailukeskusta vasta suunniteltiin. Niin sanottu Saariselkä-suunnitelma sisälsi eristeisiä yöpymispaikkoja ja palvelutiloja käsittäen 10 000 vuodepaikkaa. (Mt.) Tänä päivänä kymmenkunta Vuotsan emäntää suuntaa päivittäin Saariselälle töihin (Äärelä 4.3.2009).

Suurempiin mittasuhteisiin allasmatkailu kasvoi 1980-luvulla, kun Vuotsoon hankittiin Lokan altaalla risteilevä monikymmenpaikkainen Akmeeli-laiva. Kipparina laivassa oli Korvasesta muuttanut ammattiporomies ja allasevakko, joka edusti turistien kyydityksessä perheessä jo toista sukupolvea. Saman vuosikymmenen lopulla Vuotsoon rakennettiin Porokylä-ravintola sisä- ja ulkonäyttelytiloineen. Sitä luotsasi Akmeeli-laivan kapteeni Jouko Alakorva. Vuoden 1996 poroparlamentissa hän

esitti mieleenpainuvan puheenvuoron, jossa hän vertasi matkailua elinkeinona vanhan kansan sotkan munitukseen:

Sotkalle laitettiin pönttö puuhun ja siitä kesti ottaa noin 15 munaa. Sotka tuli vuosittain uudelleen ja sai poikasensa lentoon. Kukaan ei sitä ampunut, vihannut eikä rakastanut. Samalla tavalla pitäisi pystyä suhtautumaan myös matkailijaan, että sille annetaan jotakin hyvää, mukavaa ja tarpeellista ja siltä voidaan myös jotakin ottaa. (Alakorva, Poroparlamentti 5.–6.6.1996.)

Luontaiselinkeinojen aseman muutos

Luontaiselinkeinot, joilla tarkoitetaan luontaiselinkeinolain määritelmän mukaisesti poronhoitoa, pienimuotoista maanviljelystä, kalastusta sekä marjastusta sekä luontaiselinkeinon ohessa harjoitettava matkailua olivat keskeisellä sijalla ennen altaan rakentamista Lokan allasalueen perheiden toimeentulossa (taulukko 11).

Lokan allasalueen maanviljelijä- ja poronhoitajaperheet saivat yleensä yli 75 prosenttia elannostaan luontaiselinkeinoista. Tästä toimeentulosta tavallisesti vain pieni osa oli rahatuloa, sillä elettiin

omavaraistalouden aikaa. Metsätyömiessperheissä luontaiselinkeinojen osuus elannosta ei ollut aivan niin korkea kuin maanviljelijä- ja poromiesperheissä. Keskimäärin luontaiselinkeinojen osuus oli metsätyömiessperheissäkin kuitenkin yli puolet elannosta. Perheiden omavaraisuusaste elintarvikkeiden suhteen oli hyvin korkea, jopa täydellinen (taulukko 12). ”Leipää, maitoa, voita, pottua, naurista, porkkanaa, ei mitään ostettu” (H 9).

Altaan rakentamisen jälkeen luontaiselinkeinojen osuus perheiden elannonmuodostuksessa väheni jyrkästi (taulukko 13). Jos tätä elinkeinorakenteen muutosta tarkastellaan kylittäin, ovat luontaiselinkeinot ja luonnonlaitumiin perustuva poronhoito pitäneet hyvin pintansa Lokan kylässä. Samaan aikaan kylään on kehittynyt kokonaan uusi allaskalasta-jien ammattikunta. Vuotsossa, toisessa Lokan altaaseen rajoittuvassa kylässä, voidaan havaita luontaiselinkeinojen selvä väheneminen perheiden toimeentulossa. Suurin osa Vuotsoon asettuneista allasevakoista joutui luopumaan poronhoidon ohessa harjoittamastaan karjataloudesta. Suuri joukko poromiehiä siirtyi GTK:n palvelukseen, ja poromiesten vaimoja lähti palveluelinkei-

Taulukko 11. Luontaiselinkeinojen aseman muutos.

Luontaiselinkeinojen (= poronhoidon, maanviljelyksen, kalastuksen ja marjastuksen, sivutoiminen matkailu) osuus perheen elannosta (N= 68)	Ennen allasta, prosenttia vastaajista	Ennen allasta, vastausten lukumäärä	Altaan jälkeen, prosenttia vastaajista	Altaan jälkeen, vastausten lukumäärä
Yli 75 %	54,40 %	37	8,80 %	6
50-74 %	14,70 %	10	7,40 %	5
25-49 %	10,30 %	7	13,20 %	9
alle 25 %	11,80 %	8	55,90 %	38

Taulukko 12. Perheiden omavaraisuusaste (%) ennen allasta.

	Leipä	Maito	Voi	Peruna	Liha	Kala
alle 25 %	29,8	12,9	6,8	3	4,7	3,3
25-49 %	2,1		5,1	1,5	4,7	4,9
50-74 %	6,4	6,5	10,2	10,4	18,8	14,8
yli 75 %	61,7	80,6	78	85,1	71,9	77
Yhteensä	100	100	100	100	100	100

Taulukko 13. Perheiden omavaraisuusaste (%) altaan rakentamisen jälkeen.

	Leipä	Maito	Voi	Peruna	Liha	Kala
alle 25 %	81	54,9	70,2	39,3	44,8	38,3
25-49 %	7,1	5,9	4,3	9,8	10,3	10
50-74 %	2,4	7,8	4,3	14,8	5,2	16,7
yli 75 %	9,5	31,4	21,3	36,1	39,7	35
Yhteensä	100	100	100	100	100	100

nojen piiriin, varsinkin Saariselälle. Poronhoitovuoden 2000-2001 tilastojen mukaan Lapin paliskunnassa oli osakkaita kaikkiaan 152, mutta tästä joukosta vain 10 prosenttia sai pääasiallisen toimeentulon poronhoidosta (Magga 2003).

Muuttohalukkuus

Kyselyyn osallistuneet henkilöt edustivat 43 perhettä, jotka asuivat alueella ennen altaan rakentamista. Näissä perheissä oli perheenjäseniä yhteensä 256. Kyselyssä tiedusteltiin muun muassa sitä, kuinka moni henkilö kustakin perheestä olisi ollut halukas jäämään allasalueelle ellei allasta olisi rakennettu. Selkeitä vastauksia saatiin 24 perheestä.¹ Viiden perheen edustajat ilmoittivat, ettei heidän perheestään kukaan olisi jäänyt alueelle. 19 perheen edustajat puolestaan ilmoittivat, että heidän perheestään joku tai jotkut olisivat jääneet asumaan silloiseen kotikylään ellei allasta olisi rak-

ennettu. Yhteenvedona vastauksista voidaan arvioida noin sadan henkilön tästä joukosta olleen halukas jatkamaan elämäänsä allasalueella. Lokan altaan alueelle voidaan siis tämän perusteella olettaa jääneen ainakin Lokan kylän väkimäärän verran muita asukkaita, jos evakkoon lähtöä ei olisi tullut. Sellaisia esimerkiksi yleisönosastokirjoituksissa joskus esitettyjä arvioita, ettei alueelle olisi kuitenkaan jäänyt ketään, voidaan kyselyn perusteella epäillä.

Yhteenvedo

Kun tieto Lokan altaan rakentamisesta levisi Sompioon, elettiin alueella vahvan luontaistalouden aikaa. Tämän tutkimuksen vastausjoukosta 70 prosenttia sai maidon ja voion omasta takaa. Lihan ja kalan suhteen omavaraisia, eli sellaisia, jotka saivat yli 75 % lihaa tai kalaa omasta takaa, oli vastaajista lähes 70 prosenttia. Rahaa tarvittiin usein jauhojen sekä suo-

¹ Monet vastasivat kysymykseen, etteivät he osaa sanoa tai että luultavasti joku olisi ollut halukas jäämään.

lan, sokerin ja kahvin ostoon. Elinkeinoiminta perustui ympäröivän luonnon antimien kestävään hyödyntämiseen. Karjalle koottiin rehu tulvalietteen höystämiltä jokivarsiniityiltä eikä apulantaa käytetty. Poronhoito oli täysin luonnonlaitumien varassa eikä lisäruokintaa tunnettu. Poronhoitotöissä käytettiin apuna härkiä. Metsän- ja vedenviljalle taattiin lisääntymisrauha: naaraspuolisia lintuja tai kutukaloja ei pyydetty. Sompiolaisten varhainen luontoyhteys – tai oikeammin luontoykseys – perustui alueen muinaisuskoon animistisine käsityksineen. Animistisen käsityksen mukaan kaikilla luontokappaleilla on sielu.

Eläimiin suhtauduttiin hyvin kunnioittavasti. Metsän pedoista kuten esimerkiksi karhusta puhuttiin kiertoilmauksin; karhua nimitettiin koutsaksi tai äijäksi. Karhuksi nimittämistä varoitiin, koska sitä pidettiin eläintä loukkaavana tekona. Tämä perinne elää Lokan kylässä vieläkin. Joitakin animismiin eli sielu-uskoon liittyviä riittejä harjoitetaan yhä, vaikkakaan niiden yhteyttä menneeseen uskontoon ei enää tiedosteta. Esimerkiksi eräs lokkalainen isäntä poron tapettuaan jätti sen aina vähintään puoleksi tunniksi, jopa tunniksi, omien sanojensa mukaan ”maisumaan” ennen nylkemistä. Tämä aika on perinteisen uskomuksen mukaan tarvittu hengen eli sielun lähtemiseen porosta. Nykyään näin toimitaan kaiketi, koska niin on ollut tapana. Joidenkin mielestä niin saadaan parempi liha: ”Hukka repii elävänä”, saatetaan sanoa. Yhteys entiseen uskontoon ilmenee enää riitin nimityksessä.

Vielä 1960-luvulla Lokan allasalueella vallitsi uskomus, jonka mukaan Sompiojärvi on niin sanottu ”kaksipohjainen”

saivo. Saivossa on ikään kuin kaksi järveä päällekkäin, ja niiden välissä on pohja, jossa on reikiä. Tällaisia reikiä oli myös Sompiojärven pohjassa, joiden kautta sompiolaiset ajattelivat kalojen paenneen kun järvi toisinaan vaikutti olevan aivan kalaton. Järvellä ja sen ympäristössä suoritettiin mittavia tutkimuksia 1960-luvun alkupuoliskolla Lokan altaan rakentamissuunnitelman. Osassa tutkimuksista selvitettiin, oliko järvestä tosiaan kaksi pohjaa. Tutkimuksen tulokseksi saatiin, että Sompiojärvestä ei ole kahta pohjaa. Se todistettiin erään haastattelun mukaan konkreettisesti sauvoimella koettaen. Tutkija ei liene ollut tietoinen, että hän oli tekemisissä henkimaailman asioiden kanssa: myytti saivosta liittyy ikivanhaan shamanistiseen käsitykseen maailmankaikkeuden kolmijakoisesta rakenteesta, jossa saivo on osa niin kutsuttua alista maailmaa eli manalaa.

Lokan allasalueen ihmisten perinteinen, ekologisesti ja kulttuurisesti kestävä elämäntapa joutui väistymään ”yleisen edun” nimissä toteutetun vesivaraston tieltä. Varsinainen rakentaja Kemijoki Oy häivyttiin pois näkyvistä ja asia saatiin näin ylemmälle, kansalliselle tasolle (Heikkilä 1986). Tuolle ajalle leimallista oli, etteivät allasevakoiden näkökantaja tuotu esille lehdistössä (kuva 13). Aiheesta pro gradu -tutkielman tehnyt Markku Heikkilä toteaa poismuuttavan väestön jääneen maakunnan ykköslehdessä Lapin Kansassa täysin huomiotta. ”Lehti haastatteli ensimmäisen ja ainoan kerran pois muuttavaa asukasta kesällä 1970. Kyseessä oli tällöin Porttipahdan viimeinen asukas.” (Heikkilä 1986, 46.)

Allasalueen asukkaat eivät nousseet

Kuva 13. Iloinen jälleennäkeminen Sompiojärvellä, Ponkun Mari ja Selmin Arviiti. Lähde: Pyhäjärven kotiarkisto.

suurempaan vastarintaan. Sotien aiheuttamat monet kärsimykset olivat vielä tuoreessa muistissa:

Ne oli kuitenkin nöyriä syrjäkyläläisiä, niin ei ne valtiovaltaa vastusta herkästi. Sovasta tulleet miehet lähti niska kyyryssä. (H 1.)

Sota oli lähellä. Ihmiset olivat liian nöyriä. (Välitalo 3.4.2009.)

Jotkut kuvasivat alueelta pakkomuuttoa evakkomatkaksi, joka ei koskaan päättynyt:

Se oli vähän semmonen katkera tieto, kun justiin oli sota käynny ja hävittäny. Ja kaikki oli rakennettu ja raivattu ja räjäytetty miinat pois. Ja alko olla turvallinen elämä. Niin sitten tuli tämmönen uhka, että... taas pittää lähtee. (H 2.)

Siirtyminen omavaraisuuteen tähdenneestä luontaistaloudesta rahatalouden piiriin saattoi Lokan allasevakot uu-

denlaisten haasteiden eteen. Jokapäiväisen elannon hankkimiseen tarvittiin nyt aikaisempaa paljon enemmän rahaa. Perinteisten elinkeinojen harjoittaminen oli uudessa asuinympäristössä kuitenkin, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, huomattavan vaikeaa. Korvasesta lähtöisin oleva vastaaja kuvaa tilannetta seuraavasti:

Entinen elinkeino loppui kaikilta. Edessä oli pakkomuutto. Oli etsittävä uusi ammatti ja työpaikka sekä asuinpaikka. (A. Mettiäinen 2009.)

Allasevakoiden keskuudessa tapahtui paljon siirtymistä luontaiselinkeinoista palveluelinkeinojen piiriin kuten suomalaisessa yhteiskunnassa muutoinakin. Yli neljäkymmentä allasalueilla asunutta henkilöä suuntasi työn perässä Etelä-Suomeen ja kolmekymmentä muutti Ruotsiin. Altaan rakentamisen jälkeen suurin osa eli kolmannes vastanneista sai elantonsa palveluelinkeinoista. Maanviljelys oli pääelinkeinona enää kuudessa perheessä, mikä on vain yksi perhe enemmän kuin teollisuudesta elantonsa saavat perheet. Maanviljelystä pääelinkeinona harjoittaneiden perheiden osuus vastausjoukosta oli enää 11,8 prosenttia kun se ennen allasta oli ollut 41,8 prosenttia. Lokan allasalueen perinteisistä elinkeinoista suurin kato kohtasikin maanviljelystä, joka putosi altaan rakentamista edeltävän ajan tärkeimmän elinkeinon asemasta vain kuuden perheen toimeentulon lähteeksi. Lokan kylän talouksista kuudessa jatkettiin peltoviljelyyn perustuvaa karjanpitoa altaan tultua. Kylän niittypalstat sijaitsivat yläpuolisella jokivarrella ja jäivät altaan alle. Maidon toimitus meijeriin loppui,

koska maidon kuljetusmaksu muuttui asukkaiden itsensä maksettavaksi toimitusmäärien vähäisyyden vuoksi. Jo 1970-luvulla lokkalaisetkin luopuivat karjastaan yhtä perhettä lukuun ottamatta.

Perinteisen maanviljelyselinkeinon lähes täydellinen katoaminen vanhan Sompion alueelta oli osa laajempaa yhteiskunnallista murrosta, jonka näkyvimpiä merkkeinä olivat maaltaja maastapako. Yleisestä kehityksestä poiketen maanviljelyselinkeinosta luopuminen ei täällä useinkaan tapahtunut asukkaiden omasta tahdosta. Järvikoski (1973) tavoitti esimerkiksi Vuotsosta parikymmentä taloutta, joissa olisi haluttu jatkaa karjanhoitoa, jos siihen olisi ollut mahdollisuuksia. Perheiden pakkomuutosta seurasikin usein pakkoluopuminen aikaisemman elinkeinon harjoittamisesta. Perheet joutuivat tulemaan toimeen aikaisempaa vähemmällä elinkeinoilla samalla kun elintarvikkeiden omavaraisuuden menettämisen vuoksi rahatuloja olisi tarvittu aikaisempaa enemmän.

Timo Järvikosken mukaan Sompion alueen maatalouden alasajoon vaikutti enemmän Lokan altaan rakentaminen ja allasevakkojen asuttamisen laiminlyönti kuin yleinen rakennemuutos (Järvikoski 1973, 99-100). Koska karjanhoidolla pyrittiin ennen muuta oman perheen tarpeiden tyydyttämiseen – maanviljelijäperheet olivat yleensä suuria – ja lisäksi läheisten savotoiden tarpeisiin, eivät ylituotannon ongelmat juurikaan koskettaneet tätä aluetta. Aika oli kuitenkin ajanut ohi perinteisen luonnonniittyta- louden eivätkä niityt enää kelvanneet tilan elinkelpoisuuden mittareiksi (ks. Enbuske 2008, 507). Luonnon antimiin perustunut karjatalous ei tuottoisuudel-

taan vetänyt vertoja peltoviljelyyn. Altaan rakentamista perusteltiin sillä, että Sompion alue pitää saada tuotamaan enemmän (Järvikoski 1973, 32). Taikasana oli tuolloin talouden kasvun turvaaminen. Alueen asukkaat joutuivat tahtomattaan valtion kehitysaluepolitiikan kohteiksi, millä oli heille hyvin suuria ja kauaskantoisia vaikutuksia. Lähes kaikki maanviljelijäperheiden edustajat katsoivat Lokan altaan rakentamisen aiheuttaneen haittoja perheensä pääelinkeinolle. Suurin osa heistä ilmoitti, ettei haittoja korvattu ollenkaan.

Jokivarsien heinäniittyjen luontaistalous loppui radikaalisti heinämaiden peittyessä veden alle Lokan allasalueella. Todennäköisesti luonnonniittyjen käytöstä olisi Sompiossakin luovuttu vähitellen ilman altaan rakentamistakin. Muutos, jonka suuntaan ja etenemiseen voi itse vaikuttaa, on kuitenkin helpompi hyväksyä. Entisestä elämänmuodosta luopuminen samoin kuin koko allashanke tuli Sompion asukkaille varoittamatta, lähes ilman vaihtoehtoja. Moni perhe sai ensimmäisen tietonsa vasta ”jokiyhtiön” ostoasiamiehen tullessa tilakauppoja hieromaan.

Myös poroelinkeino, ennen muuta Sodankylän Lapin paliskunnassa, joutui suuriin vaikeuksiin Lokan altaan rakentamisen sekä sitä edeltäneiden ”allashakkuiden” vuoksi. Niiden sekä altaiden täyttämisen seurauksena vaelsi useita tuhansia poroja naapuripaliskuntiin, josta ne haettiin takaisin paliskunnan omin kustannuksin. Altaat peittivät alle 40 prosenttia paliskunnan kesälaitumista. Kun porotalouden minimiehtona pidetään yleensä kunnollisia talvilaitumia, on Lapin paliskunnan porotalouden tuottoa

rajoittanut kesälaitumien suhteellinen vähäisyys altaiden rakentamisen jälkeen.

Paliskunta joutui vähentämään poroja 2 500:lla altaiden rakentamisen seurauksena – entisestä 10 000 porosta 7 500 poroon (Sompio 4.9.2000). Nykyään paliskunnan suurin sallittu poromäärä on yhä 8 000. Altaiden rakentamisen vaikutukset paliskunnan poromääriin jäivät pysyviksi, mutta siitä huolimatta paliskunnalle korvattiin sen oman arvion mukaan (Aikio 1991) vain yhden vuoden tuoton menetys. Useampien tokkakuntien talvipaimennuspaikkojen jouduttua allashakkuiden kohteeksi jouduttiin paliskunnassa luopumaan perinteisestä erillistokkien paimentamiseen perustuneesta poronhoidosta. Tämä lisäsi työtä ja kustannuksia poronhoidossa. Hihnavaotusta harjoittaneet tokkakunnat menettivät kylien lähellä olevat vasotusmaansa pakkomuuton seurauksena.

Laitumien pirstoutumisen vuoksi katkesi porojen luontainen vuotuiskierro. Sen sopeuttaminen laidunolojen muutoksiin on ongelmallista. Kesä- ja talvilaitumien uudelleen rajaaminen aitojen avulla ei aina onnistu. Jos eri laiduntyyppiä ei ole riittävästi suhteessa toisiinsa tai rajaus on muuten epäonnistunut, voi se siitä aiheutua laitumien kulumista. (H 1.) Suuria määriä poroja voi jäädä kesäksi polkemaan talvilaitumia tai aitojen lähialueilla olevat laitumet voivat kulu loppuun.

Altaat halkoivat paliskunnan alueen erillisiin osiin, minkä vuoksi osa poroista joutuu laiduntamaan samoilla alueille läpi vuoden. Lapin paliskunnassakin harjoitetaan porojen lisäruokintaa, vaikka paliskunnan pinta-alasta noin puolet on suojeltu eivätkä metsänhakkuiden

laitumia heikentävät vaikutukset ulotu sinne. Yhtä lukuun ottamatta kaikki poroperheiden edustajat kertoivat Lokan altaan rakentamisen aiheuttaneen haittoja perheen pääelinkeinolle. Puolet heistä ilmoitti saaneensa haitoista jonkin verran korvausta ja puolet poronhoidon harjoittajista kertoi jääneensä ilman korvausta.

Lokan altaan rakentaminen näyttää haitanneen myös metsätalouden harjoittajia. Ennen altaan rakentamista metsätalous oli pääelinkeinojen joukossa 13 perheessä. Näistä lähes jokaisen perheen edustaja katsoi altaan rakentamisen aiheuttaneen haittoja perheen pääelinkeinolle. (Vrt. Järvikoski 1973, 73). Allasalueiden hakkuut työllistivät joitakin kymmeniä paikallisia ihmisiä. Hakkuiden työllistävä vaikutus kuten aina tällaisissa hankkeissa oli kuitenkin tilapäinen. Erään ”leveranssimiehen” vaimo kertoo töiden loppuneen 1960-luvulla, jolloin yhtiöt alkoivat palkata hakkuutyömailleen vakituista työvoimaa: ”Allashakkuuta oli jonkin aikaa, sitten ei ollut mitään.” (Nurkkala 23.4.2009.) Allashakkuihin osallistumista vaikeutti monien osalta pakkomuutto alueelta ennen työtilaisuuksien tarjoutumista. Kahdeksasta metsätaloutta altaan rakentamisen jälkeen harjoittaneesta henkilöistä neljä oli muuttanut Sodankylän kunnan ulkopuolelle.

Todella suuri kato kohtasi myös niitä perheitä, joissa luontaistalous oli pääelinkeinona. Ennen Lokan altaan rakentamista alueella oli vielä kahdeksan perhettä, joissa luontaistalous oli yhdessä jonkin toisen elinkeinon kanssa perheen pääelinkeinona. Altaan rakentamisen jälkeen tällaisia perheitä oli enää

yksi Lokassa ja yksi Vuotsossa. Lokan allasalueen asukkaiden ohjaaminen markkinatalouden piiriin muutti heidän luontosuhdettaan. Aikaisemman pienipiirteisen, omaan tarpeeseen perustuneen luonnon hyödyntämisen sijaan on nykyään pyrkimyksenä saada luonnontuotteista mahdollisimman suuri rahallinen tuotto. Suurin osa Lenstran (1973) haastattelemista Vuotson allasevakoista piti siirtymistä luontaistaloudesta rahatalouteen altaiden rakentamisen suurimpana haittana. Eräs haastateltava pelkistää kehityksen seuraavasti:

Se oli erilainen, silloin ei myyty, mitä saatiin. Se syötiin. Nythän se heti myyvään ja mennään kauppaan ja ostetaan eri evästä. (H 3.)

Lokan altaan rakentaminen on synnyttänyt Lokan kylään uuden allaskalastajien ammattikunnan. Jo 1970-luvun puolivälissä Lokassa oli kaksi päätoimista kalastajaa, ja 1980-luvulla elinkeinoilmoituksen tehneitä kalastajia oli Lokalla ja Porttipahdalla puolensataa. Lokka nousi saalismääriltään Suomen sisävesikalastusalueiden kärkeen. Kalastus on tuonut työtä ja toimeentuloa erityisesti Lokan kyläläisille, jotka ovat pyytäneet valtaosan altaan saaliista. Tänä päivänä kymmenkunta lokkalaista työllistyy kalastuksella tai kalan käsittelyllä, joka tehdään kotikylässä. Kalastus sekä kalan käsittely työllistää Lokan kylässä eniten väkeä. Myös Vuotson kylässä on aiemmin ollut useampia allaskalastuksen ammattilaisia, jotka ovat olleet kotoisin allasalueelta. Vuotsolaisten kalastusta Lokalla haittaa kuitenkin pitkä välimatka, sillä heidän on kuljettava ensiksi kanavaa pitkin viitisen kilometriä ennen

kuin he pääsevät altaalle. Vuotson kylään ei ole saatu kalankäsittelyyn tarkoitettuja tiloja, vaan sellaiset on rakennettu Porttipahdan altaan reunalle Siltaharjuun. Lisäksi kalan kotitarvekäyttöä voivat vuotsolaisilla rajoittaa edellisessä kappaleessa esitetyt kulttuuriset syyt. Tällä hetkellä Vuotson kylässä asuu tiettävästi yksi kalastaja.

Altaan pohjalle pystyyn jätetty puusto, turvelautat sekä kalakantojen jatkuva vaihtelu ovat haitanneet kalastusta Lokalla. Allaskalastajien on jatkuvasti oltava niin sanotusti ajan hermolla, ja muutettava pyynnin kohteena olevaa lajia sen mukaan, mistä milloinkin saa parhaan tuoton. Allas on aiheuttanut kalastajilleen toistuvasti sekä positiivisia että negatiivisia yllätyksiä. Koska suuressa järvestä riittää valinnan varaa niin pyynnin kohteiden kuin ja pyyntialueenkin suhteen, on kalastuselinkeino pitänyt hyvin pintansa alueen luontaiselinkeinojen joukossa.

Lopuksi

Tutkimuksen päätavoitteena oli koota mahdollisimman kattava yhteenveto Lokan altaan rakentamisen vaikutuksista alueen luontaiselinkeinoihin. Tämä edellytti elinkeinoihin perehtymistä haastatteluiden sekä erilaisten dokumenttien pohjalta. Elinkeinojen kuvauksesta muodostui historiallinen katsaus Sompioon ajalta, jolloin luontaistalous oli vallitseva talousjärjestelmä ja jolloin elinkeinot perustuivat luonnon kestävään hyödyntämiseen. Elämäntavasta johtuen ihmisten suhde luontoon oli tavanomaista kiinteämpi. Toimittiin luonnon ehdoilla,

ja päämääränä oli luontoon perustuvat toimeentulo.

Lokan altaan rakentaminen romahdutti luontaiselinkeinojen harjoittamisen Lokan allasevakoiden keskuudessa. Suurin osa elinkeinoista luopumisista oli seurausta pakkomuutosta uusille asuin-joille, huonompiin olosuhteisiin. Altaan vaikutukset olivat merkittäviä erityisesti alueen maatalouden alajossa. Lisäksi Lokan ja Porttipahdan altaiden rakentaminen aiheutti Lapin paliskunnalle mitattavat laidunmenetykset, ja paliskunnan poromäärää jouduttiin pienentämään neljänneksellä. Altaiden vaikutuksesta alkanut vuotuisen tuoton pieneneminen on jatkunut jo 40 vuotta. Menetettyjen kesälaitumien merkitys korostuu nykyisenä vasateurastusten aikana.

Altaan rakentamisen positiivisiin vaikutuksiin kuuluu uuden ammattikalastajien elinkeinoryhmän syntyminen Lokan kylään. Tänä päivänä kalastus elättää Lokan kylässä suurimman joukon ihmisiä. Kuitenkin tekoaltaalle ominainen olosuhteiden jatkuva vaihtelu aiheuttaa kalastukselle suuria hankaluuksia. Tähän asti niistä on kuitenkin selvitty – kiitos altaan suuren koon ja kalalajien moninaisuuden: pyynnin kohdetta on voitu vaihtaa aina tarpeen mukaan.

Tässä tutkimuksessa selvitettiin, miten Lokan altaan rakentaminen vaikutti alueen elinkeinoihin. Siitä, minkälaisia muunlaisia vaikutuksia altaan rakentamisella on alueen ihmisiin, on tekeillä muun muassa vuotsolaisen opettajan Tuula-Maija Magga-Hetan työn alla oleva väitöstutkimus. Hän tarkastelee tapahtunutta naisten näkökulmasta,

mikä tuonee esiin aivan uudenlaisia näkökantoja. Nämä tutkimukset tulevat täydentämään toisiaan: tämä tutkimus selvittää elinkeinoihin kohdistuneita vaikutuksia, ja Magga-Hetan tutkimus ihmisten kokemuksia altaan tulosta ja poismuutosta sekä niiden vaikutuksista heidän elämäänsä.

Lisätutkimusta kaivattaisiin allasalueen tilojen hankinnassa käytetystä korvausjärjestelmästä sekä tilakorvausten reaaliarvon kehityksestä tuolloin vallinneessa taloudellisessa tilanteessa. Myös altaan porotaloudelle aiheuttamien haittojen uudelleenarvioinnin mahdollisuus olisi tarpeen selvittää. Lokan altaan ja Vuotson kanavan rakentamisesta on aiheutunut Lapin paliskunnalle monia haittoja, jotka ovat jääneet korvaamatta. Myös ilmaston lämpenemisestä johtuvat järvien jäätilanteen muutokset vaikeuttavat poromiesten työtä enenevässä määrin.

Luontaiselinkeinojen harjoittamisen romahdusmainen väheneminen Lokan allasevakoiden keskuudessa oli osa suurempaa yhteiskunnallista murrosta, joka ilmeni alkutuotannon työpaikkojen häviämisenä palveluelinkeinojen hyväksi. Allasevakoiden ammatinvaihdokset poikkesivat yleisestä kehityksestä siinä suhteessa, että suurin osa muutoksesta tapahtui alueelta pakkomuuton seurauksena. Lokan altaan rakentaminen ajoi noin 400 ihmistä kodeistaan, ja tilan mukana useilta perheiltä meni myös toimeentulo.

Kiitokset

Tämän tutkimuksen teon mahdollisti

Metsäntutkimuslaitoksen Rovaniemen yksikkö: erityiskiitos tutkimusryhmän jäsenille Seija Tuulentielle, Ville Hallikaiselle ja Maria Hakkaraiselle auliista opastuksesta tutkimuksen käytäntöihin. Kiitokset anopilleni Aila Pyhäjärvelle kannustuksesta ja kirjastonsa rajattomasta lainausoikeudesta, ja kiitos myös miehelleni Antti Pyhäjärvelle myötäelämisestä. Erikoistutkija Timo Helle, Lapin paliskunnan aikaisempi poroisäntä Hannu Magga, poromies Matti Merivirta, poromies Voitto Kavakka, kalastusmestari Jukka Korpivuoma ja kalastaja Erkki Pyhäjärvi ovat lukeeet ja kommentoineet raportin eri osia: kiitokset asiantuntevasta palautteesta.

Kirjallisuus

Aikio, P. 1991. Lokan ja Porttipahdan tekojärvien vaikutuksista poronhoitokulttuurin näkökulmasta. Julkaisussa: Aho, S., Aikio, P. ja Keränen, T. (toim.). Tutkimuksen ja hallinnon vuorovaikutus ympäristörakentamisessa. Oulun yliopisto / Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulu. 113 s.

Alakorva, J. 1996. Hyvät poroemännät, -isännät ja poroherrat! Poromies 3/1996.

Alaluusua, T. 2002. Me Sompiosta. Edita Prima Oy, Helsinki. 307 s.

Andersson, G.A. 1914. Tietoja Soddankylän ja Kittilän pitäjien aikaisemmista ja myöhemmistä vaiheista. Kemi.

Dahlström, H. ja Kittilä, J. 1984. Lapin kalastus. Julkaisussa: Lappi 3, Pohjolan

luonto, luonnonvarat ja ihminen. Karisto, Hämeenlinna. 400 s.

Danell, Ö. ja Nieminen, M. 1997. Poro ja laidun. Julkaisussa: Ekendahl ja Bye (toim.). Porolaidunten kasvillisuus. Pohjoismainen porontutkimuselin ja A/S Landbruksforlaget. Werner Söderström Osakeyhtiö – WSOY, Suomi. 112 s.

Enbuske, M. 2008. Vanhan Lapin valtamailla. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Hakapaino Oy, Helsinki. Bibliotheca Historica 113. 570 s.

Eskola, J. ja Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Osuus-kunta Vastapaino, Tampere. 266 s.

Franssila, M. ja Järvi, P. 1974. Selvitys Lokan allasalueen ilmastosta. Acta Lapponica Fenniae 8. Lapin tutkimusseuran julkaisuja, Rovaniemi.

Hakkarainen, M. 2009. Matkailu maaseudun uutena työnä. Julkaisussa: Tuulentie, S. (toim.). Turisti tulee kylään, Matkailukeskukset ja lappilainen arki.

Hannula, M. 2000. Porojen hihnava-sotusperinne. Maa- ja metsätalousministeriö, Maatalousosasto. 15.2.2000.

Havukkala, J. 1964. Settlement and Economic Life in the District of the Lokka Reservoir in Finnish Lapland. Acta Lapponica Fenniae 3. Lapin tutkimusseuran julkaisuja, Rovaniemi.

Helle, T. 1982. Peuran ja poron jäljillä. Vaasa Oy, Vaasa. 159 s.

Hihnavaara, L. 2002. Luiron laulu. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva. 367 s.

Hihnavaara, L. 2006. Vesittäjät. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva. 250 s.

Hirsjärvi, S. ja Sajavaara, P. 2002. Tutkimustyytit ja aineistonkeruun perusmenetelmät. Julkaisussa: Hirsjärvi,

Remes ja Sajavaara. Tutki ja kirjoita. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Vantaa. 430 s.

Häyrinen, U. 1967. Luiron latvojen luontoa. Julkaisussa: Linkola (toim.). Entinen Kemijoki. Kemijoki Oy. Weilin & Göös Ab:n kirjapaino, Tapiola. 273 s.

Jaatinen, L. 1962. Vastine Lapin Kansan kirjoitukseen. Lapin Kansa 6.1.1962.

Järvikoski, T. 1973. Tekojärvet yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologian lisen-siaattitutkimus. Turun yliopisto. 99 s. + liitteet ja lähteet.

Järvikoski, T. 1979. Vesien säännöste-ly ja paikallisyhteisöt. Turun yliopiston sosiologian tutkimuksia, sarja B 19.

Kangosjärvi, P. 2004. Perinne koulu-opetuksen osana. Pro gradu- tutkielma, kasvatustiede.

Kinnunen, K. 1991. Lapin tekoaltai-den veden laadun kehittyminen ja vaikutus alapuolisten vesien ainevirtaamiin. Julkaisussa: Aho, S., Aikio, P. ja Keränen, T. (toim.). Tutkimuksen ja hallinnon vuorovai-utus ympäristörakentamises-sa. Oulun yliopisto / Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulu. 113 s.

Kela, J. 2008. Haukimato syö Lapin suurten tekojärvien siiat. STT. Lapin Kansa 5.10.2008.

Kela, J. 2009. Loiset kuristavat te-kojärvien kalastajia. STT. Lapin Kansa 18.10.2009.

Kemijoki Oy 1998. Tekojärvet Lokka ja Porttipahta. IVO-viestintäpalvelut. Painotalo Miktor. 11 s.

Keski-Lapin ammattikalastajat ry. 1996. Peled – kala paras. Keski-Lapin paino Oy, Sodankylä.

Kirveennummi, A. ja Räsänen, R. 2000. Suomalainen kylä kuvattuna ja

muisteltuna. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Gummerus kirjapaino Oy, Jy-väskylä. 283 s.

Klein, D. 1970. Tundra Ranges North of the Boreal Forest. Journal of Range Management 23 (1): 8-14.

Lahdenperä, P. 1984. Suuret teko-järvet Lokka ja Porttipahta. Julkaisussa: Lappi 3, Pohjolan luonto, luonnonvarat ja ihminen. Arvi A. Kariston kirjapaino, Hämeenlinna. 400 s.

Lapin liitto 2002. Lapin työvoimaen-nuste vuoteen 2020, PTM aluemalli / Lappi- tiivistelmä. Lapin liitto, Rovanie-mi.

Lapin paliskunta 1962. Lapin palis-kunnan kannanotto vesivoimatoimikun-nalle.

Lenstra, M. 1973. Een onderzock naar de levensomstandigheden van de rendierhouders in Sodankylän Lapin palis-kunta en naar de mogeliske ge-bolgen voor hen door de aanleg van de waterreservoirs Lokka en Porttipahta. Helsinki.

Linkola, M. 1967. Entinen Kemijoki. Kemijoki Oy. Oy Weilin + Göös kir-japaino, Tapiola.

Linkola, M. 1966. Viimeiset erämaat: Suomen luonnon- ja kansallispuistot. Weilin + Göös kirjapaino, Helsinki. 216 s.

Lokka, P. 2009. Kotiseutuyhdistys Sompio-seura ry. Sodankylä-seura 60 v. Sodankylä-seura. Kalevaprint Oy.

Magga, H. 2002. Kuuluuko sääsken ääni taivaaseen.

Metsähallitus 1998. Itä-Lapin luon-nonvarasuunnitelma. Oy Edita Ab, Hel-sinki.161 s.

Metsähallitus 2006. Itä-Lapin luon-nonvarasuunnitelma, Kausi 2006-2015.

Edita Prima Oy, Rovaniemi. 107 s.

Mustonen, O. ja Lahdenperä, P. 1984. Vesivoima, sen käyttö ja säännöstely Lapissa. Julkaisussa: Lappi 3, Pohjolan luonto, luonnonvarat ja ihminen. Karisto, Hämeenlinna. 400 s.

Mutenia, A. 1976. Peledsiikakokeilu Lokan tekojärvellä. Suomen Kalastuslehti 83/1976.

Mutenia, A., Niva, T. ja Keränen, P. 2006. Lokan tekojärven kokonaissaa- lis vuosina 1989-2004. Riista- ja kala- talouden tutkimuslaitoksen julkaisussa: Lokan ja Porttipahdan tekojärvien am- mattikalastuksen toimintaedellytysten kehittäminen. Kala- ja riistaraportteja nro 376. 29 s. + 3 liitettä.

Mättö, T. 1959. Lopun alkua Lapin Sompiossa. Viikkosanomat 6.3.1959.

Niemi, T. 2004. Lapin ja lannan rajal- la. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 297 s.

Nieminen, A. 2005. Sata vuotta poh- joisen maaseudun hyväksi, Lapin maata- lousseura 1906-2006. Gummerus kir- japaino Oy, Jyväskylä. 219 s.

Nieminen, M. 1999. Poro – pohjoinen ihme. Julkaisussa: Nieminen, M. ja Pie- tilä, U. (toim.). Peurasta poroksi. Gum- merus kirjapaino Oy, Jyväskylä. 208 s.

Nieminen, V. 1958. Sodankylän maa- tilatalous. Maantieteiden pro gradu- tut- kielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Oinonen, R. 1983. Erämaat – ka- toavaa ainutlaatuisuutta. Julkaisussa: Elo, K. (toim.). Tämä vihreän kullan maa. Suomen luonnonsuojeluliiton teemakir- ja. Suomen Luonnonsuojelun Tuki Oy, Helsinki. 128 s.

Onnela, S. 1995. Kalastus ja riidat sen ympärillä. Julkaisussa: Kehusmaa, A. ja Onnela, S. (toim.). Suur-Sodankylän

historia 1. Suur-Sodankylän historia- toimikunta. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 293 s.

Onnela, S. 2006. Suur-Sodankylän historia 2. Suur-Sodankylän historia- toimikunta. WS Bookwell Oy, Porvoo. 640 s.

Paulaharju, S. 1980. Sompio (neljäs painos). Werner Söderström Osake- yhtiö, Porvoo. 333 s.

Pohtila, E. 1984. Lapin metsätalous. Julkaisussa: Lappi 3, Pohjolan luonto, luonnonvarat ja ihminen. Arvi A. Karis- to Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna. 400 s.

Pyhäjärvi, J. (toim.) 2007. Töissä Lokan kalasatamalla. Julkaisussa: Lokan sanomat. Lokan koulu, Lokka.

Pyykkö, R. 2009. Särkinen savotta. Lapin Kansa 14.6.2009.

Pyykkö, R. 2009. Aavetie tunturissa. Lapin Kansa 19.6.2009.

Rastas, A. 2005. Kulttuurit ja erot haas-tattelutilanteessa. Julkaisussa: Ruu- suvuori, J. ja Tiittula, L. (toim.). Haastat- telu, tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Osuuskunta Vastapaino. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Salonen, E. ja Mutenia, A. 2004. Luontaisen lisääntymisen vaikutus Loka ja Porttipahdan siikakantoihin ja kalastuk- seen. Riista- ja kalatalouden julkaisuja.

Salonen, J. 2009. Tekoaltaan ulapalta etelän ruokapöytiin. Metsä.fi, lokakuu 2009.

Seppälä, R. 1976. Tätä mieltä altaiden kanssa. Julkaisussa: Seppälä, R. (toim.). Nykyinen Kemijoki. Kemijoki Oy. Ota- va, Helsinki. 290 s.

Seppälä, R. 1976. Kemijärven, Lokan ja Porttipahdan kala. Julkaisussa: Sep- pälä, R. (toim.). Nykyinen Kemijoki. Kemijoki Oy. Otava, Helsinki. 290 s.

Sompio 4.9.2000.

Tikkanen, P. ja Tikkanen, A. 1972. Runneltu Sompio.

Tuomaala, R. 1998. Antti Lokka. Kemijoki Oy. 118 s.

Tuomi, J. ja Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Tuomilaakso, M. 2002. Lokka, hyvää huomenta. Lapin Kansa 6.7.2002.

Muut lähteet

Yleisradion televisio-ohjelma Lokan altaan rakentamisesta 1971.

Hokkanen Einari. Suullinen tiedonanto 17.10.2009.

Kavakka Voitto. Kirjallinen tiedonanto 15.11.2009.

Korpivuoma Jukka. Kirjallinen tiedonanto 30.11.2009.

Köngäs Aino ja Väinö. Suullinen tiedonanto 17.4.2009.

Lapin radio. Lapin altaiden kalastus kuihtumassa. Saijets Maiju. Lapin radio 11.4.2009.

Lapin radio. Einari Hokkanen on sie-lultaan kalastaja. Tuukkanen Piia. Lapin radio 25.5.2009.

Lauren Aila. Suullinen tiedonanto 16.4.2009.

Magga Hannu. Suullinen tiedonanto 26.10.2009 ja 19.11.2009.

Merivirta Markku. Suullinen tiedonanto 10.3.2009.

Merivirta Matti. Suullinen tiedonanto 12.10.2009.

Mettiäinen Aukusti. Suullinen tiedonanto 17.3.2009.

Mäkinen Aini. Suullinen tiedonanto 31.3.2009.

Nurkkala Toini. Suullinen tiedonanto 23.4.2009.

Pyhäjärvi Aila. Suullinen tiedonanto 2.10.2009.

Pyhäjärvi Antti. Suullinen tiedonanto 13.10.2009; 26.10.2009 ja 30.10.2009.

Pyhäjärvi Erkki. Suullinen tiedonanto 30.10.2009.

Raasakka Eelis Suullinen tiedonanto 17.10.2009.

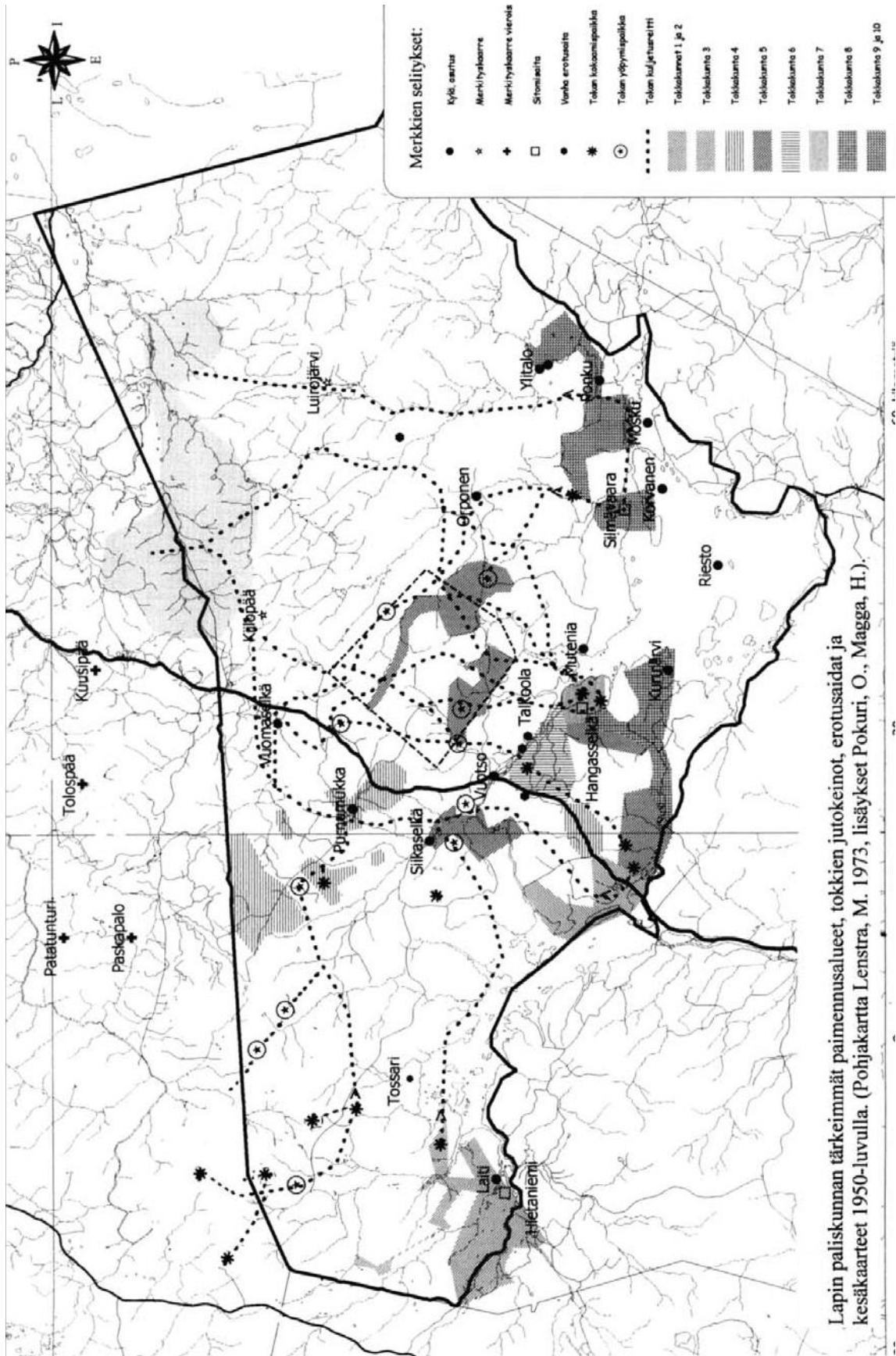
Sieppi Joonas. Suullinen tiedonanto 3.11.2009.

Välitalo Sirkka. Suullinen tiedonanto 3.4. 2009.

Yleisradion opetusohjelmat. Lappi elää 3. Esitetty 17.3.2003.

Äärelä Sakari. Suullinen tiedonanto 26.10.2009 ja 23.11.2009

LIITE 2

LOKAN KYLÄN HISTORIAA

Saariselän tunturien sylistä lähtevän Lurojoen korkeilla latvamailla oli aikoinaan neljä kylää: Mutenia, Korvanen, Riesto ja Lokka. Tekoaltaan rakentaminen hävitti nämä vanhan Sompion kylät Lokkaa lukuun ottamatta.

Lokan kylän ensimmäinen asukas oli nimeltään Turvainen Oulanpoika. Ammatiltaan mies oli lovinoina. Turvaisen nimi löytyy voudin tileistä v.1563 lähtien. Ukon tiedetään asustaneen pari kilometriä nykyisen kylän yläpuolella, ns. Lokan lomassa. Vanhat lokkalaiset nimittävät paikkaa Turvaisenkummuksi. Vanhoissa kartoissa paikan nimi on Neblos lokka. Nimi on lapinkielistä, kuten useimmat paikannimet täällä alkujaan ovat. Sana neblos tarkoittaa usvaa tai sumua ja lokka taas joen tyventä kohtaa. Kaksi sataa vuotta myöhemmin sauvoi ensimmäinen lantalainen Lokan erämaahan ja asettui asumaan samalle kummulle. Tämä Kairalan raivaajan pojanpoika oli nimeltään Antti Ollinpoika Kairavuopio (Halonen). Mies ristittiin täällä kuitenkin asumapaikkansa mukaan Neblos Lokaksi. Hänen lähtöään ovat Sompio-kirjassakin esiintyvät Lokan Antit ja Lokan Juntit ja hänet tunnetaan lokkalaisten suomalaisena esi-isänä. Turvaisen kumpu oli asuttuna vielä altaan tuloon saakka. Monet tietävätkin sen nykyään Mannisen kumpuna.

1800-luvun alussa Lokassa oli kaksi taloa. Vuosisadan lopulla täällä oli yhä vain kaksi taloa. Toista taloa isännöi Neblos Lokan lähtöinen Antti Lokka, emäntänään Korvasen Pekan ja Eeva-Kaisan tytär, nk. Lokan Eeva. Toista taloa isännöi Eevan veli, Pekka Ylilokka, nk. Lokan Pekka. Pekan ja Eevan isä, Pekka Eira tuli Sompioon kotivävyksi Akmeelin lähtöä olevalle Antti Mustalle. Pekka nai Antin Eeva-Kaisa tyttären ja parille syntyi yhteensä 14 lasta. Kaikki syntyperäiset lokkalaiset ovatkin lähtöisin tästä sisarussarjasta. Mustan sukukunta on asustanut näitä seutuja yhtäjaksoisesti ainakin 400 vuoden ajan. Tämän suvun kantaisänä pidetään n. 1630 syntynyttä Johan Mustaa, joka tunnetaan ympäri maata mahtavana lovinoinana nimeltään Akmeeli. Tietyvästi shamaanin rummun koko kertoo, kuinka väkevästi noidasta on kyse. Akmeelin rumpu kuuluu olleen kaikista suurin.

Kemin Lapin asukkaiden jumalista päähahmona oli ukkosen ilmentämä Ukko ja hänen vaimonaan Akka. Akan palvonta oli nimenomaan Itä-Lapille ominaista. Siitä kertovat Sompiojärven Akankivi, jota kalamiesten piti käydä voitelemassa, sekä lukuisat muut Akka-alkuiset paikannimet. Akankiven lisäksi tärkeitä seitapaikkoja olivat Pyhä-Nattanen, Erämiesten seita Kussuolinkivaarassa, seitakivet Seitajärvillä sekä Arajärvellä. T.I. Itkosen mukaan Sompion lappalaisilla oli jumalana se, minkä he aamulla ensi kertaa kodasta ulos mentyään näkivät. Seuraavana aamuna jumala saattoi vaihtua sen mukaan, minkä katse kohtasi, oli se sitten kivi kanto tai mikä muu tahansa. Sompioalaisille erityisen tärkeitä olivat peuranpyhitykseen sekä karhunpalvontaan liittyvät riitit. Sompion kirkkoherraksi kutsutun Gabriel Tuderuksen tallentamalla ”Karhuvirrellä” palvottiin kylään tuotua karhua. Kaadetut peurat tuotiin sisälle kotiaan erityisestä peuranaukosta l. posioista, jota eivät naisihmiset saaneet käyttää, eivätkä edes lähestyä. Täkäläisillä riitti entisaikeihin palvottavaa – silti sompiolaisia pidettiin pakanoina!

1600-luvun alussa onnistui ensimmäinen Jumalan sanan tuoja lähestymään sompiolaisia, niin, että joku jopa kastettiin Jumalan nimiin. Vastoinkäymisten myötä usko kuitenkin hiipui pian ja oli välttämätöntä jälleen käydä Pyhän Nattasen juttusilla. Viimein saapui julmasanainen pappi – Gabriel Tuderus Kyläselän markkinasijalle 1670. Mies pauhasi Sompion väelle kokonaiset kaksi viikkoa, uhaten lopuksi ”antaa koko Sompion syntisen suvun – ellei se tee parannusta – itse perkeleen haltuun.” Kauhistunut metsäkansaa kääntyi silloin Taivaan Jumalan puoleen ja otti vastaan pyhän Ehtoollisen. Kyläselkään, Lokan ja Tanhuan välille, suunniteltiin jopa kirkkoa, mutta sompiolaiset olivat sitä mieltä, että kun Kemijärvellä oli kirkko, niin se kyllä riittää.

Poronhoidon menetykset ja sopeuttaminen suuriin ympäristömuutoksiin Lapin paliskunnassa 1950-luvulta lähtien

HANNU MAGGA

Vuotso, Lapin paliskunta

Tutkimuksen lähtökohtana oli verrata luonnontilaisilla laitumilla tapahtuneen poronhoidon vuotuista laidunkiertoa poronhoitoon, jota jouduttiin harjoittamaan metsienhakkuiden, maanpinnanmuokkausten, vesistö rakentamisen, matkailun ja retkeilyn vaikutuksesta kaventuneilla laidunalueilla. Vesistö rakentamisen seurauksena noin 11 % paliskunnan porolaitumista hukutettiin veden alle. 1960-luvulta 1980-luvun loppuun laidunmenetysten, ja Metsähallituksen hakkuutoimenpiteiden seurauksena suurinta sallittua lukuporojen määrää oli valtion toimesta alennettu kaikkiaan 2 500 porolla (25 %). Perinteinen tokkakuntajärjestelmä murentui ja samalla murentui merkittävä osa saamelaiskulttuuria. Myös petovahinkojen määrä kasvoi merkittävästi. Tokkakuntajärjestelmän vielä toimiessa löydettiin kymmenvuotiskauden 1956-66 kuluessa keskimäärin 37 petojen tappamaa poroa vuodessa, kun vastaava määrä kymmenvuotis-kaudella 1992-2002 oli 130 poroa vuodessa. Allasalueilla asuneet ihmiset joutuivat lähtemään kodeistaan, mikä monien poromiesten kohdalla merkitsi entisen ammatin päättymistä. Paliskunnalle korvattiin tekojärvirakentamisen poronhoidolle aiheuttamana vahinkona noin 1 milj. markkaa. Paliskunnan omien laskelmien mukaan rakentamisesta poronhoitokulttuurille aiheutuva vahinko oli vuoden 1985 rahanarvossa laskettuna korvattu korkeintaan kymmenenteen osaan todellisesta määrästä.

Metsähallituksen suorittamilla metsien hakkuilla hävitetään porojen laitumia. Erityisesti hakkuilla on hävitetty poroille kriittisen ajan, eli kevättalven ravintoa -luppoa. Ympäristömuutosten johdosta noin 49 % porojen laidunalueista (pääosin talvilaitumia) on menetetty tai saatettu vaikeasti laidunnettaviksi. Porojen luontainen laidunrytmi on häiriintynyt, ja ympäristömuutokset ovat johtaneet poronhoidon uudelleenjärjestelyihin, joilla pyrittiin sopeuttamaan poronhoito kulloinkin vallinneita olosuhteita vastanneiksi. Poronhoito on kokenut työpaikkamenetyksiä, jotka ovat johtuneet ympäristömuutosten kaventamista laidunmenetyksistä, ja sitä seuranneesta lisäruokintakulujen kasvusta sekä muiden poronhoitokustannusten (mm. aidat, kämpät, moottorikelkat, pakettiautot ym. koneet ja laitteet) kasvun yhteisvaikutuksesta. Kun poronhoitovuonna 1970-71 Lapin paliskunnassa oli 60 poronomistajaa, jotka harjoittivat päätoimenaan poronhoitoa ja saivat siitä pääasiallisen toimeentulonsa, niin luonnonolosuhteiltaan hyvänä poronhoitovuonna edellä tarkoitettujen poronomistajien määrä voi nykyään olla enintään noin 15 poronomistajaa. Poronomistajat ovatkin enenevässä määrin perustaneet omia yrityksiä tai hankkineet lisätuloja muista ansiotöistä.

LIITE 4

Maatalousmiljardista osansa saaneet Sompion tilat

1954	LOKKA	MUTENIA	KORVANEN	RIESTO	KURUJÄRVI
1	X	X	X	X	X
2	X	X	X	X	X
3	X	X	X	X	X
4	X	X	X	X	
5		X	X	X	
6		X	X	X	
7		X	X	X	
8		X	X	X	
9		X	X		
10		X	X		
11		X	X		
12		X	X		
13			X		
14			X		
15			X		
16			X		
17			X		
18			X		
19			X		
20			X		
21			X		
	4	8	21	12	3
1960	LOKKA	MUTENIA	KORVANEN	RIESTO	KURUJÄRVI
1	X	X	X	X	X
2	X	X	X		X
3	X	X	X		
4	X	X	X		
5	X	X	X		
6	X	X	X		
7	X		X		
8	X		X		
9	X				
10	X				
	10	6	8	1	2
1962	LOKKA	MUTENIA	KORVANEN	RIESTO	KURUJÄRVI
1	X	X	X	X	
2	X	X	X		
3	X	X	X		
4	X	X			
5	X				
6	X				
7	X				
8	X				
9	X				
10	X				
11	X				
12	X				
13	X				
	13	4	3	1	0

Sodankylän kunnan maataloussihteeri Pirjo Vattulaisen tiedonanto 19.1.2010.

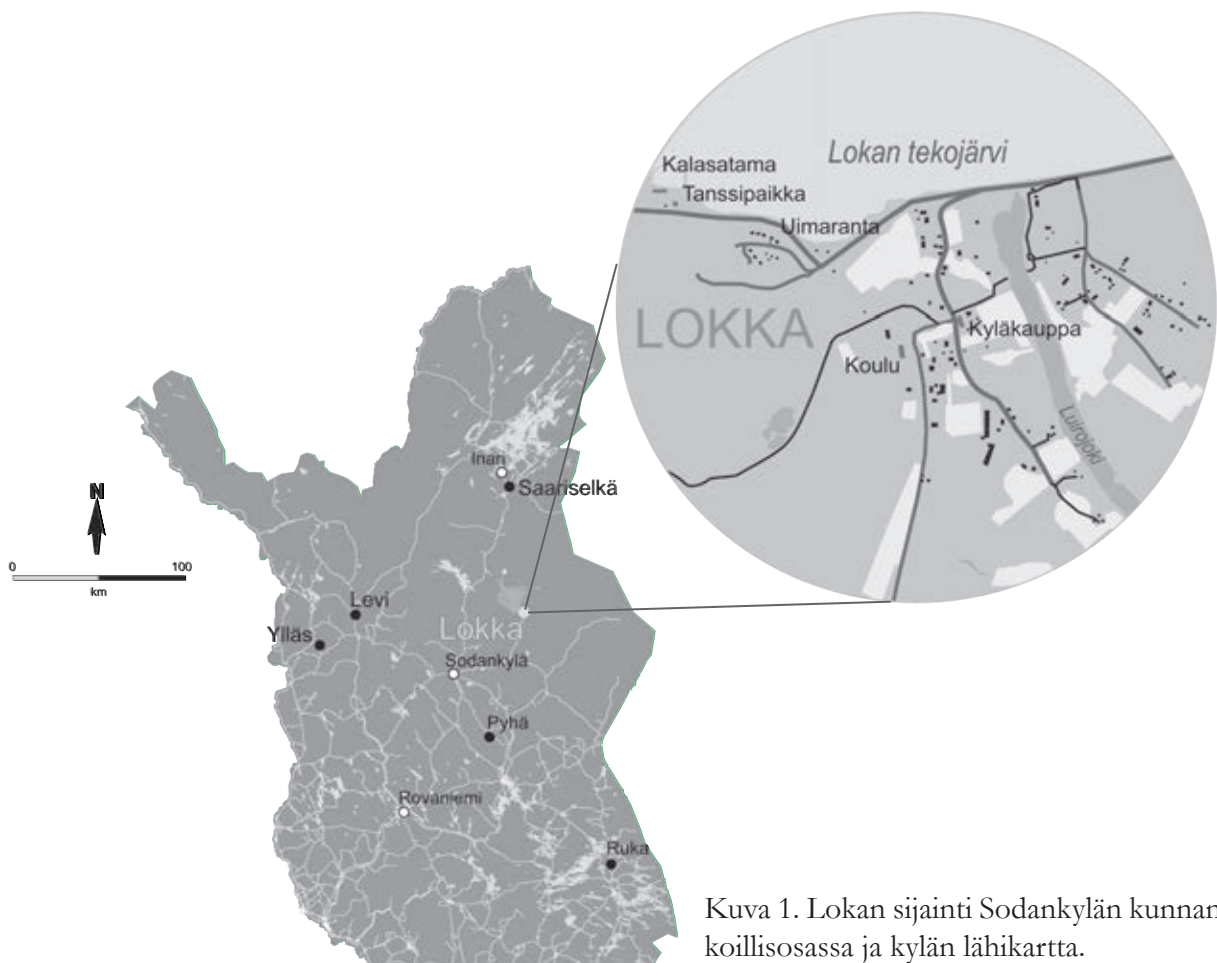
Nykypäivän Lokka ja syrjäkylän mahdollisuudet

Maria Hakkarainen

Johdanto

Suomen suurimman tekojärven rannalla, pistotien päässä sijaitseva Lokan kylä on sinnitellyt sijoillaan monien draamatististen muutosten läpi (kuva 1). Toisesta maailmansodasta ja partisaaniskuista selvinnyttä pientä Sodankylän kunnan kylää kohtasi 1960-1970 luvuilla suuri luonnonmullistusten aika, kun alueelle rakennettiin Lokan tekoallas. Suoma-

laisten muistiin on piirtynyt alueesta kuvia tekoaltaan rakentamisen jälkeiseltä ajalta altaasta kohoavista aavemetsistä. Vähitellen altaasta on tullut kalaisa järvi, joka on houkuttellut alueelle uusia lintulajeja, kuten merikotkan. Näkyvät aavemetsät ovat kadonneet, mutta muistutuksena vanhasta ajasta ponnahtaa järven pintaan aina ajoittain turvelauttoja, jotka ennen hajoamistaan seilaavat pitkien järven selkiä.

Kuva 1. Lokan sijainti Sodankylän kunnan koillisosassa ja kylän lähikartta.

Tekojärven olemassaoloon on vuosien saatossa sopeuduttu ja järvestä on tullut oma osansa nykypäivän sompiolaista elämää: allaskalastus on yksi kylän pääelinkeinoista poronhoidon rinnalla ja järvelle on suunniteltu, ja pienimuotoisesti toteutettukin, erilaisia luontomatkailutuotteita. Ensisijaisesti kylän alueidentiteettiä määrittää Lokan sijainti Sompion erämaa-alueella. Menneellä tarujen ja kertomusten Sompiolla sekä nykyisellä tekojärvellä höystetyllä Sompiolla ja sompiolaisuudella kokonaisuudessaan on erityinen merkitys kyläläisille.

Lokkaa, kuten muitakin Lapin ja Suomen syrjäalueiden kyliä, on kohdannut uhka kylän hiljaisesta kuihtumisesta. Kylän elinvoimaisena säilyttäminen onkin ollut vahvimpia vaikuttimia Lokan alueen kehittämisessä (ks. Kainulainen 2000, 87). Monien muiden perifeeristen alueiden tapaan myös Lokassa matkailu on nähty yhtenä vaihtoehtona turvata elämisen mahdollisuudet kylässä (esim. Nash & Martin 2003, Saarinen 2004, Knowd 2006). Lokassa on kehitetty pienimuotoista matkailua perinteisten elinkeinojen rinnalle sekä pyritty vahvistamaan matkailua kannattavaksi elinkeinoksi (taulukko 1).

Useimmat kyläläiset hankkivat elantonsa useista eri elinkeinoista. Yhdessä kotitaloudessa voi tulla tuloja esimerkiksi poronhoidosta, matkailusta, metsätaloudesta ja maataloudesta. Näiden lisäksi voidaan vaikkapa kalastaa, metsästää riistaa sekä kerätä marjoja ja sieniä kattamaan omatarvekäyttöä. Matkailu on siis vain yksi osa tätä kokonaisuutta. Viime aikoina kalastuksen vaatimien toimien ja panostusten

Taulukko 1. Elämiseen ja elinkeinoihin liittyviä lukuja (liite 1) sekä välimatkoja Lokasta.

Lokka lukuina	
Asukkaita (2009)	95
Koulu (1-9 lkt), oppilaita (2011-12)	9
Lomamökkejä ja niiden lupia	87
Poro- ja luontaiselinkeinotilat	14
Ammattikalastajat	11
Kemin-Sompion paliskunta	
Yritykset: Sekatavarakauppa Kavakka Lokan luonnonvaraosuuskunta, Eräpirtti Vaitola, RM Poro ja erä, Lokan kalakaira, Lokan kalasatimet, Sompion nahkatyöt	7
Välimatkat Lokka – Rovaniemi 230 km Lokka – Sodankylä 90 km Lokka – Pyhä-Luosto 120 km Lokka – Ivalo 240 km Lokka – Saariselkä 214km (kelkkareitti 84 km)	
Lokka-Mäntypää tien vaikutus: Lokka - Ivalo n. 150 km Lokka - Saariselkä n. 115 km	

rinnalla esimerkiksi matkailun ja muun yritystoiminnan kehittäminen on jäänyt pienempään rooliin kylän sisällä. Tämän lisäksi keskeisiksi ongelmiksi matkailun kehittämistyössä ovat muodostuneet muun muassa kehittäjäjoukon pienuus, käytettävän ajan rajallisuus, yhteistyömuotojen ja yhteisten välineiden löytäminen ulkopuolisten kanssa tehtävään kehitystyöhön sekä jo olemassa olevien tuotteiden markkinointi. Tämä artikkeli on kysely- ja haastatteluaineistoihin pohjautuva kuvaus 2000-luvun alun Lokan kylästä, sen elinkeinoista ja kylästä kehittämisympäristönä matkailuelinkeinon näkökulmasta.

Kyläkysely ja muut aineistot

Artikkeli pohjautuu pääosin syystalvella 2008 toteutettuun Lokan kyläkyselyyn. Kysely toteutettiin osana Metsäntutkimuslaitoksen *Matkailun ja virkistyskäytön merkitys pohjoisen maaseudun maisemassa ja elinkeinoelämässä ja Turismi työnä* -hankkeita. Muita aineistonkeruumenetelmiä ovat olleet kyläläisten pitämät päiväkirjat, teemahaastattelut ja havainnointi. Vuosien 2007-2008 aikana haastattelin kymmentä kyläläistä. Haastatteluiden teemoja olivat haastateltavien näkemykset Lokasta kyläyhteisönä, oma elinkeino ja sen yhteydet muihin elinkeinoin ja erityisesti matkailuun, hankkeet ja niihin osallistuminen sekä tulevaisuuden näkymät kylässä. Osallistuvaa havainnointia olen tehnyt toimintatutkimusprosessin yhteydessä järjestetyissä ideatyöpajoissa ja kylätapaamisissa sekä tutustumalla elinkeinoin.

Kyläkyselyllä kerättiin aineistoa, joka käsittelee kylää kehittämissympäristönä. Kyselyllä kartoitettiin kyläläisten ja kylään liittyvien ihmisten ajatuksia ja toiveita kylän kehittämiseksi, omaa osallistumista kehitystyöhön sekä osallistumista yleensä. Kyselylomake jakaantui kahteen osaan: ensimmäisessä lyhyemmässä osassa kysyttiin vastaajan taustatietoja ja toisessa osassa käsiteltiin kylän kehittämistä. Vastaavanlainen kysely toteutettiin keväällä 2010 Vuotson kylässä. Kyselyillä oli tarkoitus tavoittaa myös muita kuin kylässä vakituisesti asuvia. Niiden tahojen joukko, jotka kokevat olevansa osallisia alueita koskevaan päätöksentekoon on kasvanut viime vuosikymmenien aikana. Esimerkiksi mökkiläiset ovat nousseet monessa

kylässä yhä aktiivisemmaksi toimijaryhmäksi, joka ottaa osaa kylän toimintaan ja on kiinnostunut kylään liittyvistä asioista. (Tuulentie 2005.)

Kylän kokonaisväkiluku oli Sodankylän kunnan tilastojen (Sodankylän kunta 2011, 9) mukaan 91 asukasta (mukaan lukien 12 alle 18-vuotiasta) vuonna 2008. Kysely lähetettiin kaikille Lokan aikuisväestöön kuuluvalla kyläläiselle (79 henkilöä). Kyselyyn saatiin kaikkiaan 58 vastausta. Tarkoituksena oli lisäksi saada vastaajiksi muitakin kuin kylässä pysyvästi asuvia, kuten kyläläisten muualla asuvia lapsia ja mökkiläisiä. Kyselyyn vastanneista 52 asui kylässä, joten Lokan aikuisväestöön suhteutettuna vastausprosentti oli 66%. Taulukossa 2 esitetään kyselyyn vastanneet kyläläiset ikäluokittain.

Taulukko 2. Kylässä asuvat vastaajat ikäluokittain.

Ikäluokka	Mies	Nainen	yht.
a) kaikki vastaajat			
18-24	1	2	3
25-39	3	2	5
40-64	22	15	37
>65	3	4	7
yht.	(55,8%)	(44,2%)	52 (100%)

Lokan kylän elinkeinot ja ammattirakenne

Suurin osa kyselyyn vastanneista kyläläisistä oli työelämässä (taulukko 3). Lokan merkittävimmät työllistäjät olivat vuonna 2008 kalatalous ja poronhoito. Näissä elinkeinoissa työskenteli 66,6 prosenttia vastanneista (taulukko 4). Kaiken kaikkiaan 77,7 prosenttia kyselyyn vastan-

Taulukko 3. Kylässä asuvien vastaajien pääasiallinen toiminta.

Pääasiallinen	Lukumäärä	Prosentti
Opiskelija	3	5,8
Työelämässä	27	51,9
Työtön	5	9,6
Eläkeläinen	17	32,7
Yht.	52	100

neista työelämässä olevista lokkalaisista työskenteli joko poronhoidossa, kalataloudessa tai metsälalla. Lokan elinkeinorakenne poikkeaa täysin koko Suomen ja myös sijaintikuntansa, Sodankylän, elinkeinorakenteesta. Sodankylässä vuonna 2008 maa-, metsä- ja kalatalouden työpaikkoja oli 10,8 prosenttia kaikista työpaikoista. Koko maan työpaikoista alkutuotannossa oli vuonna 2008 vain 3,7 prosenttia. (Sodankylän kunta 2010, 10, Lapin liitto 2011, 5.) Nykyään kasvava osa myös maaseudun työpaikoista on palvelusektorilla. Lapissa palveluiden osuus elinkeinorakenteesta korostuu erityisesti matkailukeskuksissa ja keskusten lähialueilla (Kauppila 2004, 169, Laakkonen 2005).

Taulukko 4. Lokan kylässä asuvien ja työelämässä olevien ammattialat.

Ammattiala	Vastaajien lukumäärä	Prosenttia vastaajista
Poronhoito	7	25,9
Kalatalous (kalastus/kalankäsittely), kalatalous + muu	9	33,3
Poronhoito/kalastus	2	7,4
Palvelut, matkailu, ruoka- ja elintarvikeala	3	11,1
Metsäala	3	11,1
Hoitoala	1	3,7
Muu	2	7,4
Yht.	27	100

Kylän elinkeinoelämä rakentuu peruselinkeinojen – poronhoidon ja kalastuksen – ympärille. Sekä kalastus että poronhoito ovat aivan viime aikoina vaatineet kyläläisiltä ja kylän sisäisiltä yhteisöiltä erityispanostuksia. Järven kalastuksen turvaamiseksi järvelle on järjestetty pitkien prosessien jälkeen hoitokalastusta roskakalojen poistamiseksi ja siikakantojen vahvistamiseksi. Kylän Kemin-Sompion paliskuntaan kuuluvia poronhoitajia ovat viime aikoina puhuttaneet paliskunnan alueen maankäytön kysymykset sekä petopoliitikka. Paliskunta on ottanut kantaa kylää ympäröivien alueiden, erityisesti Soklin, kaivosrakentamiseen ja sen vaikutuksiin porotaloudelle. Paliskunta on myös vaatinut valtiovallalta toimia petoeläinten porotaloudelle aiheuttaman hävikin pienentämiseksi.

Poronhoidon ja kalastuksen uskotaan jatkavan tulevaisuudessakin kylän kantavina elinkeinoina, vaikka niiden harjoittamisen edellytykset tuntuvat vuosi vuodelta heikkenevän. Haastatteluissa sekä kalastajat että poronhoitajat korostivat ammattinsa tuomina etuina sekä mahdollisuutta olla oman itsensä herra että ammattiensa luontosidonnaisuutta ja kiinnittymistä Lokan kylään ja Sompion alueeseen. Kylässä harjoitettavat perinteiset elinkeinot elävät symbioosisa kyläkaupan kanssa. Kaupan olemassaolo on pitkälle riippuvainen kylän omista elinkeinoista ja vastaavasti kaupan loppuminen vaikeuttaisi huomattavasti näiden elinkeinojen harjoittamista.

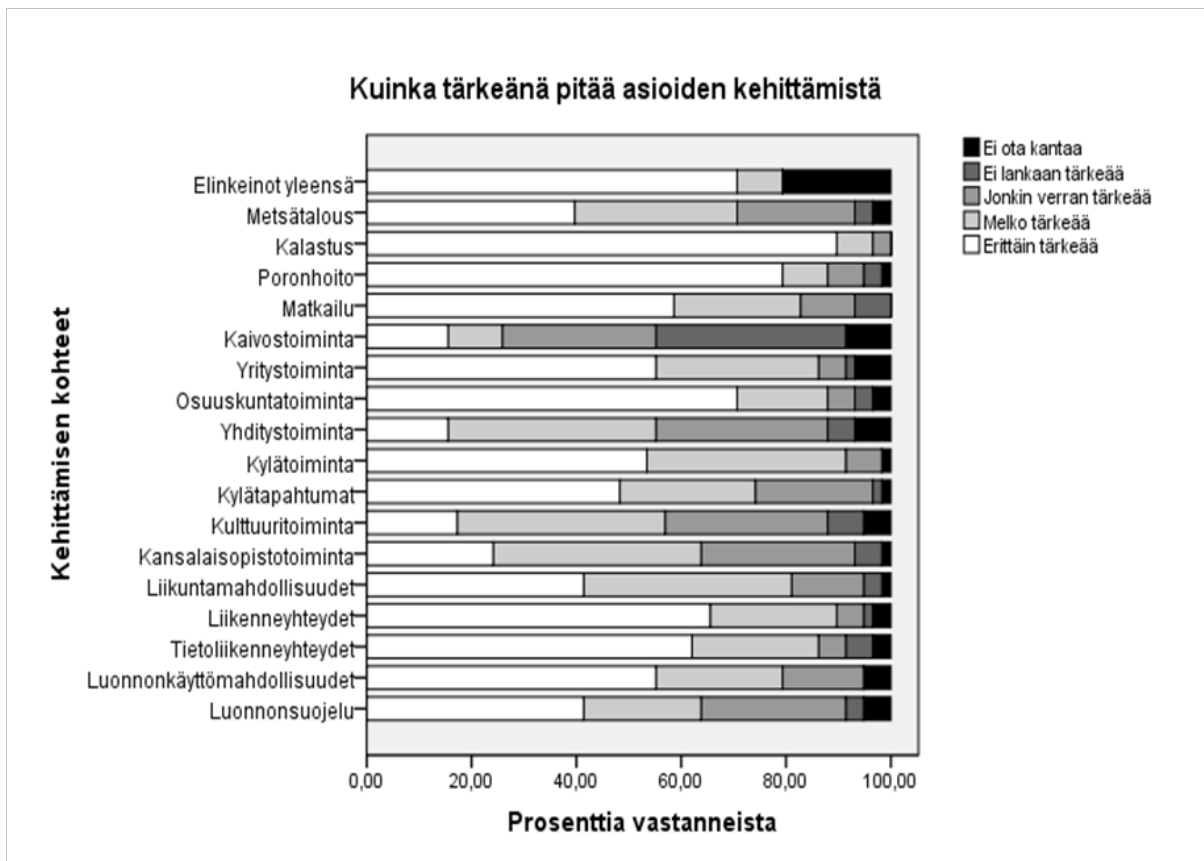
Peruselinkeinojen asema näkyy myös kylän kehittämiskohteiden tärkeyttä tarkasteltaessa. Kyselyssä kalastus ja poronhoito nousevat tärkeimmiksi kehittä-

tämisen kohteiksi kylässä. Näiden kylän peruselinkeinojen jälkeen tärkeimmiksi kehittämiskohteiksi nähtiin osuuskunta-toiminta, matkailu, kylätoiminta ja kylän yhteydet ulkomaailmaan (kuva 1).

Työelämässä olevien lisäksi kylään liittyvien ja kylän elämään osallisten ihmisten tietotaito ja ammatillinen osaaminen on kylän kannalta merkittävää. Opiskelijoiden, eläkeläisten, työttömien sekä kylässä asumattomien, kuten muualla asuvien lasten, lasten kumppaneiden ja mökkiläisten, kyvyt ovat olleet monesti tarpeen. Esimerkiksi eri henkilöiden atk-, kieli- ja johtamistaitoa käytetään hyväksi niin kylän kehittämistehtävissä kuin matkailupalveluiden tuottamisessa ja tarjonnassa.

Matkailu kylän elinkeinojen joukossa

Matkailun uskotaan olevan yksi tulevaisuudentekijöistä Lokassakin, mutta elannon saaminen ainoastaan matkailusta on syrjäkylillä vaikeaa. Ympärivuotisten matkailun työpaikkojen syntyminen ei ole itsestäänselvyys edes matkailukeskuksissa. Keskusten matkailu on yhä voimakkaasti sesonkiluontoista, eikä sesonkien tasaamisen lisäksi yhtä tehokasta lääkettä kokovuotiseen työllistymiseen ole nähtävissä. Lapissa matkailukeskuksissa ympärivuotista työtä haetaan esimerkiksi vuosittaisella kokonaistyöajalla, työvoiman sesonkisiirroilla, kesä- ja talvikauden ammattiyhdistelmillä ja elinkeinojen rinnakkaisella yhteensovittamisella. (Hakkarainen 2009, 141.)

Kuva 1. Eri alojen ja toimintojen kehittämisen tärkeys.

Kylämatkailussa näistä käyviä vaihtoehtoja tarjoavat erilaiset ammattiyhdistelmät ja elinkeinojen rinnakkainen yhteensovittaminen.

Elinkeinona matkailun osuus ei ole Lokassa suuri: esimerkiksi kyläkyselyyn vastanneista kyläläisistä vain yksi ilmoitti ammattialakseen matkailun. Neljä kyläläistä ilmoitti matkailun sivutoimekseen. Sodankylän kunnan matkailuesitteessä loppalaisia matkailuyrityksiä esitellään neljä kappaletta (Sodankylä Lapin tähtikunta 2011). Ilmeisesti matkailutyötä ei kuitenkaan koeta vielä varsinaiseksi osaksi omaa elinkeinoa ja elannon hankintaa, koska kysyttäessä, kuka on tarjonnut palveluita nimenomaan matkailijoille, 14 kyläläisistä ilmoitti emännöineensä tai isännöineensä matkailijoita (taulukko 5). Erilaisia matkailutuotteita kylältä löytyy myös useita erilaisia: poro- ja kalastusmatkailutuotteita, tilausravintola ja majoitusta. Halukkuutta matkailuelinkeinon harjoittamiseen löytyy, mutta työhön liittyy monia oman osaamisen ulkopuolelle jääviä tieto-taito alueita. Kuten eräs vastaaja tiivistää: ”Matkailijoita voisi käyttää luonnossa, mutta miten tuotteistaa, markkinoida ja toteuttaa käytännössä?”

Kyläläisten mukaan matkailutoiminnan kehittämisen suurimmaksi haasteeksi on osoittautunut yritysten ja tuotteiden markkinointi. Kyläläiset ovat

kokeilleet monenmoista laidasta laitaan kuten sinkkumatkoja ja merikotkabongausretkiä. Kylällä katsottiin olevan jo valmiita matkailutuotteita ja -palveluita, mutta kompastuskivenä on niiden markkinointi. Osaa tuotteista on kokeiltu, mutta niiden työstäminen loppuun asti viimeistellyksi ja markkinoiduksi tuotteeksi on jäänyt. Osaltaan tuotteiden toteuttamisajankohta on voinut olla väärä, esimerkiksi sinkkumatkakokeilu oli 1990-luvulla ehkä aikaansa edellä.

Kyselyn mukaan lähes kaikki sukulaisille ja tuttaville sekä matkailijoille järjestetyt matkailulliseksi mielletävät toiminnot liittyivät luontoon. Suosituin ohjelmamuoto oli erilaisten retkien järjestäminen. Retket nimettiin kulkuvälineitten, luonnossa tapahtuvan toiminnan tai pääasiallisen luontokohteen mukaan. Oman luontoperustaisen elinkeinon esittely oli myös yksi ohjelmamuoto. Kyläesittelyiden, majoituksen, kahvitusten ja ruokailujen, yhteisten tapahtumien kuten illanviettojen ja juhlien järjestelyssä luonto ei ole olennaisin elementti, mutta käytännössä luonnolla ja luonnontuotteilla on oma roolinsa niissäkin. Niin ruokailuja kuin juhliakin on järjestetty luonnonhelmassa ja usein niissä tarjottu ruoka on valmistettu paikallisista raaka-aineista. Kyläesittelyissä yhtenä osana on ollut ympäröivästä luonnosta ja kylän elinkeinoista kertominen.

Taulukko 5. Matkailijoiden emännöinti tai isännöinti sekä siitä saadut tulot.

		Oletko saanut tuloja matkailijoiden emännöinnistä/isännöinnistä?		
		Kyllä	En	Yht.
Oletko emännöinyt/isännöinyt matkailijoita?	Kyllä	10	4	14
	En	1	26	27
	Yht.	11	30	41

Elinkeinot ja yrittäjyys

Suurin osa kyläläisistä harjoittaa elinkeinoaan yrittäjänä. Esimerkiksi lähes kaikki kalastuksen ja porotalouden parissa työskentelevät toimivat ammatissaan itsenäisinä yrittäjinä. Kylän tulevaisuuden turvaamiseksi monissa vastauksissa kaivattiin uutta ja aiempaa monipuolisempaa yritystoimintaa sekä jo olemassa olevan yritystoiminnan kehittämistä erityisesti matkailuun painottuen. Lapin liiton laatima Lapin maaseutuohjelma on samoilla linjoilla kyläläisten kanssa. Ohjelman mukaan monimuoto- tai osa-aikayrittäjyys olisi varteenotettava vaihtoehto työllistymiseen ja toimeentulon hankkimiseen lappilaisella maaseudulla. Suunnitelmassa nostetaan yrittäjyyden, erityisesti moni-alayrittäjyyden sekä yrittäjäosaamisen kasvattaminen, maaseudun tulevaisuuden elinvoimaisuuden edellytykseksi. (Lapin liitto 2005)

Monialayrittäjyyden luonteviksi vaihtoehtoiksi Lapin maaseutuohjelma nimeää erilaiset matkailun, porotalouden, maa- ja metsätalouden, luonnontuotteiden keräilyn, kalastuksen sekä muiden kausitöiden yhdistelmät. Ohjelmassa todetaan myös, että tällaisen yritystoiminnan mahdollistaminen ja tukeminen vaatii kuitenkin joustavien rahoitus- ja koulutusratkaisujen kehittämistä sekä muutoksia työvoimapolitiikassa ja sen säädöksissä. (Lapin liitto 2005.) Olemassa olevat yritystoiminnan tukipalvelut eivät vastaajien mukaan ole riittäviä tai tarjonta ei kohtaa kysyntää oikealla tavalla. Yrittäjyyteen innostamista ja yrittäjyyden tukemista perättiin monissa vastauksissa. Keinoiksi tähän nimettiin koulutukset ja rahoitustuet sekä erilaist-

en hakuprosessien yksinkertaistaminen. Nämä toimenpiteet nähtiin erityisen tärkeiksi aloittaville yrittäjille. Monet vastaajista muistuttivat kuitenkin, että jo olemassa olevia yrityksiä ja yrittäjiä ei saa unohtaa tukitoimien ulkopuolelle. Uutta kehittäessä myös perinteisten elinkeinojen yrittäjyyttä on tuettava, myös niiden harjoittajat tarvitsevat tukea sekä ajantasaista tietoa yrittäjyyteen liittyvistä asioista. Neuvontaa, ohjeistusta ja koulutusta on tarjottava jo olemassa oleville yrittäjille etenkin yritystoiminnan kannattavana säilyttämisestä ja esimerkiksi laajentamisesta monialaisemmaksi sekä erityisesti alati muuttuvista rahoitusmahdollisuuksista.

Yritystoiminnan kehittäminen kietoutui yhteen matkailutoiminnan kehittämisen kanssa, mutta uutta yritystoimintaa kaivattiin myös perinteisten elinkeinosten ympärille. Poronhoidon ja kalastuksen ohella metsäalalla ajateltiin olevan käyttämättömiä mahdollisuuksia. Poronhoitajat kaipasivat oman elinkeinon huomioimista muutoinkin kuin itsestään selvyytenä ja myös poronhoidon kehittämistä sellaisenaan ilman, että kehitystyön tarkoituksena olisi liitännäiselinkeinon yhdistäminen poronhoitoon. Useat vastaajat kaipasivat kylälle uutta yritystoimintaa esimerkiksi luontoon, luonnonkäyttöön, luonnontuotteisiin ja paikalliseen kulttuuriperintöön liittyen. Varsinaisia ideoita uudeksi yritystoiminnaksi esitettiin perinteisten käsitöiden kuten pyydysten ja karvakenkien valmistamiseen, luonnontuotteiden jatkojalostukseen sekä hoiva- ja siivouspalveluiden tuottamiseen ja poroteurastamon perustamiseen. Uudesta yritystoiminnasta puhut-

taessa muutamat vastaajat totesivat, että jo nyt suurin osa työikäistä kyläläisistä on yrittäjiä ja näin ollen yritystoiminnan kehittämisessä olisi kyse lähinnä yritystoiminnan edellytysten turvaamisesta ja monipuolistamisesta.

Lokan yritystoiminnan osana on menestyksekkäästi toiminut Lokan luonnonvaraosuuskunta. Osuuskunta koettiin erittäin merkittäväksi kylälle. Osuuskunnan toiminnan kannalta kriittisenä nähtiin kalastuksen edellytysten turvaaminen muun muassa kalaston ja kalakantojen laadun parantamisella. Osuuskunnan toiminnan toivottiin kehittyvän samansuuntaisesti kuin koko kylän muunkin yritystoiminnan. Osuuskunnan toiminnasta toivottiin monipuolisempaa monella tasolla, esimerkiksi lisäämällä nykyisten päätoimialojen, kalastuksen ja porotalouden, tuotteiden jatkojalostusta ja kehittämällä siten uusia tuotteita. Nykyistä sivutoimialaa, matkailua, toivottiin vahvistettavan. Osuuskunnan toimialoja haluttiin myös laajentaa esimerkiksi siivous-, ruoka-, koti- ja hoivapalveluihin sekä muiden luonnontuotteiden kuin poron ja kalan hyödyntämiseen. Osuuskuntaan kaivattiin lisää jäseniä.

Kylän yhteydet ulkomaailmaan

Kyläläisten ja kylän elinkeinojen tulevaisuutta hahmotettaessa kylän maantieteyhteydet olivat teema, johon otettiin eniten kantaa. Teihin liitetään kylän tulevaisuus niin asukkaiden kuin elinkeinojen osalta. Kylään johtavat yhteydet koettiin puutteelliseksi ja todistetusti vaarallisiksi. Lokkaan johtavan tien Kelujärvi-Tanhua välisellä osuudella on sattunut lähes

vuosittain vakavia, kuolemaankin johtaneita onnettomuuksia. Lokka-Mäntypää -tien arvioitiin olevan lähes välttämätön matkailuelinkeinolle. Tiet liitetään myös mahdollisuuteen asua kylässä. Eräs vastaajista pohti: ”Voisin asua tulevaisuudessa Lokassa, mutta sinne olisi ehdottomasti saatava paremmat kulkuyhteydet.”

Lokka-Mäntypää -tietä voidaan nimittää kylän toiveiden tieksi. Kyläkyselyssä kaikissa vastauskohdissa otettiin esiin tien rakentamisen tärkeys. Tämä sama toive tuotiin esiin niin haastatteluissa, työpajoissa kuin kyläkokouksissa. Kylän yhdystien rakentaminen nelostiehen on ollut vireillä vuosikymmenien ajan. Tien tulo on ollut välillä jäissä kokonaan, välillä suunnitelmat ovat olleet hyvin pitkällä ja tie on jo lähes rakennettukin. Yhdessä keskustelussa eräs kyläläisistä totesi, että taas näyttäisi siltä, että tie on tulossa. Kommentti herätti keskustelua siitä, että tie ei suinkaan ole varma ennen kuin se on kauttaaltaan kuljettavassa kunnossa. Tiehen on ladattu odotuksia, mutta toisaalta esitetään myös epäileviä mielipiteitä siitä, muuttaisiko tie mitään.

Teiden osalta kyselyn toteuttamisen jälkeen on tapahtunut merkittäviä käänteitä. Kelujärvi-Tanhua välisen osuuden perusparannussuunnitelmat on jo laadittu ja työt ovat alkamassa vuonna 2012. Lokka-Mäntypää -tien rakentaminen on aloitettu syksyllä 2010, mutta tie ei ole vielä kokonaan kunnossa. Lokka-Mäntypää -tie aukaisee avaa kauan kaivatun yhteyden nelostiehen, mutta se, mitä vaikutuksia avattavalla yhteydellä on, nähdään lähitulevaisuudessa. Kiistatta tie muuttaa kylän aseman ”pussinperäkylästä” rengastien varrella olevaksi

kyläksi. Tien rakentaminen on jo pilkkonut poronhoito- ja erämaa-aluetta. Sen lisäksi se tuo avautuessaan liikenteen ja saavuttavuuden aiheuttamia haittoja, erityisesti porotalouden ja luonnonsuojelun näkökulmasta. Tie avaa myös uuden väylän alueelta löytyvien malmivarojen hyväksi käytölle.

Fyysisten yhteyksien rinnalle tärkeiksi ovat nousseet myös muut yhteydet. Esimerkiksi puhelin- ja tietoliikenneyhteyksien olisi toimittava ajanmukaisesti. Kattavan puhelinverkon sekä toimivien ja nopeampien internet-yhteyksien saamista kylään pidettiin erittäin tärkeänä. Puhelimien kuuluvuus katoaa lukuisilla katvealueilla ja tämä aiheuttaa ongelmia poronhoitotyössä. Yhteyksien nopeuden ja kattavuuden lisäksi vastaajat peräsivät laajalla rintamalla internet-yhteyksien laadun ja hinnoittelun tasa-arvoistamista. Riittävän nopea laajakaista on edellytys useille nykyisten verkkoyhteyksien kautta hoidettaville asioille. Toimivat tietoliikenneyhteydet edesauttaisivat kyläläisten mielestä myös esimerkiksi markkinoinnin ja uuden yritystoiminnan kehittämisessä. Myös säännöllistä postinkulkua vaadittiin turvattavaksi ja palautettavaksi normaalille tasolle. Esimerkiksi Lapin Kansan viikonloppulehdet saatiin ja saadaan yhä kylälle luettavaksi vasta tiistaiamuna.

Kylän kehittäminen ja yhteisöllisyys

Käsitteet 'kehitys' ja 'kehittäminen' ovat ongelmallisia. Tämä tuli esiin myös kyläkyselyn vastauksissa puhuttaessa kylästä kehittämisympäristönä. Ainaista kehittämistä kritisoiitiin ja kehittämisen

rinnalla puhuttiin säilyttämisestä sekä aiempien perinteiden ja käytäntöjen uudistamisesta. Toisaalta, yleisenä kommenttina monet vastanneista totesivat, kaikkien asioiden ja kaikenkertyyppisen kehittämisen olevan tärkeää, jotta kylä saataisiin pidettyä elävänä.

Lokassa kylätoiminta on järjestäytyneet kyläyhdistykseksi. 1990-luvun puolivälin jälkeinen maaseutupolitiikka on painottanut maaseutualojen omaehtoista kehittämistä julkisen vallan tuella. Omaehtoisessa kehittämistyössä kylätoiminnan rooli on ollut suuri. Käytännössä julkisen vallan tuki on kanavoitu kyliin hankkeiden kautta. Kunnat ovat rahoittaneet hankkeita Euroopan Unionin hankemekanismien, kuten Leader-toiminnan kautta (Hyyryläinen ym. 2011). Kylän ja elinkeinojen kehittämiseen tarkoitettut rahoituskanavat tukevat parhaiten kylän yhteisiä toimia. Esimerkiksi Pohjoisimman Lapin Leader ry:n kanavoimaa leader-hankerahoitusta on mahdollista saada yleishyödyllisiin kylän ja kylän elinkeinojen kehittämishankkeisiin jopa 90% hankkeen budjetista (Pohjoisimman Lapin Leader ry). Näin ollen kylän yhteisistä hankkeista olisi saatava tukea myös kylän yritystoiminnalle ja kylätoiminnan kautta mahdollisesti synnyttävää uutta toimintaa pitäisi pystyä jatkamaan yritystoiminnan kautta.

Hanketoiminta on piristänyt kylätoimintaa ja tuonut siihen ulkopuolisia resursseja. Myös Lokassa on toteutettu useita eri tavoin rahoitettuja hankkeita. Kaikkiaan hankkeisiin suhtauduttiin kylässä kaksijakoisesti. Toisaalta niiden arvioitiin tuoneen kylään asioita, mitä muuten ei olisi saavutettu ja hankkeita toivotaan lisää, toisaalta hankkeissa saa-

vutettuja tuloksia ja kehittämistä niiden nimissä väheksyttiin. Monet haastattelusta ja kyselyyn osallistuneista kritisoivat hankkeiden kautta saavutettuja tuloksia. Hankkeista todettiin muun muassa, että “onhan näitä hankkeita ollut ja mennyt, mutta mitä niistä on oikeasti jäänyt käteen: muutama hetkelisesti työllistynyt – hankkeiden tuotokset pitäisi saada elämään”.

Kehitystyön välineistä koulutukset nimettiin tärkeimmäksi (kuva 2). Työpajoissa ja haastattelussa monet kaipaivat kylälle eräänlaista ”sparraajaa”, joka haastaa, motivoi ja tavallaan pakottaa jatkamaan sanoista ja suunnitelmista tekoihin. Kyselyä laadittaessa tämä hypoteettinen kylää avustava taho nimettiin kyläneuvojaksi. Kyselyä toteutettaessa monet ihmettelivät, ”mikä ihme kyläneuvoja on ja mitähän hän voisi tehdä”. Koulun teknisten laitteiden parempaa hyödyntämistä kurssi- ja koulutustoiminnassa toivottiin. Esimerkiksi videoyhteyksien avulla voitaisiin tarjota erilaisia luentoja ja etäopiskelumahdollisuuksia. Vaikka hankkeisiin suhtauduttiin kriit-

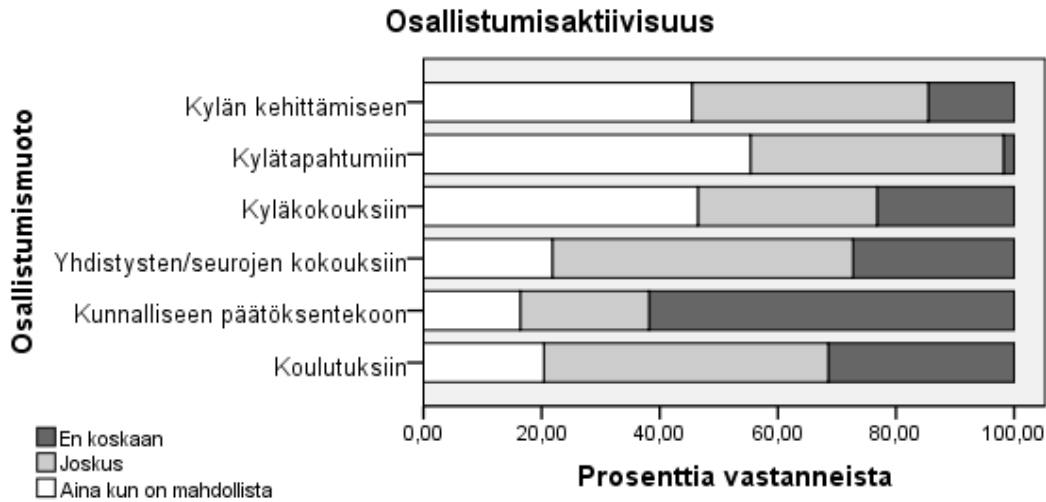
tisesti, ne arvioitiin koulutusten jälkeen tärkeimmäksi kehitystyön välineeksi.

Kylän kehittämisen avaimina pidettiin ensinnäkin ihmisiä ja aktiivista toimimista yhdessä yhteisten asioiden hyväksi. Toiseksi korostettiin rakennetta eli toimivaa kylätoimikuntaa tai kyläyhdistystä. Kylätoimintaan kaivattiin lisää ihmisiä. Kriittisimmäksi resurssiksi nimettiin aktiivit, joiden varassa käytännön toimintaa pyöritettiin. Henkilöresurssien vähyys konkretisoitui yhdistystoiminnassa. Kylän aiemmin vireäksi ja aktiiviseksi mielletty yhdistystoiminta on kutistunut muutamaaan yhdistykseen. Erilaiset yhdistysrakenteet vaativat aktiiveja hallinnointikuvioihin ja välillä esimerkiksi päätäntävaltaisten kokousten järjestäminen on osoittautunut haasteelliseksi. Vastaajien joukosta erottui noin kymmenen henkilön ryhmä, joka osallistui lähes kaikkeen toimintaan kylällä aina kun se oli mahdollista.

Uusien ihmisten aktivoiminen mietitti monia ja keinoiksi esitettiin mökkiläisten ja mahdollisesti muualla asuvien entisten kyläläisten houkuttelua

Kuva 2. Kehitystyön välineet ja niiden tärkeys.

Kuva 3. Kylän toimintaan osallistumisen muodot ja osallistumisaktiivisuus.

mukaan kylätoimintaan sekä yhteistyön tiivistämistä naapurikylien kanssa. Toiminnallisesti ratkaisuksi ehdotettiin useammin järjestettäviä vapaamuotoisia kyläkokouksia, joissa pohdittaisiin kylän kehittämisen mahdollisuuksia (kuva 3). Uusien mielekkäiden kylätapahtumien järjestämisen arveltiin voivan nostaa yleistä osallistumishalukkuutta myös muihin kylän yhteisiin juttuihin. Kylä ja kyläyhteisö koettiin pääsääntöisesti turvalliseksi asuinpaikaksi, jossa on hyvä elää, ja kylän yhteishengen arvioitiin olevan hyvä. Toisaalta niin kylätoiminnan kuin yritystoiminnan ja osuuskunta-toiminnan osalta keskeiseksi tavoitteeksi nostettiin yhteistyön kehittäminen. Yhteistyön esteeksi mainittiin monissa vastauksissa keskinäinen kateus, osuuskuntavastaisuus, eripura ja kuppikuntaisuus.

Osallistuminen kehittämistoimiin

Kylän elossa pitäminen nimettiin tärkeimmäksi osallistumisen motiiviksi kaik-

ien kylän kehittämisen osallistumismuotojen kohdalla. Osallistumisen katsottiin edesauttavan mahdollisuuksia asua jatkossakin kylässä. Kehittämistyöhön panostaminen nähtiin ajankohdallisesti erityisen tärkeänä, koska vielä tällä hetkellä kylää pidettiin elävänä ja kehityskelpoisena. Osa vastaajista koki osallistumisen sinänsä mielenkiintoiseksi ja itselle mielekkääksi toiminnaksi ja sen myös kerrottiin lisäävän omaa viihtyvyyttä kylässä. Syyksi osallistua koulutukseen nimettiin itsensä kehittäminen ja sivistäminen sekä oman ammatillisen osaamisen lisääminen koulutuksien avulla. Muutamat vastaajat pitivät koulutuksia merkityksellisinä myös yhteisöllisellä tasolla: niiden arvioitiin kehittävän ja lisäävän kylän yleistä osaamistasoa. Erilaisia kursseja toivottiin lisää, vaikka usein lähes samaan hengenvetoon todettiin, että osa nykyisistä ja aiemmin järjestetyistä kursseista olivat loppuneet tai niitä ei ollut saatu pystyyn lainkaan vähäisen osanottajamäärän vuoksi. Osa vastaajista mietti keinoja osallistujien

aktivoimiseksi, mutta niitä ei juurikaan osattu nimetä. Muutamat vastaajat arvioivat osanottajakadon syyksi tarjonnan ja kysynnän epätasapaino.

Kyläkokoukset koettiin vaikutusvoimaisimmaksi kanavaksi kyläkehittämiseen. Kyläkokoukset antoivat tietoa kylän asioista sekä tulevaisuuden suunnitelmista ja ne toimivat yhteistoiminnallisen kehittämisen avaajana. Paikoin kyläkokouksien luonnetta kritisoiitiin liian virallisiksi ja jäykiksi tilaisuuksiksi. Muutamat vastaajat kertoivat myös kokevansa, etteivät kaikkien mielipiteet ole yhtä arvokkaita. Yhdistystoimintaan ja seurojen toimintaan osallistumisen suhteen vastaajat jakautuivat kahteen leiriin. Toisia seura- ja yhdistystoiminta ei kiinnostanut lainkaan, toiset osallistuivat aktiivisesti useammankin yhdistyksen tai seuran toimintaan. Pieni joukko kyläläisiä on toiminut aktiivisesti mukana kunnallisessa päätöksenteossa. Kyläläisiä on ollut ja on nykyisin kunnanvaltuuston, lautakuntien ja erilaisten johtokuntien jäsenenä.

Kylätapahtumiin osallistutaan pääosin sosiaalisista syistä. Käytännöllistä näkökulmaa tapahtumiin osallistumisesta edustavat vastaukset, joissa osallistumissyiksi nimettiin työvoimana oleminen, tapahtumien ja kyläyhteisön kannatus tai velvollisuuden tunto. Toisaalta vastaajien mukaan järjestäjänä toimimisen vaivaa palkitsee, kun esimerkiksi näkee kyläläiset toimimassa yhdessä tai kokee olevansa tarpeellinen. Yleisesti ottaen kylätapahtumiin suhtauduttiin positiivisesti ja niitä kaivattiin lisää. Muutamat vastaajat uskoivat, että mahdollinen uusi kylätapahtuma toimisi positiivisen kyläkuvan levittäjänä sekä kylän matkai-

lun osana ja jopa yhtenä matkailun vetovoimatekijänä. Tapahtumien vaatiman yhteisen työn ja ponnistelun arvioitiin lisäävän kyläläisten yhteistyötä muillakin aloilla. Toisaalta muutamat vastaajista epäilivät, löytyykö kyläläisiltä riittävästi yhteishenkeä, aktiivisuutta ja halua sitoutua isojen yhteistapahtumien järjestämiseen.

Kyläläisille mielekkään ja menestyksekkään tapahtuman reseptiksi voi vastauksista koostaa tapahtuman, joka järjestetään kyläläisten ehdoilla ja pääosin kyläläisten itsensä toteuttamana, alueen rikasta paikalliskulttuuria hyödyntäen. Toivottavaa olisi, että kunta osallistuisi tapahtuman rahoitukseen. Tapahtumaa voisi rakentaa myös aiempien perinteiden pohjalta, erityisesti Partisaanijuhlaa kaivattiin takaisin. Sopivaksi tapahtumien määräksi esitettiin 1-2 tapahtumaa vuodessa.

Kylätoimintaan osallistumattomuuden syiksi nimettiin ikääntyminen ja siihen liittyen terveyden ja voimavarojen heikkeneminen, ajan puute, turhautuminen itselle tärkeiden tavoitteiden saavuttamattomuuteen, oman mielenkiinnon puuttuminen ja lasten kasvaminen. Haastatteluissa pohdittiin lasten kasvua ja erityisesti sitä, että lasten kasvaessa kyläkouluvaiheen ohi vanhempien ajankäytössä priorisoituvat muut asiat kylän aktiivisen kehittämisen edelle, vaikka esimerkiksi koulun säilyminen kylässä koettaisiin yhä tärkeäksi seikaksi. Lasten ollessa pieniä heille halutaan turvata mahdollisuus kasvaa ja käydä koulunsa tutussa kyläympäristössä ja tämän takaamiseksi vanhemmat osallistuvat myös kylän kehittämistyöhön.

Kylän matkailullinen kehittäminen

Kylän kehittäminen nivoutuu osaksi kylätoimintaa, elinkeinojen ja yritystoiminnan kehittämistä sekä yksittäisten ihmisten pyrkimystä turvata edellytyksensä kylässä asumiseen. Kehitystyöhön kaivataan apua ja siinä rahoitus on merkittävässä roolissa. Lisäksi kylällä kaivataan ulkopuolista tukea käynnistämään, ylläpitämään ja kannustamaan kehitystyötä. Yhtenä kehitystyön voimavarana pidettiin kylän vahvaa selviytymishistoriaa. Luonnon, paikalliskulttuurin ja -historian sekä perinteiden hyödyntäminen yritystoiminnassa, kulttuuritoiminnassa, kylätapahtumissa, kansalaisopisto-toiminnassa ja kylätoiminnassa yleensä olivat kantavina teemoina pohdittaessa Lokan kehittämisen suuntia.

Sompiolainen kulttuuriperimä koetaan yhä kouriintuntuvana ja läsnäolevana. Oman alueen erityisyys tiivistyy ”Suomessa oli tänään myrsky, täälläkin satoi lunta” -tyyppisissä kommentteissa. Kulttuuriperimä mielletäänkin luonnon ohella alueen matkailun kehittämisen vahvimaksi voimavaraksi. Eräs vastaajista kuitenkin muistuttaa, että kehittämistyössä on käytettävä hyväksi ”vanhaa Sompiota, mutta uuttakin on kehitettävä”. Paikalliskulttuurin vertaisena kyläläiset arvostavat luontoa ja sen suomaa toimintamahdollisuuksia. Luonto nimettiin kylän voimavaraksi ja olemassa olevat luonnonkäyttömahdollisuudet arvioitiin hyviksi ja monipuolisiksi, jopa rajattomiksi. Metsästys, kalastus, marjastus ja retkeily nimettiin tärkeiksi toiminnoiksi ja niiden edellytykset haluttiin turvata. Esimerkiksi paikallisten oikeus liikkumiseen ja kalastukseen olisi

huomioitava moottorikelkkailua koskevassa ohjeistuksessa ja sääntelyssä sekä kalastus- ja metsästyslupia myönnettäessä. Vastauksissa peräänkuulutettiin luonnon tehokkaampaa hyväksikäyttöä matkailussa erilaisten ohjelmalveluiden kautta. Alueesta pitäisi saada ulkoilukartta matkailijoiden tarpeisiin. Sekä kyläläisten että matkailijoiden näkökulmasta toivottiin maisemien huomioimista ja säilyttämistä hakkuutoissa sekä mahdollisissa kaivostoiminnoissa. Eri-tyisen tärkeää tämä olisi virkistyspaikkojen, kuten laavujen ja kalapaikkojen, ympäristöissä.

Kylän kehittymisen ehdoton edellytys on koulun ja peruselinkeinojen porotalouden ja kalastuksen säilyminen sekä elinvoimaisena pysyminen. Muutoin nuoremman väestön ja lapsiperheiden houkuttelemisen kylään asumaan on vaikeaa. Lokan kylän erämaisuus ja luonnonläheisyys ovat asioita, jotka tulee säilyttää ja niiden tulevaisuusarvo huomioida jo nyt. Kylällä perättiin niin kyselyssä, haastatteluissa kuin työpaikoissa elinmahdollisuuksien turvaamista kylässä. Ilmaan jäivät roikkumaan kysymykset siitä, mitä asialle todella voitaisiin tehdä ja millä tasolla vaadittuihin toimiin oltaisiin oikeasti valmiita sitoutumaan.

Kylän kehittämisen on lähdeittävä kyläläisistä itsestään. Esimerkiksi, kun muutamat kylän mökkiläiset suunnittelivat kylän matkailun promoottoriksi uudenlaista kylätapahtumaa kesän alkuun. Tapahtuman muotoa ja sisältöä suunniteltiin verrattain pitkälle. Kyläläiset eivät kuitenkaan lopulta kokeneet pääosin ulkopuolisten suunnittelemaa tapahtumaa riittävästi omakseen, jotta olisivat sitoutuneet tapahtuman toteut-

tamiseen. Erityiseksi esteeksi nousi kyläläisille kohdennettu omarahoitusosuus, tapahtumaan ei oltu valmiita sijoittamaan. Kylän elinkeinojen, yritystoiminnan, tapahtumien ja yleisesti yhteisen toiminnan kehittäminen kaikinensa vaatii sitoutumista ja yhteen hiileen puhaltamista kaikilla kehitystyön tasoilla.

Lokassa ovat käsillä samat ongelmat kuin muuallakin syrjäkyllissä: väestö ikääntyy ja vähenee, kylän ja lähialueen työpaikat ovat vähentyneet ja erityisesti kylän kehitystyössä kriittisestä voimavaraista, aktiivisesti kylän hyväksi toimivista ihmisistä on pulaa. Oman haasteensa kehittämiseksi asettaa kylän sijainti, joka on tosin avautumassa pussiperältä kiertotien varrelle, mutta se ei poista kylän maantieteellistä etäisyyttä. Lokan vahvuuksia ovat kylässä yhä olevat koulu ja kauppa sekä kylässä harjoitettavat elinkeinot poronhoito ja kalastus. Aivan viime vuosina kalastuksen rinnalle on pyritty aktiivisesti kehittämään kalastusmatkailua Sodankylän kunnan tukemassa hankkeessa. Kylään on paluumuuttanut muutamia nuoria perheitä ja vaikka aktiivisista ihmisistä koetaan olevan pulaa, yhteiseen toimintaan on kuitenkin riittänyt tekijöitä ja uusia ideoita. Vahvimaksi motivoivaksi tekijäksi kehitystyölle voi nimetä kylässä vallitsevan halun pystyä asumaan ja elämään kulttuurisesti erityiseksi koetussa paikassa, Lokassa. Tätä vakaata halua ja uskoa kaitvaisiin monessa syrjäkyllissä eikä Lokalaa ole varaa menettää sitä.

Kirjallisuus

Hakkarainen, M. 2009. Turismi uutena työnä. Teoksessa: Tuulentie, S. (toim.). Turisti tulee kylään. Matkailukeskukset ja lappilainen arki. SoPhi/Minervakustannus, s. 86-108.

Hyyryläinen, T., Katajamäki, H., Piispanen, S. ja Rouhiainen, V. 2011. Neoenodogeenisen maaseutupolitiikan ilmeneminen kyläpolitiikassa. Maaseudun uusi aika 2/2011.

Kainulainen, K. 2000. Paikallinen aloitteellisuus identiteetin rakennusaineena. Teoksessa: Kurki, S., Linnanmaa, R. ja Sotarauta, M. (toim.). 14 näkökulmaa alueelliseen kehittämiseen, Seinäjoen I aluekehitysseminaarin julkaisu. Tampereen yliopistopaino Oy. Tampere, s. 73-89.

Kauppila, P. 2004. Matkailukeskusten kehitysprosessi ja rooli aluekehityksessä paikallistasolla: esimerkkeinä Levi, Ruka, Saariselkä ja Ylläs. Nordia Geographical Publications 33:1.

Knowd, I. 2006. Tourism as a Mechanism for Farm Survival. Lehdessä Journal of Sustainable Tourism. Volume 14: 1, 24-42.

Laakkonen, S. 2005. Tourism Facts in Lapland – Statistical Review 2004. Regional Council of Lapland, Rovaniemi.

Lapin liitto 2005. Maa ponteva, Lapin maaseutuohjelma 2013. Lapin liitto. Elektroninen julkaisu. Saatavana: http://www.lapinliitto.fi/c/document_library/get_file?folderId=53982&name=DLE-3229.pdf (katsottu: 28.10.2011)

Lappi lukuina 2010-2011. Lapin liitto. Elektroninen julkaisu. Saatavana: http://www.lapinliitto.fi/c/document_library/get_file?folderId=156815&name=DLE-6123.pdf (katsottu: 28.11.2008)

Nash, R. and Martin, A. 2003. Tourism in Peripheral Areas – the Challenges for Northeast Scotland. *International Journal of Tourism Research* 5, 161-181.

Saarinen, J. 2004. Viimeinen oljenkorssi? Matkailu ja maaseudun aluekehitys. Lehdessä *Maaseudun uusi aika* 3/2004, 26-38.

Sodankylän kunta 2010. Talousarvio vuodelle 2011 ja taloussuunnitelma vuosille 2012-2013. Elektroninen julkaisu. Saatavana: http://www.sodankyla.fi/media/ajankohtaista/hallinto/sodankyla_ta2011_kv_1610154.pdf (katsottu: 28.10.2011)

Sodankylä Lapin tähtikunta 2011. Sodankylän matkailuesite. Sodankylän matkailuneuvonta, sodankylän kunta.

Tuulentie, S. 2005. Paikallisten osallisuus kestävän matkailun suunnittelussa – esimerkkinä Inari. Teoksessa: Tuulentie, S. & Saarinen, J. (toim.). *Kestävät käytännöt matkailun suunnittelussa ja kehittämisessä*. Metlan työraportteja 20, 28-34.

Sähköpostitiedonannot

Annala, Kaisa: Turismista tuloja -hanke. Sodankylän kunta. 9.3.2010.

Hökkä, Pirkko: ELY-keskus, Rovaniemi. 22.3.2010.

Törmänen, Airi: Sodankylän kunta. 12.2.2010.

LIITE 1

Taulukon 1 lähdetiedot.

- Asukasluku: (Sodankylän kunta 2010, 9)
- Lomamökit ja niiden luvat, Lokan maarekisterikylän alueella (Törmänen 2010).
- Poro- ja luontaiselinkeinotilat: Valtion Porotilalain (590/69), luontaiselinkeinolain (610/84) ja porotilalain (161/90) mukaisesti myymien alueiden mukaan Lokkaan on perustettu kahdeksan poro- ja kuusi luontaiselinkeinotilaa, osassa myynneistä on kasvatettu lisäosalla jo olemassa ollutta tilaa (Hökkä 2010).
- Kalastajat, TE-keskuksen ammattikalastajarekisterin mukaan (Annala 2010).
- Kylän yrityslistassa on mainittu kylän nettisivuilla ja Sodankylän matkailumainonnassa esiintyvät yritykset. Tämän lisäksi on huomattava, että monet kyläläisistä harjoittavat elinkeinoaan yrittäjänä.

Porolaidunten yhteiskäytön ongelmia – kokemuksia Sompiosta

Timo Helle

Kahdesta vanhasta lapinkylästä, itäisestä Keminkylästä ja läntisestä Sompiosta, muodostunut Kemin-Sompion -paliskunta on Suomen 56 paliskunnasta suurin sekä pinta-alaltaan että korkeimmalta sallitulta poroluvultaan. Paliskunta ulottuu Sallasta Saariselän tuntureille ja länsi–itä-suunnassa Luiro-joelta ja Lokan altaalta Venäjän rajalle Nuortille, Korvatunturiin ja Talkkunapäähän.

Samuli Paulaharju jätti Sompio-kirjassaan poronhoidon maininnalle, mutta innostui sitäkin enemmän villipeurojen yhteispyynnistä Saariselän tuntureilla (Paulaharju 1938). 1900-luvun ensivuosisikymmenten porotoistä ja niiden vaikeuksista piiryy tarkka kuva Sakari Kännön (1992) Mosku-kirjasta. Kurt Walleniuksen Metsämiehiä ja ihmismetsästäjiä (1933) sekä Erno Paasilinnan Petsamo-kirjoissa (1980, 1983) ja Veli-Pekka Lehtolan K. M. Wallenius -kirjassa (1995) pääsee ääneen myös 1900-luvun alkupuolen kahakoiden toinen osapuoli, Kemin-Sompion itäpuolella asuneet koltat. Lokkalaisen Olli Lokan kirjoittamassa ja Eero Avenin levyttämässä Naltioon-laulelmassa viitataan vielä ”vanhaan pororosvoon, joka token rajan takaa toi”, mutta suurin osa vanhaa Sompiota oli jäänyt jo Lokan tekoaltaan alle ja Kavakan ”hurja pailakka” oli vaihtunut moottorikelkaksi.

Toisenlaisiksi ovat muuttuneet myös porolaidunten yhteiskäytön ongelmat niin poronomistajien kesken kuin muiden maankäyttömuotojen kanssa. Ensikosketukseni Kemin-Sompion poronhoitoon tapahtui 1970-luvun puolivälin maissa, ja viime vuosina ensisijaisena tarkoitukseni on ollut sompiolaisen nykyporonhoidon dokumentointi, sanoin ja kuvin, koska poronhoidosta on kysymys, historiakin on koko ajan läsnä. Tutkiessamme poronhoitotapojen ja talvilaidunten muutoksia haastattelimme 12 vanhan polven poromiestä eri puolilta poronhoitoaluetta, näistä kolmea, Kauko Hannulaa, Matti Merivirtaa ja Voitto Leskisenojaa, Kemin-Sompiosta (Helle & Jaakkola 2006). Kattavin aineisto tämän päivän poronhoidosta karttui vuorotteluvapaalta talvella 2009-2010, jolloin osallistuin pororenkinä poronhoitotöihin kykyjeni mukaan (kuva 1). Artikkelini käsittelee laidunten yhteiskäyttöä, sen teorioita, tutkimustuloksia ja käytänteitä. Niitä oli aikaa mietiskellä porokopterin tankkauspaikan nuotiolla, kelkan sarvissa porojen haussa tai aamuöisellä piipputuokiolla porokämpän piisin ääressä.

Kuva 1. Poroja ruokailemassa Lokan altaalla. Kuva Timo Helle.

Pöksynkääntö

Entisaikaan, kun aitoja ei juuri ollut, poroja joutui eri syistä naapuritokkakuntien tai -paliskuntien alueelle, missä niiden säilymisestä ei ollut varmuutta. Tarinan mukaan tyttäriä naitettiin naapurikyliin, mieluiten niihin, jotka olivat lähimpänä oman tokkakunnan- tai paliskunnan rajaa. Siellä tyttärillä oli hyvä tilaisuus kuulostella, oliko isän perheen poroja tullut rajan väärälle puolelle. Jos oli, hän ilmoitti siitä entiseen kotiinsa ja varmastikin jo uuden miniän läsnäolo sai aikaan sen, että vieraat porot eivät joutuneet ainakaan suoraa päätä pataan. Vastavuoroisesti voi ajatella, että kun naapurin puolelle menneet omat porot eivät enää hävinneet, myös naapurin väärälle alueelle joutuneet porot saivat olla rau-

hasa. Avioliitto hyödytti kumpaakin perhettä, kun ei tarvinnut koko aikaa huolehtia naapurin puolelle kulkeutuneista poroista.

Asia tuli mieleeni, kun luin Claude Levi-Straussin inestikieltoa koskevasta väitöskirjasta Dossen (2011) teoksesta *Strukturalismin historia I*. Kun aikaisemmat tutkimukset olivat korostaneet liian läheisten sukulaisavioliittojen biologista haitallisuutta, Levi-Strauss käänsikin asian toisin päin: inestikielto pakotti hakemaan aviopuolisot ei-sukulaisryhmistä, mikä johti kumpaakin kylää hyödyttävään informaationkulun lisääntymiseen ja aikaa myöten myös tiiviimpään liittoutumiseen. Empiirisen aineistonsa Levi-Strauss keräsi 1930-luvulla erään Australian aboriginaaliheimon parissa, mutta inestikielto on

universaali ilmiö. Pöksynkääntö-tarinan ensivaihe sopii hyvin Levi-Straussin teoriaan.

Sitten, seitsemännen avioliittovuoden aikana, tapahtui kuitenkin teoriaan sopimaton muutos, pöksynkääntö: tytär ei enää ilmoittanutkaan entisen perheensä poroista, vaan alkoi pelata uuden perheensä pussiin. Tästä “pöksynkääntöstä” kuulin Savukosken Kuoskussa asuvalta Matti Merivirralla, joka ei kuitenkaan osannut sanoa, miltä ajalta tai alueelta sanonta on alun perin lähtöisin. Jo vuosikymmeniä sitten muistan Oula Näkkäläjärven kertoneen saman asian. Laidunten yhteiskäytöstä on tässäkin kysymys.

Palattiinko taas alkuperäiseen tilanteeseen vai jäikö sukulaisuudesta jäljelle mahdollisia muita hyötyjä ja oliko uusia tyttäriä tullut naimaikään rajan kahta puolta pelastamaan tilannetta?

Yhteiskäytön tragedia – onko sitä

Laidunasiat pomppasivat poronhoitoissa ollessani kämppäpuheisiin harva se päivä. Yhden kerran kimmokkeen antoivat Nahkabois-nylkyporukan nuoret miehet, jotka olivat palanneet juuri nylkyreissulta Norjasta, Karasjoelta. ”Eipä juuri jäniskoira kummempia”, vastattiin kysymykseen vasojen teuraspainoista. ”Totta siellä on poroja liikaa, onhan se nähty aikanaan täälläkin”, millä tarkoitettiin 1980-luvun lopun huippuromääriä.

Lähestyvän aitaanpanon ja erotuksen vuoksi Lamminharjun kämppä oli täynnä viimeistä sijaa myöten. Yöllä joku pukasi kylkeeni, syyn kyllä arvasin. Pomppasin is-

tumaan, jolloin pukkaaja, nuori poromies Värriöltä, meni hetkeksi hämilleen, kun tarkoitus ei ollut herättää vaan saada minut vain vaihtamaan asentoa, etten kuorsaisi suoraan hänen korvaansa. Herätyksen hyvä puoli löytyi nopeasti: ”Nousehan, Timo, piipulle, kello on jo kolme”. Kiitin ja kömmin vielä hehkuvan piisin ääreen.

Porokanta kääntyi 1970-luvun puolivälissä koko Pohjolassa lähes keskeytymättömään kasvuun, joka taittui vasta 1980- ja 1990-lukujen taitteessa, ja seurauksena oli jäkälälaidunten kuluminen (Helle & Kojola 2004, Mattila 2006a). Keskustelu kävi kiivaimpana Norjassa, missä siihen osallistuivat myös tieteenharjoittajat. Kysymys ei ollut enemmästä ja vähemmästä kuin siitä, pystyvätkö poronhoitajat säätelämään porolukua siten, että laitumet pysyvät hyvässä kunnossa.

Keskustelussa viitattiin toistuvasti, puolesta tai vastaan, Garrett Hardinin (1968) artikkeliin ”Tragedy of commons” (yhteiskäytön/-omistuksen tragedia), jonka mukaan yhteiskäyttö johti väistämättä resurssin vähenemiseen ja kaikkien resurssinkäyttäjien talouden heikkenemiseen. Hardin käytti esimerkkinään karjankasvatusta preerialla. Yhteisillä laitumilla sai kasvattaa karjaa kuka tahansa. Mitä enemmän omistajalla oli nautoja, sitä suuremman hyödyn hän sai yhteisistä laidunmaista. Kun jokainen pyrki tähän samaan tavoitteeseen karjaansa lisäämällä, väistämättömänä seurauksena oli ylilaidunnus, mikä taas ei ollut kenenkään etujen mukaista. Yleissääntö on se, että liikakäyttöä ilmenee kaikkein todennäköisimmin tilanteissa, joissa oikeuksia ja velvollisuuksia ei ole millään tavalla rajattu (Ostrom 1992).

Porolaitumet eivät ole kenen tahansa vapaasti käytettävissä, vaan laidunnus-oikeus koskee paliskunnan tai lapinkylän eli siidan osakkaita, siis vain tiettyjä henkilöitä. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, etteikö porolaitumista voi syntyä kilpailua eri omistajien kesken. Broxin (1989) mukaan poropaimentolaisuus ei pysty nollasummakasvuun: jos yksi omistaja tai omistajaryhmä vähentää poromääräänsä laiduntilanteen parantamiseksi, tästä on yleensä seurauksena, että muut pikemminkin lisäävät porojaan syntyneen laidunsaastön avulla. Björklund (1990) puolestaan totesi, että Pohjois-Norjassa ”tragedia” oli ilmeinen, mutta hän toi toisaalta esiin myös Norjan valtion harjoittaman porotalouden ohjauspolitiikan virheitä. Painen (1992) mukaan tragediaa oli liioiteltu ja pääsyyllinen oli valtion virheellinen porotalouspolitiikka.

Aikaisempi vakaa tilanne eri siidojen välillä muuttui, kun porokarjat alkoivat kasvaa ja laitumista tuli puutetta. Se johti kilpailuun siidojen välillä eri vuodenaikojen parhaista laidunmaista, ja parhaiten menestyi strategia, joka perustui maastoajoneuvojen mahdollistamaan laaja-alaiseen ja nopeaan liikkuvuuteen. Tälle vuosituhannelle tultaessa seurauksena oli tuottavuuden aleneminen, joka koski myös aiemmin parhaiten menestyneitä siidoja. (Riseth ym. 2004.) Tämä tuli esiin myös Karasjoella käyneiden nytkymiesten puheissa alhaisista teuraspainoista.

Syyt koko Pohjolaa koskeneeseen porokannan kasvuun 1970- ja 1980-luvuilla löytyivät pitkästä jaksosta poroille edullisia talvia, minkä vuoksi entiset teurasuskäytännöt eivät saaneet kannan kasvua

pysähtymään; esimerkiksi naarasvasoja ei teurastettu aikaisemmin lainkaan (Helle & Kojola 2004). Kemin-Sompion kaltaisessa paliskunnassa Norjan ongelmat tuntuvat kuitenkin kaukaisilta. Eri omistajien porot ovat suurimman osan vuotta samoilla laitumilla, kun norjalaismallinen kilpailu parhaista laidunmaista edellyttää, että eri tokka- tai kyläkuntien porot olisivat erillään toisistaan tiukassa paimennuksessa koko ajan ja valmiita vaihtamaan laidunaluetta.

Kemin-Sompiossa huoli talvilaidunten riittävydestä on paljon vanhempaa perua, kirjallisetkin lähteet ovat jo puolen vuosisadan takaa. Paliskunnan vuosikertomuksessa vuodelta 1960-1961 todettiin, että ”poroluvun aisoissa pitämiseksi ja ruokamaiden säästämiseksi on teurastuksia kaikin keinoin vapaaehtoisesti koetettu tehostaa”. Tuolloin alkaneelle kymmenvuotiskaudelle tuli voimaan myös paliskunnan itsensä esittämä korkeimman sallitun poroluvun alentaminen. Kymmenen vuotta myöhemmin laidunpulaan etsittiin ratkaisua toisella tavalla. Porojen pääsyn Neuvostoliittoon estävä poroaita oli aikoinaan rakennettu kauaksi, yli kymmenenkin kilometrin päähän, valtakunnan rajasta. Kun uusi esteaita tehtiin lähelle valtakuntien rajaa, jätettiin vanhakin aita pystyyn, ja tästä ”aitojen välistä” koskemattomine jäkälikköinen muodostui paliskunnan tärkein talvilaidunalue (kuva 2). Pinta-alaltaan se on noin 600 km² ja sijaitsee Urho Kekkosen kansallispuistossa. Poronjäkälien hehtaariomassat ovat tällä alueella edelleen koko poronhoitoalueen korkeimmat ja samalla moninkertaiset paliskunnan keskiarvoon verrattuina (Kumpula ym. 2006).

Kuva 2. Poro kaivoksellaan Mukkajoenrovilla helmikuussa 2010. Kuva Timo Helle.

Porolukujen karkaaminen yli korkeimpien sallittujen 1980-luvulla aiheutti muutoksia myös Suomen poronhoitoon. Varsinkin monien pohjoisten paliskuntien korkeinta sallittua porolukua alennettiin. Osa paliskunnista siirtyi kiintiöjärjestelmään, jossa paliskunnan korkein sallittu poroluku on jaettu eri omistajien kesken porolukujen suhteessa; kiintiöitä määrättäessä on yleensä käytetty kolmen edellisen vuoden keskiarvoa. Vaikka jonkun omistajan kiintiö ei olisi täysimääräisesti käytössä, sitä eivät voi muutkaan käyttää. Kemin-Sompiossa käytössä on vähän vapaampi pistejärjestelmä, jossa paliskunnan syyskokouksen määräämä yleinen teurastusprosentti koskee jokaista omistajaa ja se on muutettavissa ”pisteiksi”, toisin sanoen teurastettavien porojen määräk-

si. Poronomistaja voi itse päättää, mitä poroja hän teurastaa ja mitä jättää eloon, ja tavoitteena on tietysti se, että elämään jätettävät varmasti myös säilyvät hengissä. Merkittävä omistajakohtainen poroluvun kasvattaminen on kuitenkin mahdollista vain ostamalla myynnissä oleva porokarja.

Muu maankäyttö

Porojen laidunmaat ovat esimerkki yhteiskäytössä myös siinä mielessä, että poronhoito ei ole alueellaan ainoa merkittävä maankäyttömuoto (Berg ym. 2008, Vistnes & Nellemann 2008, Anttonen ym. 2011). Tutkimuksen lähtöoletus on ollut aivan viime aikoihin asti, että ainoa jäkälälaitumiin vaikuttava merkittävä

tekijä on porojen laidunnus. Jäkälälaidunta kohti laskettu porotiheys selittää kuitenkin vain vähän yli puolet paliskuntien välisestä vaihtelusta jäkälälaidunten keskimääräisessä jäkäläbiomassassa kg/ha (Kumpula ym. 2000). Mitkä ovat siis muut jäkälän määrään ja viime kädessä laidunten kantokykyyn vaikuttavat tekijät?

Kun metsänhoitaja-kirjailija A. E. Järvinen pohdiskeli poronhoidon ja metsätalouden suhteita 1930-luvulla, hänellä oli kokemuksia myös Itä-Lapista (Järvinen 1937). Ajatus, että metsätaloudella voisi olla haitallisia vaikutuksia porolaitumiin, oli vielä tuolloin täysin vieras, ehkä aivan aiheellisesti, sillä hakkuutapa, tukkipuiden poiminta, ei olennaisesti muuttanut metsäkuva. Metsän harveneminen saattoi itse asiassa parantaa jäkälän kasvuedellytyksiä (Matila & Kubin 1998, Berg ym. 2008). Poronhoitajien kritiikki metsienkäsittelyä kohtaa alkoi (ilmestyi Kemin-Sompion vuosikertomuksiin) 1960-luvun alussa, pian sen jälkeen, kun avohakkuut olivat syrjäyttäneet entiset harsintahakkuut. ”Suurten hakkuiden seurauksena paliskunnan talvilaitumet ovat supistuneet noin puoleen siitä mitä ne olivat sotien edellä” (Kemin-Sompion paliskunnan vuosikertomukset). Kovin hakkuupaine kohdistui jo uittomahdollisuuksien vuoksi jokivarsikankaille, parhaille jäkälämaille (Helle & Jaakkola 2008).

Nuorten ja varttuneiden metsien ero poronjäkälän runsaudessa tuli selvästi esiin monilla pohjoisen Lapin alueilla 1970-luvun talvilaiduninventoinnissa (Mattila 1981). Keminkylän merkkipiirissä, johon kuuluvat Kemin-Sompion ja Pohjois-Sallan paliskunnat, kuivahkojen

kankaiden varttuneissa metsissä jäkäläbiomassat olivat 29 prosenttia suuremmat kuin nuorissa metsissä, ja kuivien kankaiden varttuneissa metsissä jäkäläbiomassat olivat 44 prosenttia suuremmat kuin nuorissa metsissä. Syitä nuorten metsien vähäisempiin jäkälämääriin on useita. Jäkälää vaurioituu hakkuissa ja kuivahkoilla kankailla usein tehdyssä maanmuokkauksessa; avohakkuu muuttaa mikroilmaston entistä kuivemmaksi, mikä hidastaa jäkälän kasvua, sillä se yhteyttää ainoastaan kosteana ollessaan (Johnsson Cabrajic 2009). Avohakkuu voi muuttaa entisen talvilaitumen kevät- ja kesälaitumeksi, jolloin jäkäläikkö kärsii (Helle & Jaakkola 2008).

Aivan uusi näkökulma jäkälälaidunten heikkenemiseen viime vuosikymmenten aikana avautuu, kun tarkastellaan poronjäkälän runsaudessa tapahtuneita muutoksia poronhoitoalueen eteläpuolella. Valtakunnan metsien inventoinnin kasvillisuustutkimusten mukaan poronjäkälän keskipeittävyys pieneni maan eteläpuoliskolla 57 prosentilla ja peittävyys esiintymisruuduilla 67 prosentilla vuosien 1951–53 ja 1995 välillä (Reinikainen ym. 2000). Samalla ajanjaksolla Kainuussa ja Pohjanmaalla poronhoitoalueeseen rajoittuvalla alueella poronjäkälän peittävyys puolittui (Mikkola, Metla, julkaisematon).

Syyksi poronjäkälän taantumiseen maan eteläpuoliskolla on esitetty metsäpalojen vähenemistä, tallaantumista ja mahdollisesti myös ilmansaasteita (Reinikainen ym. 2000). Eräs ilmeisen tärkeä tekijä on jäänyt vaille huomiota. Poronjäkälät ovat valonsuosijoita, jotka saavuttavat maksimirunsautensa valoisissa jo väljentyneissä metsissä ja jotka

häviävät seinäsammalle ja muulle pohja- tai kenttäkerroksen kasvillisuudelle, kun metsän varjostus lisääntyy (Ahti 1961, Matila & Kubin 1998). Varjostus on yhteydessä puuston tiheyteen, jota voidaan kuvata puuston pohjapinta-alalla. Se kasvoi vuosien 1951–53 ja 1992–94 välillä maan eteläpuoliskolla keskimäärin 37 prosentilla ja laajoilla alueilla noin 50 prosentilla (Tomppo 2000).

Intensiivistä metsätaloutta on harjoitettu myös Pohjois-Suomessa, joten vastaavat metsikkörakenteen muutokset ovat ilmeisiä myös poronhoitoalueella. Mattila ja Mikkola (2009) totesivatkin, että ”on selvää, että metsätalous ja porojen laiduntaminen erikseen ja yhdessä vaikuttavat jäkälätunnuksiin, mutta ’päätekijää’ ja joskus vaikutuksen suunaakin on vaikea osoittaa. Kasvupaikkojen näennäinen tuoreutuminen on noussut uudeksi selittäväksi tekijäksi. Ilmiö näkyy siten, että aluskasvillisuus saa tuoreille kasvupaikoille ominaisia piirteitä ja sen seurauksena yhä suurempi osa kankaista luokituu arvioinneissa tuoreiden kankaiden ryhmään. Jäkälää esiintyy tuoreilla mailla vähemmän kuin kuivilla mailla, mikä johtuu ainakin osittain muun kasvillisuuden suuremmasta kilpailusta tuoreilla mailla.”

Kun poronjäkälät ovat vähentyneet myös muista syistä kuin laidunnuksesta johtuen, kutakuinkin entisen suuruiset poromäärät ovat nopeuttaneet laidunten kulumista. Tähän vaikuttaa osaltaan se, että poronlaidunnuksen lyhentäminen ja harventaminen jäkäläkkö ei ole yhtä kilpailukykyinen sammalia ja muuta kasvillisuutta vastaan kuin koskemattomat jäkäläläikut (Helle & Aspi 1983). Koko poronhoitoalueen kattavassa tarkaste-

lussa käy ilmi, että 1970-luvun lopun ja 2000-luvun alun välillä poronjäkäläbiomassa pysyi ennallaan Enontekiöllä ja Utsjoella, puolittui Inarissa ja etelämpänä väheneminen oli vielä jyrkempää (Mattila 2006a, 2006b), mikä käy yksin eri alueilla harjoitetun metsätalouden intensiteetin kanssa.

Niukkuudestaan huolimatta poronjäkälä on edelleen alkutalven helpoissa lumiolosuhteissa halutuinta ravintoa (kuva 3). Laiduntieteen perussäännön mukaan halutuin ravintokohde tulee ylilaidunnetuksi tai käytetyksi loppuun, jos tällä ei ole vaikutusta eläinten syntyvyyden ja kuolleisuuden välityksellä kannan suuruuteen (Noy-Meir 1981). Kun jäkälän kaivaminen käy energiataloudellisesti kannattamattomaksi lumipeitteen vahvetessa, porot siirtyvät lupon käyttöön tai niiden ravinnonsaanti varmistetaan talviruokinnalla. Näin on tehty 1970-luvun alusta lähtien, jotta ei syntyisi vakavaa nälkiintymisriskiä ja sen haitallisia vaikutuksia kannan kehitykseen.

Luppo – jokatalvista ”hätäravintoa”

Alaruikka (1964) kuvasi luppoa ”hätäravinnoksi”, jota poro käyttää, kun jäkälä ei ole saatavissa vahvan tai kovan hangen alta. Käsitys vaatii kuitenkin tarkennuksen: suuressa osassa Suomen poronhoitoaluetta ”hätä” oli jokavuotinen joskin kestoaltaan vaihteleva ilmiö. Kysymystä on selvitetty yksityiskohtaisesti myös Kemin-Sompiossa 1940–1960-luvuilla (Helle & Jaakkola 2008). Pohjoisen porojen lupon käyttö on yhdistetty viime aikaisessa poronhoidon ja metsätalouden suhteista käydyssä kes-

Kuva 3. Poronjäkäle on edelleen alkutalven halutuinta ravinto. Nuortin-Jaurun talvilaidunalueelta löytyy vielä hyväkuntoisia jäkälikköjä. Kuva Timo Helle.

kustelussa suoraviivaisesti poronjäkälen vähenemiseen. 1950-luvun alussa toteutetun valtakunnan metsien inventoinnin kasvillisuustutkimuksen mukaan Kemin-Sompiossa oli runsaasti hyväkuntoisia jäkälikköjä. Porot vasotettiin hihnassa 1960-luvun alkuun asti, minkä vuoksi tokat oli pidettävä paimennuksessa erotusten jälkeen (Hannula 2000, Helle & Jaakkola 2008). Hihnatasotusalueille siirryttiin huhtikuun toisella viikolla, kun lumi alkoi sosehtua, mutta ei ollut vielä yöpakkasen kovettamaa, mikä olisi johtanut tokan hajoamiseen. Kova

hanki lisäsi hihnatasottajan työtä, sillä kaivukuoppa oli avattava lapiolla; yhden miehen hoidossa saattoi olla enintään 150 poroa. Vapaudessa kulkevat urosporot ja nuoret vaatimet sen sijaan lупpoilivat (Hannula 2000).

Talvipaimennuksen estävät vaikeat lumiolosuhteet tulivat kirjatuiksi paliskunnan vuosikertomuksiin, joita on tarkennettu Matti Merivirran, Kauko Hannulan ja Voitto Leskisen haastatteluilla (Helle & Jaakkola 2008). Niistä käy ilmi, että vuosina 1942–1964 tokkapaimennuksesta oli pakko luopua

ja antaa porojen hajaantua lupon syötiin helmi-maaliskuussa keskimäärin joka kuudes vuosi ahmojen ja susien aiheuttamista tappioista huolimatta. Vahvaluomisena pororenkitalvenani 2009–2010 porot alkoivat lupoilla jäkälänkaivun ohessa maaliskuun alusta alkaen, ja loppo oli pääasiallista ravintoa maaliskuun puolivälistä toukokuun alkuun. Talvimyrskyjen hangelle pudottama loppo syötiin tarkkaan viimeisiltä lumilaikuilta vielä toukokuun lopussa, vaikka muitakin kasveja oli jo tarjolla.

Luppoa on eniten vanhoissa metsissä (Mattila 1979, Jaakkola ym. 2006). Lupon vähenemistä metsätalouden vaikutuksesta on tutkittu yksityiskohtaisimmin Arvidsjaurissa Ruotsissa (Horstkotte ym. 2011), missä metsätaloutta on harjoitettu suunnilleen yhtä kauan ja samoin menetelmin kuin Itä-Lapissa. Maastotutkimusten mukaan luppoa esiintyy 50 prosentin todennäköisyydellä yli 60-vuotiaissa metsissä, joiden pinta-ala on pienentynyt vuoden 1926 jälkeen noin 60 prosentilla. Kemin-Sompiossa luku ei ole välttämättä aivan sama, mutta antaa kuitenkin kuvan suuruusluokasta.

Kemin-Sompio ei ole ollut viime vuosien poro–metsä-kiistojen ytimessä, mutta laidunten säästämistä hakkuilta on keskusteltu Metsähallituksen ylintä johtoa myöten. Ratkaisu tärkeimpinä pidettyihin alueisiin saatiin syksyllä 2009, kun Metsähallitus päätti siirtää Keski-Lapissa yhteensä 20 700 ha metsämaata pysyvästi talouskäytön ulkopuolelle. Kemin-Sompiossa uudet alueet mahdollistavat porojen siirtymisen keväällä pohjoiselta jäkäläalueelta paliskunnan eteläosaan Vintilänkairan hyvälle loppolaitumille.

Luonnonlaitumet vai tarhaus

Yhteiskäytön ongelmat saattavat ilmetä myös muilla tavoin.

Olin kaverina kokoamassa poroja edellisenä päivänä ajettulle kelkkajäljelle, joka teki Mukkajoen erotusaidalta noin 60 km lenkin itään, Ätimysvaaraan ja Punaiseen männikköön (kuva 4). Päivän saalis oli parikymmentä poroa, joita lähdettiin tuomaan Ätimysvaaran takaa kohti Pih-tijokea. Helpommin sanottu kuin tehty, sillä poroja oli kahdenlaisia. Kelkan edessä takamus puskurissa kiinni löntysteli ihmisiin tottuneita tarhaporoja, kun taas aremmat metsäporot painelivat satojen metrien päässä edellä ja tilaisuuden tullen yrittivät livahda kelkkajäljeltä omille teilleen. Sillä aikaa kun minä pidättelin tarhaporoja koossa kelkkajäljellä, kaverini teki toistuvasti umpiseen kilometrien koukkauksia palauttaakseen metsäporokarkurit takaisin kelkkajäljelle. Ilta pimeni, pakkaneen kiristyi ja aidalle oli vielä tuntien matka kelkan edessä vitkuttelevien tarhaporojen vuoksi. Ne saivat kuulla kunniansa, omistajiakaan unohtamatta.

Siinäkin yksi yhteiskäytön ongelma, tosin pienemmästä päästä. Jos kelkkajälki heinitetään (pieniä heinätukkuja kelkkauran viereen), reitin varrelle kertyy poroja enemmänkin. Silloin voi olla helpointa kuljettaa aitaan ensin metsäporot ja hakea heinänsyöntiin jääneet tarhaporot omana joukkonaan, millä alkaa olla jo kustannus- eikä pelkästään mielialavaikutuksia.

Kolme nuorta miestä palasi iltapimeässä kämpälle parin päivä reissulta Jauruun, varsinaisille talvilaitumille.

- Näkyikö poroja, minkälainen kaivos?

Kuva 4. Poronhaussa Ätimysvaarassa Pihtijoen ja Kemihaaran välillä tammikuussa 2010. Kuva Timo Helle.

Kysymyksiä sateli.

- No Hakovaarassa eniten, muualla huono pohja.

Kun nuoret miehet menivät purkamaan tavaroita kelkoistaan, joku kämpässä olevista sanoi, että sen kun puhuvat. Sitähän ne vaan tarkoittavat, että mahdollisimman moni hätääntyisi ottamaan poronsa tarhaan viimeisistä erotuksista. Silloin niiden omille poroille Jaurussa jää paremmin tilaa.

Laajamittainen porojen maastoruokinta ja tarhaus saivat alkunsa 1960- ja 1970-lukujen taitteessa poronhoitoalueen eteläpuoliskolla (Helle & Saastamoinen 1979). Taustalla olivat lupometsien hupeneminen ja 1960-luvun loppuvuosien porokantaa harventaneet vahvalumiset talvet; samoihin aikoihin lakia pellonvarausjärjestelmästä (pel-

tojen paketointi) tarkennettiin asetuksella, joka mahdollisti pakettipeltujen heinän käytön porojen ruokintaan (Helle & Jaakkola 2008). Kemin-Sompiossa heinää käytettiin jo 1970-luvun puolivälissä porojen maastoruokintaan paliskunnan eteläosassa ja vähitellen maastoruokinta muuttui tarhaukseksi. Paliskunnassa on jo pitkään vallinnut tilanne, jossa kolmannes tai jopa puolet poroista ruokitaan talvisydämenä tarhoissa, ja loput elävät Nuortin-Jaurun talvilaidunalueella. Osa myös vasottaa porot tarhassa. Eniten poroja otetaan tarhoihin, kun keski- ja kevättalven lumitilanteesta näyttää tulevan vaikea.

Tämänkaltainen rinnakkaiselo on poronhoidossa suhteellisen harvainen ilmiö, kun taas hoitotavan nopeista muutoksista intensiivisemmän hoidon suuntaan (lähinnä tarhaukseen) on

runsaasti kokemusta poronhoitoalueen eteläosasta 1980-luvulta. Tuolloin poroluvut olivat suotuisista luonnonoloista johtuen koko ajan korkeimmassa sallitussa, osin ylikin, minkä vuoksi vallitsi jatkuva pakkoteurastustilanne, jolloin jokainen omistaja joutui vähentämään karjaansa kaikille yhteisellä prosentilla. Poroluku, josta vähennysprosentti laskettiin, saatiin edellisen syksyn ja talven erotuksissa luetuista poroista. Luku ei ottanut kuitenkaan huomioon sitä, että kuolleisuus oli luonnonlaitumilla suurempi ja vasaprocentti alhaisempi kuin tarhoissa. Jo pieniltä vaikuttavat erot talvikuolleisuudessa ja vasaprocentissa saivat aikaan sen, että luonnonlaitumilla hoidetut porot vähenivät ja tarhaporot vastaavasti lisääntyivät (Helle ym. 1986). Luonnonlaitumilla porojaan hoitaneiden oli siirryttävä tarhaukseen karjansa säilyttääkseen. Tämä saattoi tapahtua muutamassa vuodessa varsinkin sellaisessa tilanteessa, jossa pelkästään luonnonlaitumia käyttävät olivat jo vähemmistönä ja poikkeuksellisen vaikea talvi harvensi heidän karjojaan entisestään, vaikka poroluku pysyi tarhauksen ansiosta edelleen korkeimmassa sallitussa ja edellytti pakkoteurastusten jatkumista kaikille yhteisellä prosenttiluvulla. Vasta myöhemmin syntynyt ja monien paliskuntien omaksuma kiintiöjärjestelmä teki mahdolliseksi sen, että erilaiset hoitotavat saattoivat esiintyä rinnatusten, esimerkiksi maastoruokinta ja tarhaus.

Kemin-Sompion kaltaisen tasapainotilan säilyminen luonnonlaidunten ja tarhauksen välillä edellyttää, että hoitotapa ei ratkaisevasti vaikuta porojen menestymiseen eikä taloudelliseen tulokseen; luonnonlaidunten käyttäjät saat-

tavat tyytyä vähän alhaisempiin vasaprocentteihin ja muutenkin vähäisempään teurastuloon, sillä heiltä säästyvät talviset ruokintakustannukset. Periaatteessa luonnonlaitumien käyttäjillä ja tarhureilla on talvilaidunten suhteen erilaiset intressit: edellisille hyväkuntoiset talvilaitumet ovat elinehto, jälkimmäisten porot ovat taas tarhoissa kriittisimmän ajan talvesta. Erilaiset intressit voivat heijastua moniin poronhoidon peruskysymyksiin, esimerkiksi siihen, miten porolukua pitäisi säädellä tai minkälaisia toimenpiteitä ja investointeja talvilaidunten säästäminen edellyttäisi. Mahdolliset käsityserot eivät ole nousseet Kemin-Sompiossa kuitenkaan kovin vahvasti esiin siitä syystä, että osa tarhaajienkin poroista elää talven luonnonlaitumilla.

Kirjallisuus

Ahti, T. 1961. Taxonomic studies on reindeer lichens (*Cladonia*, Subgenus *Cladina*). *Annales Botanici Societatis 'Vanamo'* 32: 1-160.

Alaruikka, Y. 1964. Suomen porotalous. Rovaniemi.

Anttonen, M., Kumpula, J. & Colpaert, A. 2010. Range selection by semi-domesticated reindeer (*Rangifer tarandus tarandus*) in relation to infrastructure and human activity in boreal environment, northern Finland. *Arctic* 64: 1-14.

Berg, A., Östlund, L., Moen, J. & Olofsson, J. 2008. A century of logging and forestry in a reindeer herding area in northern Sweden. *Forest Ecology and Management* 256(5): 1009-1020.

Björklund, I. 1990. Sami reindeer pas-

toralism as an indigenous resource management system in northern Norway. A contribution to the common property debate. *Development and Change* 21.

Brox, O. 1989. *Kan bygdenaeringene bli lönsamme*. Gyldendal, Oslo.

Dosse, F. 2011. *Strukturalismin historia I*. Tutkijaliitto, Helsinki (suom. Anna Helle).

Hannula, M. 2000. *Porojen hihnava-sotusperinne*. Maa- ja metsätalousministeriö. Kemijärvi.

Hardin, G. 1968. The tragedy of commons. *Science* 62: 1243–1248.

Helle, T. & Aspi, J. 1983. Effects of winter grazing by reindeer on vegetation. *Oikos* 40: 337–343.

Helle, T. & Jaakkola, L. 2008. Transitions in herd management of semi-domesticated reindeer in northern Finland. *Annales Zoologici Fennici* 45: 81–101.

Helle, T. & Kojola, I. 2004. Porokantojen vaihtelut Fennoskandiassa – selitykset ja niiden arviointi. Summary: Population trends of semi-domesticated reindeer in Fennoscandia – evaluation of explanations. *Suomen Riista* 50: 18–32.

Helle, T. & Saastamoinen, O. 1979. The winter use of food resources of semi-domestic reindeer in northern Finland. *Comm. Inst. Forest. Fenn.* 95,6: 1–26.

Helle, T., Pöyhönen, I. & Lotvonen, E. 1986. Economic evaluation of current trends in Finnish reindeer management. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, A 3:50–61.

Horstkotte, T., Moen, J., Lämäs, T. & Helle, T. 2011. The legacy of logging - Estimating arboreal lichen occurrence in a boreal multiple-use landscape on a two

century scale. *PLoS one* (submitted).

Jaakkola, L., Helle, T., Soppela, J., Kuitunen, M. & Yrjönen, M. 2007. Effects of forest characteristics on the abundance of alectoroid lichens in northern Finland. *Canadian Journal of Forest Research* 36: 2955–2965.

Johnsson Cabrajic, A. 2009. *Modelling lichen performance in relation to climate – scaling from thalli to landscapes*. Umeå Universitet, Departement of Ecology and Environmental Science. Doctoral thesis. 38 pp.

Järvinen, A. E. 1937. Poro ja metsät. *Kaiku* 31, 8.2.1937.

Kumpula, J., Colpaert, A. & Nieminen, M. 2000. Condition, potential recovery, and productivity of lichen (*Cladonia* spp.) ranges in the Finnish reindeer management area. *Arctic* 53 (2): 152–160.

Kumpula, J., Colpaert, A., Tanskanen, A., Anttonen, M., Törmänen, H. & Siitari, J. 2006. Porolaidunten inventoinnin kehittäminen – Keski-Lapin paliskuntien laiduninventointi vuosina 2005–2006. Kala- ja riistaraportteja nro 397. Riistan- ja kalantutkimus, Helsinki. 42 s., 14 karttaa ja 14 liitettä.

Kännö, S. 1992. *Mosku*. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva.

Lehtola, V.-P. 1995. K. M. Wallenius. Pohjoinen 1995.

Matila, A. & Kubin, E. 1998. Palleroporonjäkäle (*Cladonia stellaris*) kerutuotteena ja siihen vaikuttavat puusotekijät. *Metsätieteen aikakauskirja* 4/1998: 531–542.

Mattila, E. & Mikkola, K. 2009. Poronhoitoalueen etelä- ja keskiosien talvilaitumet. *Metlan työraportteja* 115. 57 s.

Mattila, E. 1979. Kangasmaiden lup-

pometsien ominaisuuksista Suomen poronhoitoalueella 1976-1978. *Folia Forestalia* 417: 1-39.

Mattila, E. 1981. Survey of reindeer winter ranges as a part of the Finnish National Forest Inventory in 1976-1978. *Communicationes Instituti Forestalis Fenniae* 99(6): 1-74.

Mattila, E. 2006a. Porojen talvilaitumien kunto poronhoitoalueen etelä- ja keskiosien merkkipiireissä 2002-2004 ja kehitys 1970-luvun puolivälistä alkaen. *Metlan työraportteja/Working Papers of the Finnish Forest Research Institute* 27. 76 s.

Mattila, E. 2006b. Porojen talvilaitumien kunto Ylä-Lapin paliskunnissa vuonna 2004. *Metlan työraportteja* 28. 54 s.

Noy-Meir, I. 1981. Responses to the abundance of mammalian herbivores. Teoksessa: Jewell, P. & Holt, S. (toim.), *Problems in management of locally abundant wild animals*: pp. 233-246. New York:Academic Press.

Ostrom, E. 1992. *Covering the commons*. Cambridge University Press, Cambridge.

Paasilinna, E. 1980. *Kaukana maailmasta. Historiaa ja muistoja Petsamosta*. WSOY, Porvoo.

Paasilinna, E. 1983. *Maailman kourissa. Historiaa ja muistoja Petsamosta*. WSOY, Porvoo.

Paine, R. 1992. Social construction of the "tragedy of commons" and Saami reindeer pastoralism. *Acta Borealia* 1992 (2): 3-20.

Paulaharju, S. 1938. *Sompio*. WSOY, Porvoo.

Reinikainen, A., Mäkipää, R., Vanha-Majamaa, I. & Hotanen, J-P. (toim.) 2000. *Kasvit muuttuvassa metsäluonnossa*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki. 384 s.

Riseth, J. Å., Johansen, B. & Vatn, A. 2004. Aspects of a two-pasture – herbivore model. *Rangifer, Special Issue No. 15*:65-81.

Tomppo, E. 2000. Kasvupaikat ja puusto. Julkaisussa: Reinikainen, A., Mäkipää, R., Vanha-Majamaa, I. & Hotanen, J.-P. (toim.). *Kasvit muuttuvassa metsäluonnossa*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki. s. 60-83.

Wallenius, K. 1933. *Ihmismetsästäjiä ja erämiehiä*. WSOY, Porvoo.

Vistnes, I. & Nellemann, C. 2008. The matter of spatial and temporal scales: a review of reindeer and caribou response to human activity. *Polar Biology* 31: 399-407.

Acta Lapponica Fenniae

1. Lapin kivennäisvarat / Herman Stigzelius, Pentti Ervamaa, 60 s., 1962.
2. Schefferus, Johannes: Lapponia, 1674. Suom. Tuomo Itkonen, 492 s., 1963. Alkup. Acta Lapponica 2.
3. Settlement and economic life in the district of the Lokka reservoir in Finnish Lapland / Jaakko Havukkala, 46 s., 1964.
4. Bedrock and its influence on the topography in the Lokka-Porttipahta reservoir district, Finnish Lapland / Heikki Niini, 54 s., 1964.
5. An investigation of reindeer husbandry in Finland / Reijo Helle, 66 s., karttal., 1966.
6. Some contributions to the question of Dutch traders in Lapland and Russia at the end of the sixteenth century / Jorma Ahvenainen, 53 s., 1967.
7. Über die regionale Differenzierung der Landwirtschaft im Län Lappland / Uuno Varjo, S. 346-364, 1968; Erip.: Acta geographica 20, n:o 24.
8. Lapin ilmastokirja = Climate of Lapland, . 94 s., 1974.
9. Lapin tutkimuspoliittinen ohjelma / toim. Jukka Yliniemi ja Olli Saastamoinen, 115 s., 1975.
10. Lapin kasvivarat = Plant resources in Lapland / toim. Paavo Kallio, 141 s., 1978.
11. Lapin tutkimusyksiköt = Research in Finnish Lapland / toim. Aulis Ritari, 47 s., 1982.
12. Geologinen Pohjois-Suomi / julk.: Lapin tutkimusseura r.y., toim. Ahti Silvennoinen, 100 s., 1984.
13. Lapin tutkimus tänään : Lapin tutkimusyksiköt tutkimuksen eri aloilta / toim. Seppo Aho ja Tiina Keränen, 72 s., 1986.
14. Kultasymposiumi 12.-13.8.1987, Tankavaara, Sodankylä = Gold symposium 12.-13.8.1987 Tankavaara, Sodankylä / toim. Ilkka Härkönen, 72 s., 1988.
15. Lapin metsäkirja / toim. Olli Saastamoinen ja Martti Varmola, 199 s., 1989.
17. Lapin tutkimuspoliittinen ohjelma / Marja Mäkinen, 54 s., 1994.
18. Lapin tutkimusyksiköt : toiminta, resurssit ja tulevaisuus / Aulis Ritari ja Veli-Matti Kaihua, 61 s., 1994.
19. Lapin tutkimusseura 1959-1999 / toim. Heikki Annanpalo, 54 s., 1999.
20. Kuolan niemimaalla käyneiden suomalaisten tiedemiesten matkakertomuksia / Leif Rantala, 118 s., 2008.
21. Mikä Lappi on ja mikä siitä voi tulla? / toim. Pertti Sarala, Pasi Lehmuspelto ja Leena Suopajärvi, 83 s., 2009.
22. Ylä-Lapin metsien käytön ristiriidat – näkökulmia kestävään käyttöön / toim. Mikko Hyppönen, Sirkka Tapaninen ja Pertti Sarala, 47 s., 2010.
23. Lokka muutosten näyttämönä / toim. Leena Pyhäjärvi, Maria Hakkarainen, Timo Helle, Seija Tuulentie, Mervi Autti ja Pertti Sarala, 80 s., 2011.

ISSN 0457-1754
ISBN 978-951-9327-60-0 (nid.)
ISBN 978-951-9327-61-7 (PDF)

ROVANIEMI 2011